

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Εξ Αποστάσεως

Μάθημα: DHIST – 600

Διδάσκων-Επιβλέπων: **Λέκτορας Κυριάκος Ιακωβίδης**

Θέμα διπλωματικής εργασίας

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι μέσα από τον ελληνικό Τύπο

Ονοματεπώνυμο φοιτητή: Στραγαλινός Πέτρος

Αριθμός μητρώου: 1184813367

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	2
Κεφάλαιο 1 ^ο Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 2 ^ο Το προλούδιο των εχθροπραξιών	7
2.1 Το συνέδριο του Βερολίνου	7
2.2 Οι εθνικές φιλοδοξίες στα Βαλκανικά κράτη	9
2.3 Η κρίση της Βοσνίας και η επανάσταση των Νεότουρκων	13
2.4 Η εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα κατά την επανάσταση των Νεότουρκων – Το κίνημα στο Γουδί 14	
2.5 Προετοιμασία για πόλεμο – Ο ρόλος της Ελλάδας στην Βαλκανική συμμαχία	19
2.6 Ο ελληνικός στρατός στην αρχή των επιχειρήσεων	20
Κεφάλαιο 3 ^ο Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος	22
3.1 Η κήρυξη του πολέμου - Το δυτικό μέτωπο	22
3.2 Η θέση της Ελλάδος στον Α΄ Βαλκανικό	23
3.3 Θεσσαλία	25
3.4 Θεσσαλονίκη.....	27
3.5 Ήπειρος.....	32
3.6 Ο πόλεμος στην Θάλασσα	34
Κεφάλαιο 4 ^ο Η εκκρεμία και το προλούδιο του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου	37
4.1 Συνθήκη του Λονδίνου	52
5. Η έκρηξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου	56
5.1 Η νίκη επί του 2ου στρατού της Βουλγαρίας	58
5.2 Θεσσαλονίκη.....	60
5.3 Φαράγγι Κρέσνα	62
5.4 Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου	64
6. Συμπεράσματα	72
Βιβλιογραφία.....	76

Κεφάλαιο 1^ο Εισαγωγή

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ήταν μια απότομη και αιματηρή σειρά συγκρούσεων που διεξήχθησαν στη νοτιοανατολική Ευρώπη το φθινόπωρο του 1912 και το χειμώνα, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1913. Στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία πολέμησε μια χαλαρή συμμαχία Βαλκανικών κρατών, η οποία περιελάμβανε τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία. Ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1912. Μια ανακωχή τον Δεκέμβριο του 1912 διέκοψε τις συρράξεις μέχρι τον Ιανουάριο του 1913. Εντούτοις, οι μάχες συνεχίστηκαν γύρω από δύο πολιορκημένες πόλεις στην Αλβανία, μία πολιορκημένη πόλη στη Θράκη και στην ανατολική Θράκη μέχρι την άνοιξη του 1913. Οι συμμετέχοντες στο Ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος κατέληξε με την υπογραφή μιας προκαταρκτικής ειρηνευτικής συνθήκη στο Λονδίνο στις 30 Μαΐου 1913. Στον Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο, η Βουλγαρία πολέμησε έναν πιο χαλαρό συνασπισμό της Ελλάδας, του Μαυροβουνίου, της Σερβίας, της Ρουμανίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι μάχες ξεκίνησαν στις 29 Ιουνίου 1913. Όταν τελείωσε λίγο περισσότερο από ένα μήνα αργότερα, οι σύμμαχοι είχαν κατακλύσει τη Βουλγαρία. Οι ειρηνευτικές συνθήκες που υπογράφηκαν στο Βουκουρέστι τον Αύγουστο του 1913 και τη Κωνσταντινούπολη τον Σεπτέμβριο του 1913 ολοκλήρωσαν τον Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο. Σε λιγότερο από ένα χρόνο ωστόσο, τα Βαλκάνια θα ήταν πάλι σε πόλεμο, με την έλευση του μεγάλου πολέμου.

Στόχος της παρούσης εργασίας είναι η παρουσίαση της ιστορίας των Βαλκανικών Πολέμων όπως αυτοί αποτυπώνονται στον τύπο της εποχής. Η παρουσίαση των γεγονότων στην βασική της μορφή προκύπτει πρωτίστως από την σχετική (και άφθονη σε αριθμό βιβλιογραφία), ωστόσο αντί μιας απλής παράθεσης αυτών, αναζητείται η αίσθηση στο εσωτερικό της χώρας σε σχέση με αυτά, και στην περίπτωση αυτή, οι αντίστοιχες αναφορές στον τύπο αποτελούν σημαντικό παράγοντα δεδομένων. Εν γένει, είναι γενικώς αποδεκτό ότι ο τύπος ιδιαίτερα στην εποχή της μεγάλης του άνθισης είχε και έχει την δυναμική για την διαμόρφωση της κοινής γνώμης στο εξωτερικό μιας χώρας τόσο σε σχέση με εσωτερικά όσο και εξωτερικά ζητήματα, και προφανώς η Ελλάδα δεν αποτελεί σε αυτό εξαίρεση. Περαιτέρω, αναλόγως την πολιτική κατεύθυνση στην οποία πρόκειται, η μελέτη του τύπου μπορεί επιπλέον να αποδώσει τα χαρακτηριστικά της

υποβόσκουσας ατμόσφαιρας στο εσωτερικό της χώρας, κάτι πολύ σημαντικό στην εξεταζόμενη περίοδο που οδηγεί σε αυτή του Εθνικού Διχασμού.

Η οργάνωση της έρευνας στον ελληνικό τύπο της εποχής διενεργήθει στα πρότυπα της θεματικής ανάλυσης, ήτοι της εστίασης στα πιο σημαντικά γεγονότα των Βαλκανικών και του τρόπου που αυτά αναφέρονται και εξετάζονται στον τύπο της εποχής. Παράλληλα όμως, εξετάστηκαν οι αντίστοιχες αναφορές στην εσωτερική κατάσταση στην χώρα σε σχέση με τις εχθροπραξίες αλλά και τις διπλωματικές δράσεις που λάμβαναν χώρα κατά την περίοδο που εξετάζεται. Ως εκ τούτου, και όπου ήταν δυνατό (ήτοι υπήρχαν σχετικά αρχεία) η παρακολούθηση των εφημερίδων της εποχής έλαβε χώρα σε καθημερινό επίπεδο για να αντληθούν τα απαραίτητα συμπεράσματα που αφορούν στην παρουσιαζόμενη έρευνα.

Στην Ελλάδα την περίοδο αυτή η κατάσταση στο εσωτερικό ήταν ιδιαίτερα ρευστή, γεγονός που επηρέασε σαφώς την Ελληνική πολιτική και διπλωματία. Εν γένει, και σύμφωνα με τη Παπαδημητρίου¹ ο τύπος της εποχής μπορεί να διαιρεθεί σε σχέση με την πολιτική θέση που εξέφραζε, κυρίως σε σχέση με τον Ε. Βενιζέλο (ήτοι σε φιλό-Βενιζελικός και αντί-Βενιζελικός τύπος).

Η εφημερίδα «Εμπρός» με εκδότη τον Δ. Καλαποθάκη αποτελούσε μια από τις κύριες αντί-Βενιζελικές εφημερίδες ημερήσιας κυκλοφορίας. Η εφημερίδα ήταν φανατικά γαλλόφιλη και εν γένει φίλια προσκείμενη στην Εντεντε. Άλλη μια εφημερίδα της εποχής, επίσης αντί-Βενιζελική ήταν η εφημερίδα «Ακρόπολις» με εκδότη τον Σ. Φαρμακίδη. Εν γένει όμως δεν ξεκίνησε ως τέτοια, καθώς στα πρώτα έτη της πρωθυπουργίας του Βενιζέλου του παρείχε σθεναρή υποστήριξη. Ωστόσο, μετά από την εξακρίβωση ότι ο πρωθυπουργός έκανε λάθη στο εξωτερικό ενώ στο εσωτερικό παρουσιάζει μια ροπή «συναλλαγών» χάριν του κόμματος άρχισε να του ασκεί δριμεία κριτική. Παρόλο που δεν αποτελούσε μια από τις πιο σημαντικές αντι-Βενιζελικές εφημερίδες της εποχής ωστόσο ήταν το φύλλο των εν γένει μορφωμένων συντηρητικών, παρουσιάζοντας παράλληλα φιλό-βασιλικούς τόνους.

Σημαντική εφημερίδα της εποχής ήταν η «Εσπερινή» με εκδότη τον Π. Γιάνναρο. Εν γένει ήταν ένα λαϊκίστικο φύλλο, και όπως αναφέρει και η Παπαδημητρίου², εντελώς αναξιόπιστη.

¹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Ο Τύπος και ο εθνικός διχασμός*, Αθήνα 1991, σ.15

² το ίδιο

Παρόλα αυτά ήταν ιδιαίτερα σημαντική εξαιτίας του μεγάλου αριθμού της κυκλοφορίας και της απήχησης που είχε. Στην εποχή των Βαλκανικών η εφημερίδα είχε φίλια αντιμετώπιση απέναντι στον Βενιζέλο, ωστόσο μετά το 1915 στράφηκε εναντίον του και προς την υπεράσπιση του Βασιλέα. Παράλληλα ως φύλλο ήταν φιλικά προσκείμενο στην Γερμανία.

Η εφημερίδα «Χρόνος» με εκδότη τον Κ. Χαιρόπουλο αποτελούσε την έγκυρη δημοσιογραφική έκφραση του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Όπως και η «Εσπερινή», ξεκίνησε ως φίλο-Βενιζελική αλλά μετά τον Νοέμβριο του 1914 στράφηκε εν γένει κατά της πολιτικής της Εντεντε για την Ελλάδα. Έτερη σημαντικά αντί-Βενιζελική εφημερίδα αποτελούσε το «Σκριπ» με εκδότη τον Γ. Ευστρατιάδη. Ο έντονος αντιπολιτευτικός λόγος απέναντι στον πρωθυπουργό ξεκίνησε νωρίς με την αντίθεση στην πολιτική του για τα νησιά και το ηπειρωτικό. Παράλληλα εξέφραζε μια φιλόγερμανική τάση και ήταν φιλομοναρχική.

Από την άλλη πλευρά, ο κύριος εκπρόσωπος του φιλό-Βενιζελικού τύπου ήταν οι εφημερίδες «Πατρίς» με εκδότη τον Σπ. Μ. Σίμο, και «Εστία» με εκδότη τον Α. Κύρο. Η δεύτερη ήταν εξόχως συντηρητική εφημερίδα που στήριζε διαρκώς τον Βενιζέλο και τους συμμάχους. Η πρώτη εκ των δύο ήταν επίσης φιλό-Βενιζελική και φιλόσυμμαχική αλλά κατά καιρούς διατύπωνε και την αντίθεση της σε σχετικές κινήσεις του πρωθυπουργού.

Την ίδια εποχή υπήρχαν και άλλες εφημερίδες που εκδίδονταν και ανήκαν στην μια είτε στην άλλη θέση, καθώς επίσης και ορισμένα σοσιαλιστικά φύλλα. Ωστόσο, δεδομένης της μη ύπαρξης σχετικών δεδομένων, δεν κατέστη δυνατή η εξέταση τους από τον συγγραφέα. Οι αναφερόμενες στην σχετική περιγραφή εφημερίδες ήταν αυτές που αποτέλεσαν το κύριο πάροχο σχετικών δεδομένων που αφορούσαν στην παρουσιαζόμενη έρευνα.

Κεφάλαιο 2^ο Το πρελούδιο των εχθροπραξιών

2.1 Το συνέδριο του Βερολίνου

Η έννοια του εθνικισμού, που εμφανίστηκε από τη Γαλλία και τις γερμανικές χώρες, εισήλθε στη Βαλκανική Χερσόνησο στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο αρχικός αντίκτυπος ήταν σε μεγάλο βαθμό πολιτιστικός. Οι διανοούμενοι κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να τυποποιήσουν τις γλώσσες των Βαλκανίων. Με αυτόν τον τρόπο, συχνά αναφέρονταν και συνέδεαν τα έργα τους με τα μεσαιωνικά κράτη που υπήρχαν στα Βαλκάνια πριν από την οθωμανική κατάκτηση. Σύντομα η έμφαση του εθνικισμού έγινε πολιτική. Η έντονη επιθυμία για επίτευξη εθνικής ενότητας παρακίνησε τα βαλκανικά κράτη να αντιμετωπίσουν τους Οθωμανούς κατακτητές τους. Οι ηγέτες των Βαλκανίων υπέθεσαν ότι μόνο μετά την επίτευξη της εθνικής ενότητας θα μπορούσαν τα κράτη τους να αναπτυχθούν και να ευημερήσουν. Από αυτή την άποψη, οι λαοί των Βαλκανίων προσπάθησαν να μιμηθούν την πολιτική και οικονομική επιτυχία της Δυτικής Ευρώπης, ιδίως της Γερμανίας, υιοθετώντας τη δυτικοευρωπαϊκή έννοια του εθνικισμού ως πρότυπο για τη δική τους εθνική ανάπτυξη.

Οι λαοί των Βαλκανίων θεωρούσαν τον εθνικισμό ως δικαιολογία για τη δημιουργία συγκεκριμένων γεωπολιτικών οντοτήτων. Όπως εξήγησε ο Vasil Levski, ένας επαναστατικός ακτιβιστής της Βουλγαρίας του 19ου αιώνα, «*Είμαστε λαοί και θέλουμε να ζήσουμε με απόλυτη ελευθερία στα εδάφη μας, εκεί όπου ζουν οι Βούλγαροι, στη Βουλγαρία, τη Θράκη και τη Μακεδονία*».³ Αυτή η έννοια δυτικοευρωπαϊκού εθνικισμού εκτόπισε το παλιό οθωμανικό σύστημα στα Βαλκάνια, το οποίο είχε επιτρέψει σε κάθε μεγάλη θρησκευτική ομάδα ένα σημαντικό ποσό αυτοδιοίκησης. Το σύστημα επέτρεψε στους Μουσουλμάνους, τους Ορθόδοξους, τους Καθολικούς και τους Εβραίους να ζουν όλοι κοντά μεταξύ τους χωρίς ωστόσο να εισβάλλουν ο ένας στον χώρο του άλλου. Έδωσε στους λαούς των Βαλκανίων περιορισμένο βαθμό πολιτιστικής αυτονομίας.

Οι Σέρβοι το 1803 και οι Έλληνες το 1821 εξεγέρθηκαν εναντίον των Οθωμανών κατακτητών τους, εν μέρει ως απάντηση στο ασαφώς κατανοητό ήθος του εθνικισμού της Δυτικής Ευρώπης. Μέχρι το 1830 εμφανίστηκε ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος και ταυτόχρονα δημιουργήθηκε ένα αυτόνομο σερβικό κράτος. Οι Οθωμανοί παραδέχθηκαν την αυτονομία του Μαυροβουνίου

³ R. C Hall, *Balkan Wars (1912–1913)*. *The Encyclopedia of War*, London 2011 σ. 21

από τον δέκατο όγδοο αιώνα. Αυτό, ωστόσο, ήταν περισσότερο σε απάντηση στην απομακρυσμένη θέση του Μαυροβουνίου παρά σε οποιαδήποτε εμφανή εθνικιστική διέγερση. Οι επιτυχίες των Ιταλών το 1861 και των Γερμανών το 1871 στην επίτευξη εθνικής ενότητας ενέπνευσαν περαιτέρω τους λαούς των Βαλκανίων. Κάθε λαός των Βαλκανίων οραματίστηκε την αποκατάσταση των μεσαιωνικών αυτοκρατοριών στις οποίες βασίστηκαν οι εθνικιστικές τους ιδέες. Οι Βούλγαροι αναζήτησαν τα όρια της Πρώτης ή της Δεύτερης Βουλγαρικής Αυτοκρατορίας, οι Έλληνες την αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, και οι Μαυροβούνιοι και οι Σέρβοι προσπάθησαν να ανακτήσουν την έκταση της αυτοκρατορίας του Στέφαν Ντουσάν.

Το 1876 η Σερβία και το Μαυροβούνιο ενεπλάκησαν σε πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την ίδρυση μεγάλων εθνικών κρατών στη δυτική Βαλκανική Χερσόνησο. Την ίδια χρονιά ξέσπασε η αντι-οθωμανική εξέγερση στη Βουλγαρία. Το 1877 η Ρωσία παρενέβη στα Βαλκάνια στο πλευρό των Βουλγάρων εθνικιστών. Μετά από εννέα μήνες απροσδόκητα σκληρών μαχών, οι Ρώσοι επικράτησαν. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου τον Μάρτιο του 1878, που έληξε τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο, δημιούργησε ένα μεγάλο ανεξάρτητο βουλγαρικό κράτος και διέυρυνε τη Σερβία και το Μαυροβούνιο.

Η Συνθήκη του San Stefano εκπλήρωσε τις μέγιστες εδαφικές φιλοδοξίες των βουλγάρων εθνικιστών. Η νέα Βουλγαρία περιλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής της ανατολικής Βαλκανικής χερσονήσου μεταξύ του ποταμού Δούναβη και του Αιγαίου. Περιλάμβανε επίσης την έκταση της Βόρειας Μακεδονίας. Για πρώτη και μοναδική φορά στη σύγχρονη ιστορία, ένας λαός των Βαλκανίων είχε επιτύχει όλους τους εθνικούς του στόχους. Η Συνθήκη του San Stefano αντιμετώπισε αρνητική στάση από τις κορυφαίες χώρες της Ευρώπης, οι οποίες τα τελευταία 200 χρόνια είχαν αναλάβει το προνόμιο της διαιτησίας διεθνών υποθέσεων. Αυτές οι χώρες, η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ρωσία, η Αυστρία-Ουγγαρία και η Ιταλία, ήταν γνωστές συλλογικά ως οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Η επιθυμία να περιοριστούν οι φιλοδοξίες της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια και να επιβληθεί τάξη στις χαοτικές συνθήκες στην Οθωμανική Ευρώπη, ιδίως από την Αυστρία-Ουγγαρία και τη Μεγάλη Βρετανία, οδήγησε τις Μεγάλες Δυνάμεις να αποδεχθούν την προσφορά του Otto von Bismarck να διοργανώνει ένα συνέδριο για την επίλυση των βαλκανικών ζητημάτων. Ο Bismarck υποσχέθηκε να υπηρετήσει ως «ειλικρινής μεσίτης, που

πραγματικά θέλει να βρει λύσεις».⁴ Στο συνέδριο του Βερολίνου συμμετείχαν οι κορυφαίοι διπλωμάτες της εποχής. Το αποτέλεσμα μείωσε σημαντικά το μέγεθος και την ανεξαρτησία του νέου βουλγαρικού κράτους. Στη θέση μιας μεγάλης ανεξάρτητης Βουλγαρίας, ιδρύθηκε ένα αυτόνομο βουλγαρικό πριγκιπάτο υπό την οθωμανική κυριαρχία, μια ημι-αυτόνομη ανατολική Ρωμυλία υπό την εξουσία του Οθωμανού σουλτάνου, και επεστράφη η Μακεδονία στον σουλτάνο. Αυτή η διευθέτηση ήταν μια καταστροφή για τον βουλγαρικό εθνικισμό.

Το Συνέδριο του Βερολίνου αναγνώρισε επίσης την πλήρη ανεξαρτησία μιας ελαφρώς μικρότερης Σερβίας και στερούσε από το Μαυροβούνιο τα κέρδη που επιβλήθηκαν από τη συνθήκη του San Stefano στην Ερζεγοβίνη, το Sandjak του Νόβι Παζάρ και τη βόρεια Αλβανία. Η Αυστρία-Ουγγαρία προχώρησε στα Δυτικά Βαλκάνια με την κατοχή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του Σάντζακ του Νόβι Παζάρ. Αυτά τα εδάφη παρέμειναν *de jure* τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έμειναν επίσης στόχοι των εθνικών φιλοδοξιών του Μαυροβουνίου και της Σερβίας.

Οι επίμονοι ελληνικοί ισχυρισμοί οδήγησαν σε κάτι σαν συνέπεια στην συμφωνία του Βερολίνου. Το 1881, οι Μεγάλες Δυνάμεις επέβαλαν κυρώσεις στην ελληνική προσάρτηση της Θεσσαλίας και σε τμήμα της νότιας Ηπείρου. Οι Βούλγαροι σύντομα ανέκαμψαν από το σοκ από τις απώλειές τους. Ο Γκέσοφ έγραψε σε έναν φίλο, «*Η Βουλγαρία δεν είναι μόνο περικομμένη αλλά μαχαιρωμένη στην καρδιά. Η επιχείρηση, ή καλύτερα να πούμε ότι αυτή η σειρά επιχειρήσεων, που επιβλήθηκε στη Βουλγαρία, μας προκαλεί τρομερό πόνο και θα μας πληγώσει για μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά δεν θα αποδειχθεί μοιραίο για εμάς.*»⁵. Ο Λόρδος Salisbury, ο Βρετανός συνήγορος μιας περιορισμένης Ρωσίας και μικρής Βουλγαρίας, ανέφερε ότι μια μεγάλη Βουλγαρία ήταν θέμα χρόνου.⁶ Οι Βούλγαροι δεν ήταν μόνοι στις απογοητεύσεις σε σχέση με τα αποτελέσματα του Βερολίνου. Οι Έλληνες, οι Μαυροβούνιοι και οι Σέρβοι αντιλήφθηκαν επίσης τη Συνθήκη του Βερολίνου ως εμπόδιο στις εθνικές τους φιλοδοξίες.

2.2 Οι εθνικές φιλοδοξίες στα Βαλκανικά κράτη

⁴ R. C Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011 ,σ. 35

⁵ Στο ίδιο, σ. 37

⁶ Το ίδιο

Οι Βούλγαροι ήταν οι πρώτοι που ενήργησαν κατά του συμφώνου του Βερολίνου. Το 1885, διακήρυξαν μονομερώς την ένωση της Βουλγαρίας με την Ανατολική Ρωμυλία. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν ενήργησαν άμεσα. Η Σερβία, ωστόσο, με κάποια υποστήριξη από την Αυστρία-Ουγγαρία, επιτέθηκε στη Βουλγαρία αργότερα το ίδιο έτος. Στον επακόλουθο Σερβο-Βουλγαρικό πόλεμο, οι Βούλγαροι υπερασπίστηκαν με επιτυχία την ενοποίησή τους. Μόνο η παρέμβαση της Αυστρίας-Ουγγαρίας απέτρεψε μια βουλγαρική εισβολή στη Σερβία. Η εχθρότητα μεταξύ αυτών των δύο βαλκανικών σλαβικών κρατών δημιούργησε εμπόδιο στην ιδέα της βαλκανικής συνεργασίας κατά της συμφωνίας του Βερολίνου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η ιδέα μιας βαλκανικής συμμαχίας είχε αρχικά εμφανιστεί τη δεκαετία του 1860, όταν η σερβική κυβέρνηση παρείχε κάποιο καταφύγιο και βοήθεια στους Βούλγαρους επαναστάτες. Το 1891, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Χαρίλαος Τρικούπης, είχε προτείνει μια συμμαχία Βουλγαρίας-Ελλάδας-Σερβίας. Ούτε η Σερβία ούτε η Βουλγαρία είχαν ανταποκριθεί με ενθουσιασμό εκείνη την εποχή. Τα σλαβικά κράτη παρέμειναν μακριά από τους Έλληνες συνθηρσκευόμενους τους λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος για τις ελληνικές φιλοδοξίες στο Αιγαίο και λόγω αντιπαλότητας με τους Έλληνες για τη Μακεδονία. Το 1897 οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι κατέληξαν σε μια εφήμερη συμφωνία συνεργασίας στη Μακεδονία.

Την ίδια χρονιά οι Έλληνες έκαναν τη δεύτερη επίθεση τους στη Συνθήκη του Βερολίνου προσπαθώντας να προσαρτήσουν την Κρήτη. Ο πόλεμος που προέκυψε τελείωσε σε τριάντα ημέρες. Οι Οθωμανοί αντέκρουσαν εύκολα την ελληνική επίθεση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, ωστόσο, παρενέβησαν για να διατηρήσουν εν ισχύ την συμφωνία του Βερολίνου. Αποβίβασαν επίσης στρατεύματα στην Κρήτη για να αποτρέψουν την ελληνική κατοχή και να σταματήσουν τις εχθροπραξίες. Οι ταπεινωμένοι Έλληνες έπρεπε να παραχωρήσουν αρκετά σημεία κατά μήκος των συνόρων τους στη Θεσσαλία προς τους Οθωμανούς. Η Κρήτη, ωστόσο, έλαβε την αυτονομία υπό την αιγίδα μιας επιτροπής των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά απαγορεύτηκε η ένωση με την Ελλάδα. Εν γένει η συμφωνία που προέκυψε δέχθηκε σκληρή κριτική από τον ελληνικό τύπο της εποχής. Χαρακτηριστικά στην εφημερίδα Εμπρός αναφέρεται ότι⁷: «Μόνο η εσχάτη αποκτήνωσις της Ελληνικής κυβερνήσεως μπορεί να θεωρηθεί ανάλογος προς την βδελυράν ατιμία της Ευρώπης. Διότι μόνον τοιαύτη κυβέρνησις ήτο δυνατό να μη βλέπει εκείνο

⁷ Εμπρός, Αθήνα (1987), 11 Σεπτεμβρίου 1987

που έβλεπεν όλος ο κόσμος, ότι η συνθήκη αυτή είναι βρόγχος παρασκευαζόμενος δια τον λαιμό της Ελλάδος.»

Η ελληνική αποτυχία απέδειξε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κάθε κράτος των Βαλκανίων στην αντιμετώπιση της εξασθενημένης δύναμης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης υπονόμωσε σημαντικά την εμπιστοσύνη των άλλων βαλκανικών κρατών στις ικανότητες του ελληνικού στρατού. Το ίδιο ίσχυε και στο εσωτερικό με τον ελληνικό τύπο να επιτίθεται σφόδρα στην ελληνική κυβέρνηση και την κατάσταση στην οποία είχε βρεθεί το στράτευμα. Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρεται σε σχετικό άρθρο της εφημερίδας Εμπρός⁸ : *«Η κυβέρνηση λέγουσιν ότι απεφάσισε να λάβη αντρικά μέτρα. Πρότινος όμως χρόνου θεωρεί αδύνατον τον πόλεμον. Και ενώ έβλεπε την αδυναμίαν ταύτην δεν εφρόντιζε να την θεραπεύσει εκ των ενόντων! Τώρα ότε η κατάστασις είνε χειρότερα, ο πόλεμος αποτελεί μέρος του προγράμματος της. Αλλά που είναι τα στελέχη τα οποία έπρεπε να σχηματίση; Που είνε τα τηλεβόλα τα οποία έπρεπε να αγοράση; Πού είνε το αίσθημα που έπρεπε να αναζωπυρώση;»*

Οι Βούλγαροι άρχισαν να έχουν βλέψεις για τη Θράκη, οι Έλληνες για τα νησιά του Αιγαίου, ειδικά την Κρήτη, και την Ήπειρο, οι Σέρβοι για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και οι Μαυροβούνιοι για τη βόρεια Αλβανία. Ωστόσο οι Βουλγαρικές, Ελληνικές και Σέρβικες βλέψεις επικαλύπτονταν σε ένα γεωγραφικό πλαίσιο, αυτό της Μακεδονίας. Οι Οθωμανικές επαρχίες της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος αυτής της εύφορης περιοχής στο κέντρο της Βαλκανικής Χερσονήσου. Και τα τρία Ορθόδοξα χριστιανικά κράτη θεωρούσαν τη Μακεδονία ως τη δική τους, βασιζόμενα σε πολιτισμικούς, ιστορικούς και γλωσσικούς ισχυρισμούς. Η Μακεδονία έγινε για πρώτη φορά πρόβλημα το 1870, όταν η ρωσική κυβέρνηση πίεσε τους Οθωμανούς Τούρκους να επιτρέψουν τη δημιουργία μιας βουλγαρικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ανεξάρτητης από το Ελληνικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη. Οκτώ χρόνια αργότερα, ένα de facto ανεξάρτητο βουλγαρικό κράτος εμφανίστηκε μετά από τον ρωσοτουρκικό πόλεμο. Καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, οι Βούλγαροι, οι Έλληνες και οι Σέρβοι αμφισβήτησαν τον έλεγχο της Μακεδονίας τόσο σε σχέση με τους Οθωμανούς Τούρκους όσο και μεταξύ τους. Η μεγαλύτερη επαναστατική ομάδα, το IMRO (Εσωτερική Επαναστατική Οργάνωση της Μακεδονίας) οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη στα 1893. Υιοθέτησε το σύνθημα, «Μακεδονία για τους Μακεδόνες», και μάλιστα κατά καιρούς

⁸ Εμπρός, Αθήνα (1987), 11 Σεπτεμβρίου 1987

υποστήριζε την ιδέα μιας αυτόνομης Μακεδονίας εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αντί για προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Ακόμα κι έτσι, ο προσανατολισμός του IMRO ήταν σαφώς προς τη Σόφια⁹.

Οι Έλληνες οργάνωσαν την Εθνική Εταιρία το 1894 για να προωθήσουν τους δικούς τους στόχους στη Μακεδονία. Οι Σέρβοι είχαν ήδη ιδρύσει την Εταιρεία του Αγίου Σάββα το 1886. Όλες αυτές οι ομάδες είχαν εκπαιδευτικούς και προπαγανδιστικούς σκοπούς. Υπηρέτησαν επίσης ως επικουρικά για στρατιωτικές οργανώσεις. Για να μην ξεπεραστούν, οι Οθωμανικές αρχές εξόπλισαν επίσης αυτά τα στοιχεία του πληθυσμού που ήταν ευνοϊκά για αυτούς και προώθησαν εκπαιδευτικές και ισλαμικές ευκαιρίες. Ο διαγωνισμός για τη Μακεδονία μεταξύ των βαλκανικών κρατών δημιούργησε ένα εμπόδιο που εμπόδιζε μια βαλκανική συμμαχία κατά των Οθωμανών.

Όλο και περισσότερο, η Μακεδονία έγινε το επίκεντρο των βαλκανικών φιλοδοξιών. Οι Οθωμανοί διατήρησαν την εξουσία τους στη Μακεδονία δημιουργώντας προστριβές και αναχώματα με το να θέτουν διαρκώς τους Βουλγαρικούς, Έλληνες και Σέρβους σε αντιπαραθέσεις. Αρχικά οι Βούλγαροι, ευνοημένοι από την κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, απέκτησαν εκπαιδευτικά και πολιτιστικά οφέλη στη Μακεδονία. Οι Βούλγαροι ενίσχυσαν περαιτέρω την κατάστασή τους με τη σύναψη στρατιωτικής συμμαχίας με τους Ρώσους στις 14 Ιουνίου 1902, η οποία προέβλεπε αμοιβαία βοήθεια σε περίπτωση ρουμανικής επίθεσης.¹⁰ Το επόμενο έτος ξέσπασε εξέγερση εναντίον της οθωμανικής αρχής στην Μακεδονία. Με επικεφαλής το IMRO, είχε ως αποτέλεσμα την ήττα και επέτρεψε στις ελληνικές και σερβικές ομάδες να βελτιώσουν τις θέσεις τους. Σε απάντηση στην εξέγερση της Μακεδονίας, οι Μεγάλες Δυνάμεις, υπό την ηγεσία της Αυστρίας-Ουγγαρίας και της Ρωσίας, διατύπωσαν το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων του Mürzteg, το οποίο πρότεινε περιορισμένες μεταρρυθμίσεις για το ευρωπαϊκό τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Γνωρίζοντας τις δικές τους αδυναμίες, οι Βούλγαροι εντάχθηκαν σε συμμαχία με τη Σερβία τον Απρίλιο του 1904.¹¹ Η Σερβοβουλγαρική συμφωνία του 1904, στην πραγματικότητα δύο ξεχωριστές συμφωνίες, αφορούσε οικονομικά και πολιτικά ζητήματα. Προέβλεπε επίσης

⁹ R. C Hall, *Balkan Wars (1912–1913)*. *The Encyclopedia of War*, London 2011, σ.56

¹⁰ Στο ίδιο, σ.57

¹¹ E. C Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913*, Harvard University Press., New York 1938, σ. 148

αμοιβαία στρατιωτική βοήθεια σε περίπτωση εξωτερικής επίθεσης και εγκαθίδρυσε την ενωμένη δράση στην Μακεδονία και το Κοσσυφοπέδιο εάν απειλούνταν αυτές οι περιοχές. Τελικά παρέμεινε ανεκπλήρωτη λόγω των αυστροουγγρικών πιέσεων και λόγω της ύφεσης στις σερβοβουλγαρικές σχέσεις.

Η ήττα της Ρωσίας στον πόλεμο με την Ιαπωνία και το ξέσπασμα της επανάστασης στη Ρωσία το 1905 συγκλόνισε τα σλαβικά βαλκανικά κράτη, τα οποία είχαν θεωρήσει το μεγαλύτερο σλαβικό κράτος ως προστάτη τους.¹²

2.3 Η κρίση της Βοσνίας και η επανάσταση των Νεότουρκων

Τον Ιούλιο του 1908, μια ομάδα νεώτερων αξιωματικών του οθωμανικού στρατού, με επικεφαλής τον Ένβερ Πασά, κατέλαβε τον έλεγχο της αυτοκρατορίας και ανακοίνωσε ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Αποκαλούσαν εαυτούς Επιτροπή Ενότητας και Προόδου, αλλά ήταν ευρέως γνωστοί ως οι Νεότουρκοι. Αμέσως ανακοίνωσαν την αποκατάσταση του συντάγματος του 1876, το οποίο δεν υπήρξε ποτέ η βάση για την οθωμανική κυβέρνηση. Μετά από μια απόπειρα αντεπανάστασης τον Απρίλιο του 1909, οι Νεότουρκοι αντικατέστησαν τον γηράσκοντα σουλτάνο, τον Αμπντούλ Χαμίντ Β, με τον πιο ευγενή Μωάμεθ Β. Το καθεστώς έστειλε τότε τον Αμπντούλ Χαμίντ σε εξορία στη Θεσσαλονίκη. Στον ελληνικό τύπο, υπήρξε σημαντική κάλυψη των γεγονότων με συχνές αναφορές σε αυτά στις πρώτες σελίδες των φύλλων (βλ. φύλλα του 1909 εφημερίδας Εμπρός).

Αυτή η εξέγερση των Νεότουρκων αντήχησε σε όλη τη χερσόνησο των Βαλκανίων. Οι Αυστριακοί και οι Ρώσοι, αντίπαλοι της κυριαρχίας των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια, προσπάθησαν να επιτύχουν μερικούς από τους στόχους τους πριν τεθούν σε ισχύ οι μεταρρυθμίσεις των Νεότουρκων. Οι Αυστριακοί ήθελαν να προσαρτήσουν τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την οποία είχαν καταλάβει από το 1878. Οι Ρώσοι ήθελαν να ελέγξουν τα στρατηγικά στενά που συνδέουν τη Μαύρη Θάλασσα με το Αιγαίο Πέλαγος. Εν μέσω της αναταραχής που προκλήθηκε, οι Ρώσοι έχασαν την ευκαιρία να δράσουν. Αυτή η κρίση κατά την προσάρτηση της Βοσνίας ήταν μια διπλωματική ήττα για τους Ρώσους. Άρχισαν να αναζητούν ένα μέσο για να αποκαταστήσουν τη θέση τους στα Βαλκάνια.

¹² A Gerolymatos, *The Balkan Wars*. Basic Books, New York 2008, σ. 211

Η εξέγερση των Νεότουρκων και ο εορτασμός της οθωμανικής εθνικότητας προκάλεσαν ανησυχίες στις βαλκανικές πρωτεύουσες ότι οι βαλκανικοί πληθυσμοί σε μια μεταρρυθμισμένη Τουρκία θα ήταν λιγότερο ευαίσθητοι στις εθνικιστικές βλέψεις. Τόσο οι Σέρβοι όσο και οι Μαυροβούνιοι αντιλήφθηκαν στην αυстро-ουγγρική προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ένα μεγάλο εμπόδιο στις εθνικές φιλοδοξίες τους. Ο πρίγκιπας Νικόλα ζήτησε «θυσίες αίματος» για να αποτρέψει την προσάρτηση.¹³ Οι Σέρβοι γνώριζαν επίσης τη σχετική τους αδυναμία και απομόνωση. Για να το διορθώσουν, ξεκίνησαν συνομιλίες με στόχο την κοινή δράση εναντίον της Μοναρχίας του Habsburg. Το αποτέλεσμα αυτών των συνομιλιών ήταν μια συμμαχία που υπεγράφη στις 22 Οκτωβρίου 1908.¹⁴

2.4 Η εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα κατά την επανάσταση των Νεότουρκων – Το κίνημα στο Γουδί

Η αποκατάσταση του Συντάγματος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντιμετωπίστηκε, αρχικά, θετικά από τον ελληνικό Τύπο, ο οποίος παρακολουθούσε τις σχετικές ζυμώσεις με προσοχή, ενώ λίγες ημέρες μετά από την επικράτηση του κινήματος των Νεότουρκων, ο Δ. Ράλλης, επισκέφτηκε τη Θεσσαλονίκη ως επικεφαλής της αξιωματικής αντιπολίτευσης και εκεί, εξέφρασε την πλήρη υποστήριξή του στο νέο καθεστώς, προτείνοντας, μάλιστα την αποχώρηση όλων των Ελλήνων αξιωματικών από τη Μακεδονία.

Την περίοδο εκείνη μάλιστα στην Αθήνα φαίνεται πως επικρατούσε μία «πανηγυρική» ατμόσφαιρα, όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται και στα απομνημονεύματα ενός στελέχους της Επιτροπής της Ένωσης και Προόδου (ΕΕΠ), ο οποίος μεταβαίνοντας στην Κωνσταντινούπολη, πέρασε από την ελληνική πρωτεύουσα, όπου «πλήθος κόσμου ανέμιζε τουρκικές και ελληνικές σημαίες, πανηγυρίζοντας, λες και το Σύνταγμα παραχωρήθηκε στους Έλληνες»¹⁵.

Φυσικά, πίσω από τις εκδηλώσεις «χαράς» και αλληλεγγύης των Ελλήνων κρύβονταν οι ελπίδες για χειραφέτηση/ανέλιξη του ελληνικού στοιχείου της Αυτοκρατορίας γεγονός που θα εξυπηρετούσε τις επιδιώξεις του ελληνικού κράτους, είτε με την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, όπως αυτή σχεδιαζόταν στο πλαίσιο μιας αθηνοκεντρικής πολιτικής είτε με την αξιοποίηση του

¹³ K Mitsakis, «Report on the activities of the Institute in 1977». *Balkan Studies*, 18(2), 413-418., Θεσσαλονίκη 1977

¹⁴ Το ίδιο

¹⁵ R. C Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011, σ.59

«οικουμενικού ρόλου και της οικουμενικής ιδεολογίας του Ελληνισμού», όπως αποκρυσταλλώνεται στις σκέψεις του Ι. Δραγούμη: «*Τώρα που ο Σουλτάνος έδωσε το Σύνταγμα στην Τουρκία, {...} ίσως καλλιερέσει η τουρκική διοίκηση και ίσως ζήσουν πιο ελεύθερα οι Έλληνες της Τουρκίας {...}. Ίσως δε θελήσουν πια να ενωθούν με την Ελλάδα. Είναι, όμως άλλα να γίνουν, {...}: Πρέπει το τουρκικό κράτος με τον καιρό να γίνει ελληνικό κράτος, όπως το ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος έγινε, Βυζαντινό, Ελληνικό κράτος*»¹⁶.

Όταν, όμως, λίγο μετά από την επικράτηση της νεοτουρκικής Επανάστασης έγινε αντιληπτό ότι στόχος των φορέων της ήταν η σταδιακή πραγμάτωση ενός εκσυγχρονιστικού ριζοσπαστικού προγράμματος, το οποίο, μεταξύ άλλων, προέβλεπε την ομογενοποίηση του οθωμανικού πληθυσμού στη βάση του τουρκισμού και τελικά τη διαίωνιση της ύπαρξης του οθωμανικού κράτους πάνω σε νέες δομές, ο τρόπος με τον οποίο οι Έλληνες αξιολογούν το κίνημα του 1908, διαφοροποιείται.

Οι πρώτες αρνητικές αντιδράσεις απέναντι στους Νεότουρκους εκφράζονται από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'. Οι ανατροπές που προκαλεί η Επανάσταση και η συρρίκνωση των προνομίων του Πατριαρχείου, ενός κατεξοχήν διοικητικού οθωμανικού θεσμού, προκαλεί τις αντιδράσεις του Φαναρίου, ενώ ο ίδιος ο Πατριάρχης σε συνέντευξη που παραχώρησε στον ανταποκριτή της εφημερίδας «Πατρίς», Σπ. Μελά, αναφέρει τα ακόλουθα: «*Θλίβομαι και απορώ για τον επιπόλαιο τρόπο που βλέπουν την τουρκική μεταπολίτευση στις Αθήνας... Οι Τούρκοι άλλαξαν όνομα. Από παλαιότουρκοι βαφτίστηκαν νεότουρκοι. Έχετε μήπως τη γνώμη, ότι αρκεί αυτό για να αλλάξουν χαρακτήρα, πνεύμα, νοοτροπία...Θα ιδήτε σε λιγάκι ότι αυτό το Σύνταγμα θα το χρησιμοποιήσουν σαν όργανο καταπίεσεων εναντίον των αλλοεθνών και αλλόθρησκων μειοψηφιών. Κι' αυτές οι καταπίεσεις θα είναι τόσο μεγαλύτερες, όσο ισχυρότερες είναι οι αλλοεθνείς μειοψηφίες*»¹⁷.

Τις απόψεις αυτές του Πατριάρχη, ενστερνίστηκε και ο Δ. Ράλλης, στις θέσεις του οποίου παρατηρήθηκε μία πλήρης αντιστροφή όσον αφορά επανάσταση των νεώτουρκων, μετά από τη συνάντησή του με τον Ιωακείμ στην Κωνσταντινούπολη. Μεγαλύτερες, ωστόσο, επιφυλάξεις και δριμύτερες κριτικές απέναντι στους Νεότουρκους, εκφράζονται από το σύνολο της

¹⁶ Σ. Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία 19ος αι. - 1919, Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, 1998, σ. 145-146

¹⁷ *Πατρίς*, Αθήνα, 27 Ιουλίου 1909

ελληνικής ηγεσίας και τον ελληνικό Τύπο, έπειτα από την αποτυχημένη ανακήρυξη της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα.

Η κυβέρνηση Θεοτόκη, γνωρίζοντας τις στρατιωτικές αδυναμίες της Ελλάδας, και φοβούμενη μία ενδεχόμενη καταστροφική ήττα τη χώρας, όπως ακριβώς συνέβη και στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, υιοθέτησε μία «ενδοτική» στάση, γεγονός που προκάλεσε τις οργισμένες αντιδράσεις του πολιτικού κόσμου και όλων των στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας. Η δυσαρέσκεια αυτή, άλλωστε, αποτυπώνεται και στον Τύπο της εποχής, όπου από τον Οκτώβριο του 1908 μέχρι και τον Αύγουστο του 1909 εμφανίζονται συνεχώς άρθρα και δημοσιεύματα σχετικά με τις εξελίξεις στο Κρητικό και στο Μακεδονικό Ζήτημα, καθώς οι συγκρούσεις στην ευρύτερη περιφέρεια της Μακεδονίας δεν φαίνεται να σταμάτησαν οριστικά. Όλα τα σχετικά δημοσιεύματα, από τη μια ασκούν εντονότατη κριτική απέναντι στην ανεπάρκεια της ελληνικής ηγεσίας, και από την άλλη κατηγορούν το «σοβινιστικό» νεοτουρκικό καθεστώς, αναπαράγοντας στερεότυπα του τύπου, ότι οι Τούρκοι είναι «*εχθροί του Χριστιανισμού, της δικαιοσύνης και του πολιτισμού*»¹⁸.

Αρνητική, εξάλλου, είναι και η στάση του Ε. Βενιζέλου, απέναντι στο νέο καθεστώς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε συνέντευξη που παραχώρησε στο Σπ. Μελά, ισχυριζόταν, μεταξύ άλλων, τα εξής: «*Είδα ότι επανηγυρίσατε την Επανάσταση των Νεότουρκων... Δε συμμερίζομαι διόλου αυτόν τον ενθουσιασμό. Αυτό το κίνημα για την εξυγίανση του "Μεγάλου Ασθενούς", η προσπάθεια να τονωθεί, να συγχρονιστεί, να συνταχθεί ως κράτος με καινούργιες βάσεις και να γίνει μια ζωντανή σημερινή Δύναμις συμφέρει την Ελλάδα; Έχουμε πληθυσμούς - πολυπληθέστερους από του ελεύθερού μας Βασιλείου - εις τα εδάφη της Τουρκίας, έχουμε διεκδικήσεις, έχουμε όνειρα {...}. Πριν οι Νεότουρκοι οργανώσουν το νέον κράτος που ζητούν, η Ελλάς θα προλάβει να αποκτήσει δύναμη αρκετή, ώστε να είναι σε θέση να πραγματοποιήσει τα όνειρα των πατέρων μας, τους πόθους του Ελληνισμού; Τι γίνει η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, τα Δωδεκάνησα, ο Μικρασιατικός πληθυσμός; Θα πρέπει να βιαστούμε, να κάνουμε όσο μπορούμε πιο γρήγορα*»¹⁹.

Ο επικεφαλής της Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Αλ. Παπαναστασίου, σε δοκίμιό του σχετικά με τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκφράζει τις αμφιβολίες του όσον

¹⁸ Ακρόπολις, Αθήνα, 29 Ιουλίου 1909

¹⁹ Σ. Μελάς, *Η Επανάσταση του 1909*, Αθήνα 1972, σ. 97

αφορά την υλοποίηση των εξαγγελιών της Νεοτουρκικής Επανάστασης και συνεχίζει προβλέποντας τα ακόλουθα:

«Εξ' άλλου είνε εύκολον να εξακολουθήσει υπό τους συνταγματικούς τύπους η βία, η τυραννία του τουρκικού λαού επί των άλλων· αλλά είνε επίσης εύκολον να εκραγούν πάλι οι μεγάλες αντιθέσεις υπό την πίεση των οποίων υπέστη τόσον μεγάλους ακρωτηριασμούς η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η εκδίωξης των Τούρκων από την Ευρώπην θα είνε η αναγκαία συνέπεια.»²⁰

Ήδη από την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα η Ελλάδα βρισκόταν αντιμέτωπη με μια σειρά σημαντικών προβλημάτων που καθιστούσαν αναγκαίες τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Η κακή διαχείριση των δημοσιονομικών με χαρακτηριστικό τους τόσο την υπέρμετρη φορολογία στα χαμηλά και μεσαία κοινωνικά στρώματα όσο και τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης ενός μεγάλου τμήματος του αγροτικού πληθυσμού, γεγονός που οφείλεται στη μεγάλη πτώση του εμπορίου της σταφίδας το βασικό προϊόν του εξαγωγικού εμπορίου της χώρας, αλλά και η ήττα της χώρας στον πόλεμο του 1897 με την Τουρκία συνέθεταν την εικόνα της Ελλάδας την εποχή εκείνη. Παράλληλα, η δυσαρέσκεια κατά της πολιτικής κατάστασης και ταυτόχρονα της βασιλικής αυλής ενέτειναν ακόμα περισσότερο την ανάγκη πολιτικών μεταρρυθμίσεων²¹.

Με αφορμή ένα σχέδιο νόμου που αφορούσε στις προαγωγές των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων το οποίο εμπόδιζε τους απόφοιτους της σχολής υπαξιωματικών να αναρριχηθούν δίνοντάς τους τη δυνατότητα να φτάσουν στην καλύτερη περίπτωση μέχρι το βαθμό τους επιλοχία, αυτοί αντέδρασαν έντονα προχωρώντας σε διαδήλωση διαμαρτυρίας έξω από τη Βουλή²². Μαζί με αυτούς συνενώθηκε μια ομάδα κατώτερων αξιωματικών συγκροτώντας τον “Στρατιωτικό Σύνδεσμο”. Τα μέλη του “Συνδέσμου” ήταν εμφανώς ενοχλημένα από την ευνοιοκρατία που επικρατούσε στο περιβάλλον του διαδόχου Κωνσταντίνου θεωρώντας ότι το γεγονός αυτό εμπόδιζε τις επαγγελματικές τους προοπτικές ανόδου στο στρατό. Υπό την ηγεσία του συνταγματάρχου Νικολάου Ζορμπά, συγκεντρώθηκαν στο Γουδί στις 27 Αυγούστου 1909 περίπου 3.060 αξιωματικοί, υπαξιωματικοί, στρατιώτες και ναύτες, και ένας αριθμός πολιτών όπου ο “Σύνδεσμος” υπαγόρευσε τους όρους του, χωρίς όμως να δέχεται καμία

²⁰ Α. Παπαναστασίου, *Η Τουρκική Επανάσταση*, Αθήνα, 1920, σελ, 28

²¹ Γ.Ν. Μαργαρίτης - Σ. Μαρκέτος - Ν. Ρωτζώκος - Κ. Μαυρεύας, *Ελληνική Ιστορία τ. Γ' Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, ΕΑΠ, Πάτρα, 1999

²² Θ.Μποχώτης, «Εσωτερική πολιτική, 1900 – 1920», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας*, Αθήνα 2009

διαπραγμάτευση. Η άρνηση των κινηματιών για διαπραγμάτευση ανάγκασε τον πρωθυπουργό Δημήτριο Ράλλη να παραιτηθεί. Τα αιτήματα του Συνδέσμου έγιναν όμως αποδεκτά από τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη ο οποίος κατάφερε να σχηματίσει κυβέρνηση υλοποιώντας τις περισσότερες από τις μεταρρυθμίσεις που ζητούσε ο Σύνδεσμος²³.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος έφτασε στην Αθήνα τέλος Δεκεμβρίου του 1909 αφού προηγουμένως, από τον Οκτώβριο συγκεκριμένα, είχαν αρχίσει οι επαφές του με τον “Στρατιωτικό Σύνδεσμο”. Όπως φαίνεται από τα ανώνυμα άρθρα του στην εφημερίδα “Κύρηξ των Χανίων” τασσόταν υπέρ της προσωρινής στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα η οποία μετά την επιβολή μιας ανορθωτικής νομοθεσίας θα επέστρεφε στον κοινοβουλευτισμό. Κατά τις επαφές του στην Αθήνα με πολιτικούς ηγέτες, τους πρότεινε τον διορισμό μιας νέας κυβέρνησης με σκοπό την αναθεώρηση τους συντάγματος, που όμως δεν θα έθιγε καθόλου το ισχύον πολίτευμα της Συνταγματικής μοναρχίας. Το χρονικό διάστημα που θα μεσολαβούσε ανάμεσα στην αναθεωρητική εθνοσυνέλευση και τις εκλογές θα ήταν ικανό να καθυσχύσει τις ευρωπαϊκές δυνάμεις αλλά και να αποσπάσει τη συγκατάθεση του βασιλιά Γεωργίου²⁴. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μετά την παραίτησή του από το αξίωμα του πρωθυπουργού της Κρήτης, που τότε ήταν αυτόνομο κράτος, ήρθε στην Αθήνα και στις 5 Σεπτεμβρίου εκφώνησε τον προγραμματικό του λόγο από το μπαλκόνι του ξενοδοχείου Grand Hotel στην πλατεία συντάγματος. Στην ομιλία εκείνη παρουσιάστηκε όχι ως αρχηγός ενός κόμματος αλλά ως «σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών»²⁵. Στη συγκεκριμένη ομιλία αναφέρθηκε στην τροποποίηση της νομοθεσίας -αστικής, εμπορικής και ποινικής-, στη μεταρρύθμιση της αυτοδιοίκησης, στον προσανατολισμό της εκπαίδευσης και στα μέτρα που θα ληφθούν για την προστασία εργατών και αγροτών²⁶.

Σε συνέντευξη που παραχώρησε στις 20 Οκτωβρίου 1909 στην αυστριακή εφημερίδα Tagewlat, ο επικεφαλής του Στρατιωτικού Συνδέσμου Ν. Ζορμπάς, απαντώντας στις κατηγορίες του

²³ G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821 – 1936*, том. Β', Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2008

²⁴ Θ. Μποχώτης, «Εσωτερική πολιτική, 1900 – 1920», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας*, Αθήνα 2009

²⁵ G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821 – 1936*, том. Β', Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2008

²⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, том. ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1977

ευρωπαϊκού Τύπου κατά της τακτικής των Ελλήνων αξιωματικών ως «πολύ υπολειφθείσης της των Νεοτούρκων», είπε, μεταξύ άλλων, τα εξής²⁷:

«Τόση υπάρχει ομοιότης μεταξύ της κίνησης των Νεοτούρκων και Νεοελλήνων, όση μεταξύ βασιλέως Γεωργίου και Αβδούλ Χαμίτ, ήτοι ουδεμία. Κακώς επομένως συγχύζεται το κίνημα των Ελλήνων αξιωματικών προς το των Νεοτούρκων. Τούτο προήλθεν εκ της τυραννίας του Αβδούλ Χαμίτ, ενώ το των Ελλήνων, ουδεμίαν έχει τάσιν αντιδραστικήν, προήλθεν εντελώς εκ της εσωτερικής κακοδιοικήσεως ήτις υπήρξε συνέπεια της κοινοβουλευτικής διαφθοράς και έχον σύμφωνον και τον λαόν. Εν Ελλάδι, στρατός και λαός είναι εν. Το εναντίον εν Τουρκία» .

Την επόμενη χρονιά η απόσυρση της επιτροπής των Μεγάλων Δυνάμεων, η οποία είχε τον έλεγχο της Κρήτης από το 1898, αύξησε τις εντάσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1910 μόνο η άρνηση του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου να τοποθετήσει κρητικούς εκπροσώπους στο ελληνικό κοινοβούλιο εμπόδισε έναν άλλο πόλεμο μεταξύ των Ελλήνων και των Οθωμανών.

2.5 Προετοιμασία για πόλεμο – Ο ρόλος της Ελλάδας στην Βαλκανική συμμαχία

Ακόμη και πριν από την οριστικοποίηση των συμφωνιών μεταξύ των Βουλγάρων και των Σέρβων, η κυβέρνηση της Σόφιας είχε αρχίσει συνομιλίες με την Αθήνα για μια Ελληνο-βουλγαρική συμμαχία. Οι Έλληνες από καιρό ενδιαφερόταν για μια συμφωνία με τη Βουλγαρία κατά της Τουρκίας. Μετά την ταπείνωσή στην Κρητική κρίση του 1909, η κυβέρνηση της Αθήνας έκανε πολλές κινήσεις προς τη Σόφια ²⁸. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας συνεχίστηκαν μέχρι την υπογραφή συνθήκης στη Σόφια τον Μάιο του 1912.²⁹ Η συνθήκη προέβλεπε πολιτική και στρατιωτική συνεργασία εναντίον της οθωμανικής αυτοκρατορίας χωρίς να ορίζει συγκεκριμένη διαίρεση των οθωμανικών εδαφών. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στους Βούλγαρους. Ζήτησαν συμμαχία με τους Έλληνες κυρίως για να εξασφαλίσουν τη βοήθεια του ελληνικού ναυτικού εναντίον των Οθωμανών.

²⁷ Χρόνος, Αθήνα, 21 Οκτωβρίου 1909

²⁸ R. C. Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011

²⁹ Το ίδιο

Το καλοκαίρι του 1912, οι Έλληνες στη συνέχεια συνήψαν «συμφωνίες κυρίων» με τη Σερβία και το Μαυροβούνιο.³⁰ Οι Σέρβοι και οι Έλληνες είχαν διαπραγματευτεί όλο το καλοκαίρι του 1912. Οι Έλληνες δεν είχαν σταθερές δεσμεύσεις από κανέναν από τους Σλαβικούς Βαλκανικούς συμμάχους, εκτός από τη συμφωνία για την καταπολέμηση των Οθωμανών.

Με τις συμφωνίες του Μαυροβουνίου η συμμαχία ολοκληρώθηκε. Ήταν ένα λανθασμένο και λεπτό διπλωματικό μέσο, το οποίο επιτεύχθηκε βιαστικά και βασίστηκε στο συμφέρον. Η Βουλγαρία είχε επίσημες γραπτές συμμαχίες με την Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία. Η Σερβία είχε γραπτή συμφωνία με το Μαυροβούνιο. Οι συμφωνίες Ελλάδας Σερβίας και Ελλάδας-Μαυροβουνίου ήταν απλώς προφορικές διευθετήσεις, δύσκολο να εφαρμοστούν.

Οι Βούλγαροι και οι Έλληνες υπέγραψαν την επίσημη στρατιωτική σύμβαση στη Σόφια, αλλά όχι μέχρι τις 5 Οκτωβρίου, μετά την έναρξη της κινητοποίησης. Η πιο σημαντική πτυχή αυτής της σύμβασης για τους Βούλγαρους ήταν η διαβεβαίωση ότι ο ελληνικός στόλος θα κυριαρχήσει στο Αιγαίο Πέλαγος, έτσι ώστε οι Οθωμανοί να μην μπορούν να μεταφέρουν στρατεύματα από τη Μικρά Ασία στην Ευρώπη δια θαλάσσης.³¹

Οι Βούλγαροι δεν είχαν σεβασμό για την ανδρεία του ελληνικού στρατού και δεν ζήτησαν περαιτέρω συμφωνίες. Υπέθεταν ότι θα επιτύχουν τους στόχους τους χωρίς τη βοήθεια ή την παρέμβαση των Ελλήνων. Ωστόσο η στάση αυτή τους απέτρεψε από μια σαφέστερη οριοθέτηση δραστηριοτήτων στη νότια Μακεδονία, ειδικά γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Η πόλη ήταν ένας προφανής ελληνικός προορισμός, αλλά μόνο μια φανταστική βουλγαρική φιλοδοξία. Μια συγκεκριμένη συμφωνία σχετικά με τους τομείς δράσης στη νότια Μακεδονία θα μπορούσε να αποφύγει τον αγώνα για τη Θεσσαλονίκη και την προφανή εχθρότητα μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας που προέκυψε.

2.6 Ο ελληνικός στρατός στην αρχή των επιχειρήσεων

Οι Έλληνες είχαν έναν στρατό περίπου 25.000 ανδρών, ο οποίος με την επιστράτευση αυξήθηκε σε 110.000 άνδρες. Στον πόλεμο, αυτός ο στρατός αποτελούνταν από τέσσερα σώματα και έξι τάγματα ελαφρού πεζικού (Εύζωνες). Κάθε σώμα είχε ένα τάγμα πυροβολικού. Τα Ελληνικά

³⁰ Το ίδιο

³¹ Το ίδιο

τάγματα πυροβολικού αποτελούνταν από τρεις ομάδες τριών λόχων οπλισμένων με όπλα Schneider-Creusot 7,5 cm. Επιπλέον, οι Έλληνες είχαν δύο ορεινά τάγματα πυροβολικού με όπλα Schneider-Canet 7,5 cm και ένα βαρύ τάγμα πυροβολικού. Οι Έλληνες είχαν επίσης τρία τάγματα ιππικού.

Στο ξέσπασμα του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου, οι Έλληνες είχαν τέσσερα αεροσκάφη. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, πρόσθεσαν δύο θαλάσσια αεροπλάνα και πρόσθεσαν πλωτήρες σε ένα άλλο αεροπλάνο.

Μεταξύ των μελών του Βαλκανικού Συνδέσμου, μόνο οι Έλληνες είχαν ένα ναυτικό οποιουδήποτε μεγέθους και δύναμης. Το ελληνικό ναυτικό είχε δύο κύρια καθήκοντα στον πόλεμο. Ο πρώτος ήταν να φρουρεί το άνοιγμα των Δαρδανελίων για να απαγορεύσει στο οθωμανικό ναυτικό τη πρόσβαση στο Αιγαίο και την Αδριατική Θάλασσα. Ο Έλληνας πρέσβης στη Βουλγαρία, Δήμητρης Πάνας, δήλωσε ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να προσφέρει 600.000 άνδρες για την πολεμική προσπάθεια εξηγώντας: «Μπορούμε να τοποθετήσουμε ένα στρατό 200.000 ανδρών στο πεδίο και μετά ο στόλος μας θα σταματήσει την απόβαση περίπου 400.000 ανδρών από την Τουρκία στη νότια ακτή της Θράκης και της Μακεδονίας, μεταξύ της Θεσσαλονίκης και της Καλλίπολης.»³²

Το άλλο καθήκον του Ελληνικού ναυτικού ήταν να καταλάβει τα νησιά του Αιγαίου που βρίσκονταν ακόμη υπό οθωμανικό έλεγχο. Το καμάρι του ελληνικού ναυτικού ήταν το θωρακισμένο καταδρομικό των 10.118 τόνων Γεώργιος Αβέρωφ. Κατασκευασμένο στην Ιταλία το 1910, το Αβέρωφ μετέφερε τέσσερα όπλα 23 cm και οκτώ όπλα 12 cm. Επιπλέον, το ελληνικό ναυτικό είχε οκτώ αντιτορπιλικά που κατασκευάστηκαν το 1912, οκτώ που κατασκευάστηκαν χτίστηκαν το 1906, δεκαεννέα παλιά τορπιλοβόλα και ένα υποβρύχιο, το Δελφίνι. Το ελληνικό ναυτικό αποτελούνταν από περισσότερους από 11.000 άνδρες.³³ Ο διοικητής του ναυτικού ήταν ο Ναύαρχος Πολ Κουντουριώτης.

³² D.J Cassavetti, *Hellas and the Balkan Wars*, London, 1914, σ. 112

³³ Στο ίδιο, σ. 137

Κεφάλαιο 3^ο Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος

3.1 Η κήρυξη του πολέμου - Το δυτικό μέτωπο

Με την ολοκλήρωση των συμφωνιών το καλοκαίρι του 1912, η αντι-οθωμανική πρόθεσή των κρατών των Βαλκανίων κατέστη πλέον σαφής. Το Σεπτέμβριο του 1912, ήδη τα ελληνικά φύλλα είχαν αρχίσει τις αναφορές. Χαρακτηριστικό ήταν το δημοσίευμα του Εμπρός³⁴ με πρωτοσέλιδο «Εις Παραμονάς Τουρκοβουλγαρικού Πολέμου – Αναρχική Κατάστασις εις την Μακεδονία». Η στάση της Ελλάδος στην αρχή της συμμαχίας αναφέρεται επίσης στα ελληνικά φύλλα της εποχής. Στο Εμπρός³⁵ στις αρχές του Σεπτεμβρίου 1912, αναφέρεται ότι:

«Απέναντι της καταστάσεως ταύτης η Ελλάς παρακολουθεί μετά προσοχή την εξέλιξιν (αναφερόμενη στην κινητοποίηση του Βουλγαρικού στρατού). Ο πρωθυπουργός ομιλών περί τας καταστάσεως διέψευσε τας περι κινητοποιήσεως του στρατού μας διαδόσεις δηλώσας ότι τοιάυτα μέτρα ταύτα θα αποτελέσουν στοιχειώδη πρόνοια απέναντι της εξωτερικής καταστάσεως. ... Η πολιτική της Ελληνικής Κυβερνήσεως προσέθηκεν έχει ανάγκην μακράς ειρήνης δια την εσωτερικήν ανάπλασιν της χώρας αλλά δεν δύναται να μείνει απαθής εις την τύχην των εν Τουρκία ομοεθνών μας.»

Λίγες μέρες αργότερα, στην ίδια εφημερίδα γίνεται και η πρώτη αναφορά στην Βαλκανική συμμαχία με συμμετοχή της Ελλάδας³⁶: «...διεξάγωμεναι διαπραγματεύσεις μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας δια την συνομολόγησιν στρατιωτικής συμβάσεως εις την οποία λέγεται ότι θα συμμετάσχει και η Ελλάς ώστε να υπάρξει σύμβασις μεταξύ των τριών Βαλκανικών Κρατών».

Από το σημείο αυτό πλέον, καμία δράση από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν μπορούσε να αποτρέψει το ξέσπασμα του πολέμου. Η αποφασιστικότητα των βαλκανικών εθνών για τον πόλεμο ήταν ισχυρότερη από την αποφασιστικότητα των Μεγάλων Δυνάμεων να τον αποτρέψουν. Η κήρυξη του πολέμου, αναφέρεται πρώτη φορά στις 13 του Σεπτεμβρίου του έτους, σε ανταπόκριση της εφημερίδας Εμπρός³⁷: «Λονδίνον Πέμπτη πρωινή: Η Σημαία του Λονδίνου βέβαιον σήμερον ότι

³⁴ Εμπρός Αθήνα, 8 Σεπτεμβρίου 1912

³⁵ Το ίδιο

³⁶ Εμπρός, Αθήνα 11 Σεπτεμβρίου 1912

³⁷ Εμπρός, Αθήνα, 131 Σεπτεμβρίου 1912

έχει ασφαλείς πληροφορίες ότι τα Βαλκανικά Κράτη και η Ελλάς θα κυρήξουν ταυτοχρόνος εντός της εβδομάδος τον πόλεμον κατά της Τουρκίας.... τα μέχρι τούδε διαβήματα των Δυνάμεων προς κατευνασμόν της Βαλκανικής εξεγέρσεως απέτυχον ένεκα της διαφωνίας αυτών...»

Η Βαλκανική Χερσόνησος δεν θα γνώριζε την ειρήνη για πάνω από έξι χρόνια. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912–13 σημειώθηκαν λόγω της αποφασιστικότητας των βαλκανικών κρατών να επιλύσουν τα ζητήματα εθνικής ενότητας ενόψει της αδυναμίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της αντίθεσης των Μεγάλων Δυνάμεων. Μέχρι το 1912 οι Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες είχαν διατηρήσει την ειρήνη στη Βαλκανική Χερσόνησο από το 1878 μέσω του μηχανισμού της συμφωνίας του Βερολίνου, δεν είχαν πλέον την αντίστοιχη αποφασιστικότητα να την επιβάλουν ενάντια στην ενότητα των βαλκάνιων κρατών.

Η δυτική περιοχή των Βαλκανίων, συμπεριλαμβανομένης της Αλβανίας, του Κοσσυφοπεδίου και της Βόρειας Μακεδονίας, ήταν λιγότερο σημαντική για την έκβαση του Α' Βαλκανικού πολέμου και της επιβίωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από ό, τι ήταν η Θράκη. Ωστόσο, αυτή η περιοχή ήταν το αντικείμενο των εθνικών φιλοδοξιών του Μαυροβουνίου και της Σερβίας και των περισσότερων από τις φιλοδοξίες της Ελλάδας. Σε μεγάλο βαθμό, οι στόχοι των Μαυροβουνίου και των Σέρβων αλληλεπικαλύπτονται στο Σάντζακ του Νόβι Παζάρ και στο Κοσσυφοπέδιο, ενώ η Ελλάδα εστίαζε κυρίως στην Θεσσαλία, την Ήπειρο και την Θεσσαλονίκη καθώς και την εγκαθίδρυση της κυριαρχίας της στο Αιγαίο και το Ιόνιο Πέλαγος.

3.2 Η θέση της Ελλάδος στον Α' Βαλκανικό

Η επιστράτευση στην Ελλάδα έλαβε χώρα με το διάταγμα που δημοσιεύτηκε στις 17 Σεπτεμβρίου του 1912. Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Εμπρός της επόμενης ημέρας αφορούσε σε αυτό³⁸: *«Η δημοσίευσις του Διατάγματος της Επιστρατεύσεως – Ποιαι ηλικίαι καλούνται υπό τα όπλα»*. Η εφημερίδα παράλληλα αρθρογραφεί εκτενώς αναφερόμενη στον *«Υπέρ Πάντων Αγών»*, αναφερόμενη στην μη ύπαρξη άλλης επιλογής για την Ελληνική κυβέρνηση παρά της συμμετοχής στην συμμαχία και στον πόλεμο, αναφέροντας χαρακτηριστικά: *«... Με πέντε εκατομμύρια ομόφυλων εκτεθειμένα εις την καταδυνάστευσιν και την απόγνωσίν, με τα δικαιώματα ημών καταπατούμενα ασυνειδήτως, με την Κρήτην, την Σάμον, την Ήπειρον και την*

³⁸ Εμπρός, Αθήνα, 18 Σεπτεμβρίου 1912

Μακεδονίαν σφαγιαζόμενας από την αυθαιρεσίαν και την βίαν, η Ελλάς ήτο αναγκασμένη να προσέλθει εις το στρατόπεδον της ανατροπής και να αρπάση με τας δύο της χείρας τον δαυλόν όστις θα μεταδώσει την πυρκαϊάν εις ολόκληρών την Ανατολικήν Ευρώπην. Εν την ενέργεια δε αυτή ο κ. Βενιζέλος αναδείχθει υπέροχος...»

Η Ελλάδα έθεσε δύο στρατούς στο πεδίο. Ο Στρατός της Θεσσαλίας, που διοικούταν από τον Πρίγκιπα του Κωνσταντίνου, ήταν η κύρια δύναμη του ελληνικού στρατού. Στόχος του ήταν γενικά να καταλάβει τη Θεσσαλία και συγκεκριμένα να πάρει την Θεσσαλονίκη πριν φτάσουν εκεί οι Βούλγαροι. Το Ελληνικό Γενικό Επιτελείο και ο Πρίγκιπας ήθελαν ο στρατός της Θεσσαλίας, συγκεντρωμένος στη Λάρισα, να προχωρήσει μέχρι την Μπίτολα για να εξασφαλίσει την ήττα των οθωμανικών στρατευμάτων στη νότια Μακεδονία. Αυτό θα είχε επίσης θέσει μεγάλο μέρος της νότιας Μακεδονίας υπό ελληνικό έλεγχο. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ελευθέριος Βενιζέλος, ωστόσο, επέμεινε ότι πρωταρχικός στόχος του στρατού θα πρέπει να είναι η Θεσσαλονίκη, η μεγαλύτερη πόλη της περιοχής.

Η δευτερεύουσα ελληνική δύναμη ήταν ο στρατός της Ηπείρου, ο οποίος ήταν υπό τη διοίκηση του στρατηγού Κωνσταντίνου Ζαπουντζάκη. Στόχος του ήταν τα Ιωάννινα, μέρος της νότιας Αλβανίας τότε.

Οι Οθωμανοί είχαν μια σχετικά ισχυρή δύναμη ενάντια στους Έλληνες. Στη Θεσσαλία είχαν το 8^ο Σώμα, αποτελούμενο από τρία τμήματα, μία ταξιαρχία και ένα σύνταγμα ιππικού περίπου 40.000 ανδρών. Ο Χασάν Ταχσίν Πασάς διοικούσε το 8ο Σώμα. Στην Ήπειρο είχαν αρχικά δύο τμήματα πεζικού περίπου 18.000 ανδρών, με επικεφαλής τον Esad Pasha (να μην συγχέεται με τον Αλβανό ομορτυνιστή Esad Pasha Toptani) . Εκεί οι Οθωμανοί μπορούσαν να βασίζονται στη βοήθεια του τοπικού αλβανικού πληθυσμού. Σε αντίθεση με τους Οθωμανούς στην Βόρεια Μακεδονία και τη Θράκη, ο Χασάν Ταχσίν Πασάς δεν σκέφτηκε να κάνει επίθεση εναντίον των πολυάριθμων εχθρών του. Το μέγεθος των δυνάμεών του του έδωσε μια καλή βάση για μια αμυντική στρατηγική.

Η αναχώρηση του διαδόχου για την ανάληψη των καθηκόντων του στις 19 Σεπτεμβρίου του 1912, και καλύφθηκε εκτενώς από τα ελληνικά φύλλα. Χαρακτηριστικά στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Εμπρός την επόμενη ημέρα ήταν αφιερωμένο όλο στην αναχώρηση του διαδόχου. Παράλληλα αναφέρονται οι κινήσεις του τουρκικού στρατού με την υποχώρηση του προς θέσεις

άμυνας και εκφράζεται ο φόβος ότι ο Ελληνικός και οι συμμαχικοί στρατοί θα χρειαστεί να μετακινηθούν σε σημαντικές αποστάσεις μέχρι να βρουν τους αντιπάλους τους πράγμα που μπορεί να εξασθενήσει τις δυνάμεις τους³⁹.

3.3 Θεσσαλία

Στις 18 Οκτωβρίου, την ημέρα της κήρυξης του πολέμου, ο στρατός της Θεσσαλίας διέσχισε τα σύνορα σε δύο κύριες στήλες. Μια στήλη προχώρησε μέσω του περάσματος της Μελούνας προς την Ελασσόνα και στη συνέχεια προς τα Σερβία (Serfidze). Στα ανατολικά του η άλλη στήλη κινήθηκε προς την κατεύθυνση της Πέτρας. Από τον πόλεμο του 1897, οι Οθωμανοί είχαν τα βασικά περάσματα κατά μήκος των συνόρων, αλλά δεν ενεπλάκησαν με τον ελληνικό στρατό καθώς κινούνταν εκεί. Προφανώς πρόβλεψαν μια ελληνική επίθεση στην Ελασσόνα και τοποθέτησαν τα στρατεύματά τους στα βορειοδυτικά. Δεν υπήρξε καμία σκέψη που να θεωρούσε ικανούς τους Έλληνες να κινηθούν κατευθείαν προς την Θεσσαλονίκη. Η πρώτη σημαντική εμπλοκή έλαβε χώρα στο πέρασμα του Σαρανταπόρου στις 11 Οκτωβρίου. Αυτή ήταν η κύρια οθωμανική αμυντική θέση στη Θεσσαλία. Έλεγχε τη διαδρομή προς την Βόρεια Μακεδονία. Σε μια ολοήμερη μάχη υπό βροχή, οι Έλληνες, χρησιμοποιώντας μετωπικές επιθέσεις εναντίον των οθωμανικών θέσεων και φωνάζοντας «ζήτω», κατάφεραν να διασπάσουν τις οθωμανικές άμυνες. Οι Έλληνες υπέστησαν απώλειες 187 νεκρών και 1.027 τραυματιών, και τουλάχιστον 700 Οθωμανοί σκοτώθηκαν και 701 συνελήφθησαν.

Η πρώτη νίκη του ελληνικού στρατού αναφέρθηκε με διθυράμβους στον ελληνικό τύπο. Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Εμπρός της 11^{ης} Οκτωβρίου 1912⁴⁰ «*Ο Ελληνικός στρατός κατέλαβε τα Σέρβια – Πανωλεθρία των Τούρκων καθ' όλη την γραμμή*». Η εφημερίδα παράλληλα αναλύει την νίκη θεωρώντας ότι αφήνει «*πλέον ανοιχτό τον δρόμον για την Θεσσαλονίκη*». Παράλληλα, η ανάλυση αναφέρει ότι: «*.. συγκέντρωσις της κυρίας δυνάμεως του Τούρκων κατά των Βουλγάρων αποτελεί προβεβουλευμένον σχέδιον όπως τέθη εκποδών ο ισχυρότερος των κατά ξηρά αντιπάλων, μετά το οποίον το έργο αυτών [σ.σ. των ελληνικών στρατευμάτων] θα καθέστατο ευχερέστερον*».

³⁹ Εμπρός, Αθήνα, 29 Σεπτεμβρίου 1912

⁴⁰ Εμπρός, Αθήνα, 11 Οκτωβρίου 1912

Οι αποθαρρημένοι Οθωμανοί υποχώρησαν προς τα βόρεια, εγκαταλείποντας αποθήκες και εξοπλισμό. Οι Έλληνες βρέθηκαν συνεπώς να προελαύνουν με την άνεση τους. Η εξάντληση των στρατευμάτων τους και οι δυσκολίες μεταφορών εφοδίων και υλικών, τους εμπόδισαν να κυνηγήσουν τον εχθρό και να εκδηλώσουν ένα αποφασιστικό χτύπημα. Δεν είχαν επίσης αποτελεσματική αναγνώριση. Η ίδια ανικανότητα και αποθάρρυνση για την καταδίωξη του ηττημένου εχθρού, έπληξε αντίστοιχα τους Σέρβους μετά το Κουμάνοβο και τους Βούλγαρους μετά το Λόζενγκραντ.

Παράλληλα στον Ελληνικό τύπο η υποχώρηση των Τούρκων καθώς και οι κινήσεις των συμμάχων, ιδιαίτερα των Βουλγάρων προς την Ανδριανούπολη αλλά και τον ελληνικό στόχο της Θεσσαλονίκης, σχολιάζονται ως εστία ανησυχίας σε σχέση με τους Ελληνικούς στόχους. Χαρακτηριστικά στην εφημερίδα Εμπρός αναφέρεται⁴¹: « *Η ταχύτης μετά της οποίας προχωρούν οι ημέτεροι εντός του Μακεδονικού έδαφους και η κεραυνοβόλος εμφάνισης των Βουλγάρων έμπροσθεν της Ανδριανοπούλεως, παραλλήλως προς την προέλαση των Σέρβων και των Μαυροβουνίων, παρέχει την εικόνα αγώνος δρόμου τελούμενου μεταξύ των τεσσάρων συμμάχων, και δρόμου σχεδόν άνευ εμποδίων.*»

Μόνο μετά από αυτήν τη νίκη επιλύθηκε η σύγκρουση μεταξύ του στρατού και της κυβέρνησης σε σχέση με την Θεσσαλονίκη. Ο Βασιλιάς Γεώργιος απέρριψε την επιμονή του γιου του ότι ο στρατός θα έπρεπε να επιδιώκει μια στρατιωτική παρά μια πολιτική ατζέντα. Αυτό σήμαινε ότι η Θεσσαλονίκη έγινε ο κύριος στόχος του ελληνικού στρατού. Ενισχύθηκε επίσης το χάσμα μεταξύ του Πρίγκιπα και του πρωθυπουργού, το οποίο θα είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση του πρώτου από τον δεύτερο το 1917.

Την 1η Νοεμβρίου, οι οθωμανικές θέσεις στα Γιαννιτσά καθυστέρησαν την ελληνική πρόοδο. Οι δύο πλευρές πολέμησαν μια αιματηρή μάχη. Οι Οθωμανοί, ενισχυμένοι από στρατεύματα από την Μπίτολα, αντιστάθηκαν αρχικά σκληρά. Στις 2 Νοεμβρίου, οι Έλληνες κατάφεραν να διασπάσουν τις οθωμανικές θέσεις με κόστος 1.200 νεκρούς και τραυματίες, με περίπου 1.960 νεκρούς και τραυματίες Οθωμανούς. Στη συνέχεια στράφηκαν προς τα ανατολικά προς το στόχο τους. Οι Οθωμανοί είχαν καταστρέψει την οδική γέφυρα, αλλά όχι τη σιδηροδρομική γέφυρα

⁴¹ Εμπρός, Αθήνα, 14 Οκτωβρίου 1912

πάνω από τον ποταμό Βαρδάρη. Χρησιμοποιώντας τη σιδηροδρομική γέφυρα, οι Έλληνες συνέχισαν την προέλαση τους. Ο δρόμος για την Θεσσαλονίκη ήταν πλέον ανοιχτός.

Για τη μετάβαση στην Θεσσαλονίκη μετά τις μάχες γύρω από τα Σέρβια⁴² οι Έλληνες προσπάθησαν να προστατεύσουν την αριστερή πλευρά τους, αποσυνδέοντας το 5^ο τμήμα τους υπό από τον συνταγματάρχη Μαθιόπουλο και στέλνοντάς το βόρεια προς τη Φλώρινα. Αυτό θα έδινε επίσης στους Έλληνες πάτημα στη νοτιοδυτική Μακεδονία και πιθανώς τη σημαντική πόλη της νότιας Μακεδονίας Μπίτολα.

Οι Οθωμανοί είχαν ακόμα κάποιες δυνάμεις από τον στρατό τους Βαρδάρη στη νοτιοδυτική Μακεδονία. Η ελληνική προέλαση συναντήθηκε με τους Οθωμανούς, στους οποίους είχαν σταλεί σιδηροδρομικές ενισχύσεις από την Μπίτολα και ενισχύθηκαν επίσης από ατάκτους. Οι Οθωμανοί επιτέθηκαν τη νύχτα της 5-6 Νοεμβρίου και νίκησαν στο Κλειδίον. Ο ελληνικός στρατός υποχώρησε άτακτα και χρειάστηκε να ξεκουραστεί και να ανασυγκροτηθεί πριν επιστρέψει στη μάχη.

Αφού μπήκε στην Θεσσαλονίκη, ο πρίγκιπας Κωνσταντίνος διέταξε μια προέλαση προς την Μπίτολα και τη νοτιοδυτική Βόρεια Μακεδονία. Τρεις επιπλέον μονάδες κινήθηκαν βόρεια και βορειοδυτικά, αντιμετωπίζοντας σημαντική οθωμανική αντίσταση. Μετά την ανάπαυση και την αναδιοργάνωση, το 5ο τμήμα μπήκε στη Φλώρινα στις 20 Νοεμβρίου. Οι Οθωμανοί ήλπιζαν να διατηρήσουν τη Φλώρινα για να διατηρήσουν ανοιχτή τη γραμμή υποχώρησής τους από την Βόρεια Μακεδονία προς την Αλβανία. Αυτή τη φορά, δεν μπορούσαν να αντισταθούν στην ελληνική προέλαση. Αφού ξεκουράστηκε στη Φλώρινα, ο ελληνικός στρατός επανέλαβε την πορεία της προς την Αλβανία, φτάνοντας στην Κοριστά στις 20 Δεκεμβρίου. Η είσοδος στρατευμάτων σε αυτήν την Αλβανική πόλη εξέπληξε την Αυστρία-Ουγγαρία και την Ιταλία που θεωρούσαν αυτήν την περιοχή ζωτική για το νέο αλβανικό κράτος.

3.4 Θεσσαλονίκη

Μετά τη νίκη τους στα Γιαννιτσά, οι Έλληνες πλησίασαν το στόχο τους, τη Θεσσαλονίκη. Όντας η μεγαλύτερη πόλη της Μακεδονίας και το λιμάνι για ολόκληρη την περιοχή, η Θεσσαλονίκη

⁴² Τα Σέρβια είναι μια από τις σημαντικότερες κωμοπόλεις του Νομού Κοζάνης. Βρίσκονται μεταξύ των βορειοδυτικών απολήξεων των Πιερίων όρων και του ποταμού Αλιάκμονα, 26 χλμ. νοτιοανατολικά της Κοζάνης, 47 χλμ. από την Ελασσόνα και 15 χλμ. από τα στενά του Σαρανταπόρου.

ήταν ένα σημαντικό βραβείο που ήθελαν τόσο οι Βούλγαροι όσο και οι Έλληνες. Ο πληθυσμός της πόλης ήταν κοσμοπολίτικος. Το 1912, οι Σέφαρδοι Εβραίοι σχημάτισαν τη μεγαλύτερη κοινότητα στην πόλη, περίπου 80.000 από έναν συνολικό πληθυσμό 120.000, που περιλάμβανε επίσης Έλληνες, Τούρκους, Βούλγαρους και άλλους. Η νίκη στα Γιαννιτσαάκια ενέπνευσε εν γένει το γένος και ένωσε περισσότερο τους Έλληνες. Όπως αναφέρεται στην εφημερίδα Εμπρός⁴³: *«Δεν αποτελεί ο πόλεμος ούτος ικανοποίηση μόνον παρελθουσών συμφορών και δεν εξαλείφει από την μνήμην μόνον ημέρας πικριών και δεν οδηγεί εις την απολύτρωσιν μόνον αδελφών πάσχον των. Αλλά διαλύει όλας τας αφορμάς των παρεξηγήσεων αίτινες είχαν προκαλέσει την δυσπιστίαν και χυχράνει τας αμοιβαίας σχέσεις.»*

Οι Έλληνες άρχισαν να περικυκλώνουν την πόλη. Στις 7 Νοεμβρίου, σε απάντηση μιας οθωμανικής πρωτοβουλίας, ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για την παράδοση της Θεσσαλονίκης. Με τους Έλληνες προ των πυλών και το 7ο τμήμα στρατού της Βουλγαρίας να κινείται γρήγορα από το βορρά, ο Χασάν Ταχσίν Πασάς θεώρησε τη θέση του ως απελπιστική. Οι συμμαχικές νίκες στη Μακεδονία και τη Θράκη και η βύθιση του παλιού πολεμικού πλοίου Fetik Bouled στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης από το ελληνικό ναυτικό στις 20 Οκτωβρίου αποθαρρύνουν πλήρως την οθωμανική φρουρά. Η βύθιση του θωρηκτού αποτέλεσε σημαντική είδηση στον Ελληνικό τύπο αναφερόμενη στα σχετικά πρωτοσέλιδα⁴⁴. Παράλληλα αναφέρθηκε και στον σχετικό ευρωπαϊκό τύπο με αναφορές θαυμασμού για την Ελληνική ναυτοσύνη και ικανότητα του πολεμικού ναυτικού όπως αναφέρεται στις σχετικές ανταποκρίσεις⁴⁵: *«Η ομόφωνος γνώμη του Ευρωπαϊκού τύπου ήτο φυσικό να υποδεχθεί μετά; θαυμασμού την εν τω λιμένι της Θεσσαλονίκης ανατίναξιν του Τουρκικού θωρηκτού.»*

Ο Χασάν Ταχσίν Πασά, αναζητώντας ευνοϊκούς όρους συνθηκολόγησης, διαπραγματεύτηκε και με τους δύο στρατούς. Οι Έλληνες προσέφεραν πιο ελκυστικούς όρους από ό, τι έκαναν οι Βούλγαροι. Στις 8 Νοεμβρίου ο Ταχσίν Πασά συμφώνησε, και 26.000 οθωμανοί στρατιώτες πέρασαν στην ελληνική αιχμαλωσία. Πριν την είσοδο των Ελλήνων στην πόλη ένα γερμανικό πολεμικό πλοίο μετέφερε τον πρώην σουλτάνο Abdul Hamid σε τοποθεσία στον Βόσπορο απέναντι από την Κωνσταντινούπολη για να συνεχίσει εκεί την εξορία του. Με το στρατό τους στη Θεσσαλονίκη, οι Έλληνες πήραν θέσεις στα ανατολικά και βορειοανατολικά,

⁴³ Εμπρός, Αθήνα, 23 Οκτωβρίου 1912

⁴⁴ Εμπρός, Αθήνα, 20 Οκτωβρίου 1912

⁴⁵ Το ίδιο

συμπεριλαμβανομένης της Νιγρίτας. Με το ναυτικό τους, κατέλαβαν τη χερσόνησο της Χαλκιδικής, συμπεριλαμβανομένου του Αγίου Όρους.

Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης καλύφθηκε διθυραμβικά στον τύπο της εποχής, αρχής γενομένης από τις εκδιδόμενες στην ίδια την πόλη εφημερίδες. Η εφημερίδα Μακεδονία κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο⁴⁶ *«Ζήτω η Ελευθερία - Δόξα και Τιμή εις τον Ελληνικόν Στρατόν»*, πάνω από την Ελληνική σημαία που κάλυπτε σχεδόν όλο το φύλλο. Και συνέχιζε: *«Με θερμά δάκρυα, δάκρυα της χαράς εκείνης, που πλημμυρεί τα στήθη δούλου ανακτώντος την ελευθερίαν του, και δάκρυα της ευγνωμοσύνης εκείνης, που κατακλύζει όλην του την ύπαρξιν, δια τον ελευθερωτήν του, χαιρετίζομεν τον Ελληνικόν Στρατόν εισερχόμενον εις την περίαμπρον των Θεσσαλονικέων πόλιν»*.

Η εφημερίδα Νέα Αλήθεια παρουσίαζε ένα πιο συγκρατημένο πρωτοσέλιδο, αναφέροντας⁴⁷ *«Ζήτω ο Ελληνικός Στρατός και ο Διάδοχος Κωνσταντίνος»*. Η εφημερίδα Εμπρός (της Θεσσαλονίκης) αντίστοιχα είχε τίτλο με πρωτοσέλιδο *«Δόξα και Τιμή στα Ελληνικά Όπλα»*.

Οι αθηναϊκές εφημερίδες συμμετείχαν επίσης στους πανηγυρισμούς για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Στο Εμπρός χαρακτηριστικά αναφερόταν ότι ⁴⁸: *«Μολονότι ανεμένετο η κατάληψις της Θεσσαλονίκης από 24 ωρών, η αναγγελία της εισόδου του Ελληνικού Στρατού εντός αυτής προεκάλεσε χθες ρίγη συγκινήσεως και χαράς και αι Αθήναι πρώτον, μετ' αυτάς δε ο ελληνισμός ολόκληρος ησθάνθησαν την απερίγραπτον εκείνην ανακούφισιν, ήτις συνοδεύει όλα τα μεγάλα γεγονότα και η οποία προέρχεται κατ' ευθείαν από την εθνικήν ψυχήν»*.

Αντίστοιχα, το πρωτοσέλιδο του "Σκριπ", ήταν καλυμμένο με φωτογραφίες της Θεσσαλονίκης, ενώ το κύριο άρθρο του ανέφερε πως⁴⁹ *«ουδείς δύναται να περιγράψη τα σκιρτήματα της χαράς, την πλημμύραν των συγκινήσεων, τα αναφωνήματα του ενθουσιασμού, την γλυκύτητα των συναισθημάτων, τα ιερά ρίγη όσα ησθάνθη και όσα διέδραμον χθες άπαν το ελληνικόν»*.

Η σημασία της εισόδου του Κωνσταντίνου στην Θεσσαλονίκη είναι ιδιαίτερα εμφανής στην σχετική αρθρογραφία στον Ελληνικό τύπο. Χαρακτηριστικά στο Εμπρός αναφέρεται ⁵⁰:

⁴⁶ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 28 Οκτωβρίου 1912

⁴⁷ Νέα Αλήθεια, Θεσσαλονίκη, 28 Οκτωβρίου 1912

⁴⁸ Εμπρός, Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 1912

⁴⁹ Σκριπ, Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 1912

⁵⁰ Εμπρός, Αθήνα, 29 Οκτωβρίου 1912

«Συνετελεσθέντος δε αισίως του σπουδαιότερου σκοπού της εκστρατείας ταύτης δια της καταλήψεως της Θεσσαλονίκης, λύεται οριστικώς το σοβαρότερον ζήτημα όπερ από ημερών εκράτει την κοινή γνώμην ανήσυχον και εν αγωνία. εφεξής βλέπει κανείς τα πράγματα καθαρώτερα. Και ήσαν ομολογουμένως ειλικρινείς και δίκαιαι αι ζωηραί εκδηλώσεις της ευγνωμοσύνης αίτινες απηυθύνθησαν προς την σύζυγον του Διαδόχου και τον κ. Πρωθυπουργόν, μετά τας θερμάς ευχαριστείας αίτινες ανεπέμφθησαν προς τον «Ύψιστον εν τη Μητροπόλει». Διότι το γεγονός τούτου θα έχει ανυπολόγιστον επιρροήν επί του μέλλοντος και της περαιτέρω εξελίξεως των τυχόν του Ελληνισμού.»

Σε ανταγωνιστική θέση με τον Ελληνικό Στρατό της Θεσσαλίας για το βραβείο της Θεσσαλονίκης ήταν η Βουλγαρική 7η στρατιά, περίπου 24.000 ανδρών, παλαιότερα του Σερβικού 2ου Στρατού. Υπό την ηγεσία του στρατηγού Γκεόργκι Τοντόροφ, και συνοδευόμενος από τον Πρίγκιπα Μπόρις και τον Πρίγκιπα Κύριλλο, το 7ο τμήμα έφτασε στην Θεσσαλονίκη την επόμενη ημέρα μετά την παράδοσή της στους Έλληνες. Αφού χωρίστηκε από τους Σέρβους συμμάχους της, η 7η στρατιά, σε τρεις στήλες, είχε προχωρήσει νότια κάτω από τις κοιλάδες των ποταμών Struma και Mesta. Συνδέθηκαν ξανά βόρεια των Σερρών, τις οποίες κατέκτησαν στις 5 Νοεμβρίου. Καμία από τις βουλγαρικές στήλες δεν αντιμετώπισε σοβαρή οθωμανική αντίσταση καθώς στράφηκαν προς την Θεσσαλονίκη.

Αν και το 7ο τμήμα έκανε λίγες μάχες, είχε ένα σημαντικό πολιτικό καθήκον. Αντιπροσώπευε απαιτήσεις της Βουλγαρίας για την Βόρεια Μακεδονία και επίσης για το σημαντικό λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Η Θεσσαλονίκη ήταν η μεγαλύτερη πόλη της Μακεδονίας και η μεγαλύτερη διέξοδος για τα γεωργικά της προϊόντα. Με το μεγαλύτερο μέρος του βουλγαρικού στρατού να αγωνίζεται για τη Μακεδονία στη Θράκη, η 7η στρατιά ενσωμάτωνε τις φιλοδοξίες του βουλγαρικού έθνους. Όταν πιάστηκε από τους Βούλγαρους να συμφωνήσουν μαζί τους, ο Ταχσίν Πασάς απάντησε: «Έχω μόνο μία Θεσσαλονίκη, την οποία παρέδωσα»⁵¹.

Παρ' όλα αυτά, όταν η 7η στρατιά έφτασε στη πόλη στις 9 Νοεμβρίου, ο διοικητής αυτής της δύναμης, στρατηγός Πετούρ Τοντόροφ, τηλεγράφησε τον Τσαρο Φερδινάνδο: «Από σήμερα η Θεσσαλονίκη είναι κάτω από το σκήπτρο της Αυτού Μεγαλειότηας»⁵².

⁵¹ R. C. Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011, σ. 138

⁵² Το ίδιο

Παρόλο που οι Βούλγαροι είχαν χάσει για λίγο τη πόλη εξακολουθούσαν να σκοπεύουν να επιβάλουν τις αξιώσεις τους. Περίπου 25.000 Έλληνες στρατιώτες και 15.000 Βούλγαροι στρατιώτες βρίσκονταν την πόλη. Ακολούθησε μια άβολη συνδιοίκηση. Αρχικά, οι Έλληνες αρνήθηκαν την είσοδο των Βουλγάρων στην πόλη. Τελικά συμφώνησαν σε μια φόρμουλα στην οποία ο Πρίγκιπας Μπόρις, ο αδελφός του και το μεγαλύτερο μέρος της 7ης στρατιάς έγιναν δεκτοί ως φιλοξενούμενοι του ελληνικού στρατού. Ο Βούλγαρος βασιλέας είχε μια ρομαντική ευαισθησία, η οποία έκανε την προσάρτηση της Θεσσαλονίκης ελκυστική. Οι οικονομικές πραγματικότητες, ωστόσο, ήταν ο κύριος λόγος για το βουλγαρικό ενδιαφέρον για τη πόλη. Ήταν το μόνο σημαντικό λιμάνι της κεντρικής Μακεδονίας. Οι Σέρβοι ενδιαφέρθηκαν επίσης να καθιερώσουν παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Ο πρωθυπουργός Πάσσιτς ήθελε ο σερβικός στρατός να περάσει τον ποταμό Βαρδάρη προς τη Θεσσαλονίκη, αλλά ο Βοϊβόντα Πότενικ αρνήθηκε με σύνεση. Αυτή η κίνηση θα δημιουργούσε περιττές στρατιωτικές και πολιτικές επιπλοκές για τη Σερβία. Ίσως θα ενίσχυε τη βουλγαρική θέση στη Θεσσαλονίκη. Η διαφωνία για την πόλη θα μπορούσε τότε να επιλυθεί με τους Σλάβους εναντίον των Ελλήνων.

Η κατοχή της Θεσσαλονίκης είχε μεγάλη πολιτική αξία για τη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Ωστόσο, απέδωσε ελάχιστο στρατιωτικό όφελος και στις δύο πλευρές. Στρεφόμενος προς τη πόλη, ο ελληνικός στρατός επέτρεψε στους Οθωμανούς που υποχώρησαν να συγκεντρωθούν στη Μπίτολα. Ομοίως, η νότια στροφή του βουλγαρικού 7^{ου} τμήματος επέτρεψε σε ορισμένες οθωμανικές δυνάμεις που έφυγαν από το Κουμάνοβο να διαφύγουν στο Πρίλιπ. Οι Σέρβοι έπρεπε να δώσουν περαιτέρω μάχες εξαιτίας της Θεσσαλονίκης. Οι Έλληνες έπρεπε επίσης να πληρώσουν για την εστίασή τους σε πολιτικούς παρά στρατιωτικούς στόχους. Πολλά από τα οθωμανικά στρατεύματα που νίκησαν στη Μπίτολα υποχώρησαν στην Αλβανία, όπου ενίσχυσαν τη φρουρά στα Ιωάννινα. Η ελληνική αποτυχία μια προέλασης προς την Μπίτολα κόστισε χρόνο και ζωές στην Ήπειρο.

Οι Οθωμανοί παρέδωσαν ανώδυνα την Θεσσαλονίκη. Αν και ο ελληνικός στόλος απομόνωσε την πόλη και τις ελπίδες ενίσχυσης από τη θάλασσα, οι Οθωμανοί είχαν ακόμα σημαντικές δυνάμεις στη Μακεδονία κατά τη στιγμή της παράδοσης. Θα μπορούσαν να αντισταθούν για λίγο στην ανατολική όχθη του ποταμού Βαρδάρη, ο οποίος αποτελούσε ένα σημαντικό φυσικό εμπόδιο. Δυστυχώς, δεν κατέστρεψαν ούτε τη σιδηροδρομική γέφυρα πέρα από τον ποταμό. Θα μπορούσαν επίσης να έχουν αγοράσει πολύτιμο χρόνο επεκτείνοντας τις διαπραγματεύσεις και

εκμεταλλευόμενοι τον ανταγωνισμό μεταξύ των Βουλγάρων και των Ελλήνων. Αυτές οι αποτυχίες ήταν σφάλμα της οθωμανικής διοίκησης. Είναι σαφές ότι ο Χασάν Ταχσίν Πασάς δεν ήταν κατάλληλος για το πόστο του.

3.5 Ήπειρος

Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την εισβολή στην Ήπειρο, το βράδυ πριν από την ελληνική κήρυξη πολέμου στις 18 Οκτωβρίου, δύο ελληνικές τορπιλάκατοι πέρασαν στο λιμάνι της Πρέβεζας και κατέστησαν τα δύο οθωμανικά πολεμικά πλοία που βρίσκονται εκεί άχρηστα. Την επόμενη μέρα, ο στρατός στην Ήπειρο πέρασε σε οθωμανικό έδαφος στην Άρτα. Κινήθηκε αργά προς βορειοδυτική κατεύθυνση και κατέλαβε την πόλη της Φιλιπιάδας στις 14 Οκτωβρίου. Η νίκη αναφέρθηκε εκτενώς στα πρωτοσέλιδα του τύπου, όπως αυτό της εφημερίδας Εμπρός⁵³: *«Η κατάληψις του Λούρου και της Φιλιπιάδος»*. Παράλληλα σχολιάζεται σκωπτικά ο σχεδιασμό που θεωρούσε το στρατό της Ηπείρου ως δευτερεύον πρόσωπο σε σχέση με το κύριο σώμα που είχε σαν στόχο την Θεσσαλονίκη και αναφέρεται η ανάγκη της ισορροπημένης διαχείρισης των πόρων που αποδίδονται στα δύο σώματα, ιδιαίτερα μετά την επιτυχία αυτή στην Ήπειρο⁵⁴

Εκεί, ο στρατηγός Ζαπουντσάκης διαίρεσε τις δυνάμεις του. Μια στήλη συνέχισε να προχωρά βόρεια. Η άλλη στήλη κινήθηκε κατά μήκος της βόρειας πλευράς του Κόλπου της Άρτας και διέσχισε δύσκολο έδαφος και αντιμετώπισε οθωμανική αντίσταση. Μέχρι τις 20 Οκτωβρίου οι παλαιές οχυρώσεις στην Πρέβεζα είχαν τεθεί υπό πολιορκία. Αυτό κράτησε μέχρι τις 22 Οκτωβρίου, όταν οι Οθωμανοί υπερασπιστές της Πρέβεζας παραδόθηκαν. Με την κατάκτηση της Πρέβεζας, οι Έλληνες θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την πρόοδό τους στην Ήπειρο από τη θάλασσα. Μετά την κατάληψη της Πρέβεζας, και των Γιαννιτσών, που αναφέρθηκαν με αντίστοιχα πρωτοσέλιδα, ο ελληνικός τύπος αρθρογραφούσε κριτικά για την κατάσταση των πραγμάτων. Εν γένει οι αναφορές ήταν διθυραμβικές για την ελληνική εκστρατεία και τις επιτυχίες και ο σχολιασμός της τουρκικής αντίδρασης σκωπτικός και μειωτικός. Χαρακτηριστικά στο σχετικό άρθρο του Εμπρός⁵⁵ αναφέρεται ότι: *«... η Τουρκία δεν υφίσταται πλέον ως Κράτος, η δε λωρίς που θα διατηρήσει πιθανότατα εν Θράκη θα παραμείνει ως*

⁵³ Εμπρός, Αθήνα, 14 Οκτωβρίου 1912

⁵⁴ Εμπρός, Αθήνα, 15 Οκτωβρίου 1912

⁵⁵ Εμπρός, Αθήνα, 22 Οκτωβρίου 1912

ανάμνησις, εάν γεγονότα απροσδόκητα δεν εξαλείψουν και το τελευταίον ίχνος της Τουρκικής κυριαρχίας εν Ευρώπη...»

Από την αρχή αυτής της εκστρατείας, ο Esad Pasha είχε επιδείξει πολύ πιο αποφασιστική αντίσταση στους Έλληνες από τον αντίστοιχο του στη Θεσσαλία. Ανάγκασε τους Έλληνες να αγωνίζονται για κάθε βήμα στην Ήπειρο. Αυτή η αποφασιστικότητα, και ένα από τα πιο δύσκολα εδάφη του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου, επιβράδυνε σημαντικά την ελληνική πρόοδο. Μετά την παράδοση της Πρέβεζας, η κύρια ελληνική δύναμη, που συμπληρώθηκε από ένα σώμα ξένων εθελοντών υπό τον ιταλικό στρατηγό Ricciotti Garibaldi, γιο του Giuseppe, προχώρησε προς το οθωμανικό οχυρό των Ιωαννίνων. Ο στρατηγός Garibaldi είχε οδηγήσει ένα παρόμοιο σώμα εκ μέρους των Ελλήνων στον πόλεμο του 1897.

Τα Ιωάννινα ήταν ο νότιος ομόλογός του Σκουτάρι. Ήταν η οικονομική πρωτεύουσα της νότιας Αλβανίας και έδρα της διοίκησης του Vilayet των Ιωαννίνων. Αν και η ίδια η πόλη είχε πλειοψηφία Ελλήνων κατοίκων, η πλειονότητα των κατοίκων στην ύπαιθρο ήταν Αλβανοί. Στο ξέσπασμα του πολέμου, δύο οθωμανικά τμήματα κατείχαν καλά οχυρωμένα πολυβόλα και πυροβολικά που περιείχαν περίπου ενενήντα μεγάλα όπλα. Οι Οθωμανοί είχαν εκσυγχρονίσει πρόσφατα τις οχυρώσεις υπό την καθοδήγηση του στρατηγού von der Goltz. Οι κύριες θέσεις ήταν το φρούριο Βιζάνιον, νότια της πόλης και το φρούριο Καστίρσα, νοτιοανατολικά της πόλης. Αυτά είχαν μόνιμες τοποθετήσεις με οπλισμένο σκυρόδεμα με αποθήκες, προβολείς και χαρακώματα. Ένα δαχτυλίδι από συρματοπλέγματα περιέβαλλε τα οχυρά. Πέντε μικρότερα οχυρά με παρόμοια κατασκευή φρουρούσαν τα δυτικά και βορειοδυτικά μέρη της πόλης. Επιπλέον, υπήρχε ένα μικρό οχυρό βορειοανατολικά της πόλης και ένα σε ένα μικρό νησί στη λίμνη. Τα περισσότερα από τα όπλα είχαν διαμέτρημα 5,25 cm ή 6 cm. Μερικά οθωμανικά στρατεύματα που υποχώρησαν προς τα νοτιοδυτικά μετά τη μάχη στη Μπίτολα ενίσχυσαν τη φρουρά των Ιωαννίνων. Οι Έλληνες πολιορκητές δεν μπόρεσαν να περικυκλώσουν την πόλη και έτσι δεν μπορούσαν να την αποκόψουν από την αλβανική ενδοχώρα. Εδώ, όπως και στο Scutari, ο τοπικός αλβανικός πληθυσμός στην ύπαιθρο υποστήριξε γενικά τους Οθωμανούς. Μέχρι τα μέσα Δεκεμβρίου, οι Οθωμανοί είχαν 35.000 στρατιώτες που αντιμετώπιζαν μόνο 25.000 Έλληνες. Οθωμανοί στρατιώτες που υποχώρησαν από την Βόρεια Μακεδονία και οι Αλβανοί άτακτοι ενίσχυσαν τους Οθωμανούς στην πόλη. Η 2η Μεραρχία από το στρατό της Θεσσαλίας και μια στρατιά εθελοντών και άτακτων από την Κρήτη και αλλού έφτασαν δια θαλάσσης και

προέλαυσαν στην ξηρά για να ενισχύσουν τις ελληνικές δυνάμεις. Έως τις 25 Νοεμβρίου, οι Έλληνες είχαν περικυκλώσει τη πόλη στα δυτικά, νότια και ανατολικά. Μόνο ο Βορράς παρέμεινε ανοιχτός.

Οι Έλληνες τοποθέτησαν το πυροβολικό τους στους λόφους νότια της πόλης. Από εκεί μπορούσαν να χτυπήσουν τις οθωμανικές θέσεις σε μεγάλο βαθμό. Αυτό το πυροβολικό, ωστόσο, δεν μπόρεσε να καταστρέψει τα οχυρά αρκετά για μια επιτυχή επίθεση πεζικού. Μέχρι τα μέσα Δεκεμβρίου, οι Έλληνες, όπως οι Βούλγαροι στην Αδριανούπολη και οι Μαυροβούνιοι στο Σκουτάρι, είχαν σταματήσει έξω από μια καλά οχυρή οθωμανική πόλη. Επειδή οι Έλληνες δεν υπέγραψαν την ανακωχή του Δεκεμβρίου, οι επιχειρήσεις τους συνεχίστηκαν στα Ιωάννινα χωρίς διακοπή.

3.6 Ο πόλεμος στην Θάλασσα

Το ελληνικό ναυτικό είχε ένα σημαντικό έργο στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο. Έπρεπε να μπλοκάρει το άνοιγμα των Δαρδανελίων και τις ακτές της Μικράς Ασίας. Αυτό θα εμπόδιζε τους Οθωμανούς να στέλνουν στρατεύματα από τη Σμύρνη στα λιμάνια του Ντεγκαγκαγκ ή της Καβάλας στο Αιγαίο, όπου το οθωμανικό πολεμικό σχέδιο τους προόριζε να ενισχύσουν είτε τους θρακικούς είτε τους μακεδονικούς στρατούς τους. Πριν αυτού, όπως αναφέρθηκε το πολεμικό ναυτικό πέτυχε σημαντικό χτύπημα στο τουρκικό με την βύθιση του θωρηκτού μέσα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Η επιτυχία αυτή χρησιμοποιήθηκε στον τύπο για την ανύψωση του ηθικού στην Ελλάδα, συνδέοντας το με την δράση του ναυτικού στον πόλεμο του 1821⁵⁶: *«Η Ελλάς ήτις διατηρεί ακμαίαν την ηρωϊκήν ανάμνησιν των ενδόξων του 1821 ναυμάχων δεν ηδύνατο να φαντασθή και να ελπίση κατόρθωμα μεγαλύτερον... Και ο τουρκικός στόλος ο έτοιμος να εξέλθη απειλιτικός των Δαρδανελίων, εχώθη βαθύτερον είς τον μύχον του Ναγαρά αισθανόμενος δικαίως ότι οι οίωνοί είναι απαίσιοι δια την τύχη του.»*

Οι Έλληνες μπλόκαραν τα Δαρδανέλια με την κατοχή των στρατηγικών νησιών του βόρειου Αιγαίου. Στις 20 Οκτωβρίου κατέλαβαν την Τενέδο. Την επόμενη μέρα αποβιβάστηκαν στη Λήμνο, όπου οι μάχες κράτησαν μέχρι τις 27 Οκτωβρίου. Η κατάκτηση της Λήμνου έκλεισε αποτελεσματικά τα στενά. Μέχρι την 1η Νοεμβρίου, η Ίμβρος, η Σαμοθράκη και η Θάσος ήταν

⁵⁶ Εμπρός, Αθήνα, 20 Οκτωβρίου 1912

επίσης υπό τον ελληνικό έλεγχο. Συνάντησαν μικρή αντίσταση σε αυτά τα νησιά. Ταυτόχρονα, οι Έλληνες περιπολούσαν τα ύδατα γύρο από τη Σμύρνη για να αποτρέψουν το οθωμανικό στρατό να φύγει από αυτό το λιμάνι.

Μετά από αυτές τις σχετικά εύκολες νίκες, οι Έλληνες στράφηκαν στα νησιά του Αιγαίου πιο νότια, όπως η Χίος, η Μυτιλήνη, η Τενέδος και τα Ψαρά. Αποβιβάστηκαν στη Μυτιλήνη στις 21 Νοεμβρίου και στη Χίο στις 27 Νοεμβρίου. Εδώ οι Οθωμανοί αντιστάθηκαν έντονα στους εισβολείς. Και στα δύο νησιά οι Οθωμανικές φρουρές αποσύρθηκαν στην ενδοχώρα και συνέχισαν να πολεμούν: στη Μυτιλήνη έως τις 22 Δεκεμβρίου και στη Χίο μέχρι τις 3 Ιανουαρίου 1913. Λόγω της επιθυμίας να αποφευχθούν οι διπλωματικές επιπλοκές με την Ιταλία σχετικά με τα Ιταλικά κατεχόμενα Δωδεκάνησα, οι Έλληνες δεν αποβιβάστηκαν στη Σάμο έως τις 13 Μαρτίου 1913.

Η μεγαλύτερη θαλάσσια μάχη των Βαλκανικών Πολέμων πραγματοποιήθηκε κοντά στις εκβολές των Δαρδανελίων στις 16 Δεκεμβρίου, όταν μέρος του οθωμανικού στόλου, συμπεριλαμβανομένων των παλαιών θωρακισμένων πλοίων Μπαρμπάρος Χερετίν και Μεσούγιεϊ, που πρόσφατα συμμετείχαν στην επιτυχημένη υπεράσπιση της Chataldzhia, εξήλθαν από τα στενά σε μια προσπάθεια να σπάσουν τον ελληνικό αποκλεισμό. Οι βολές από οθωμανικά οχυρά στις ευρωπαϊκές και ασιατικές πλευρές των Δαρδανελίων υποστήριζαν τα πλοία τους. Και οι δύο πλευρές υπέστησαν ζημιές, αλλά οι Οθωμανοί δεν μπόρεσαν να διασπάσουν τον ελληνικό αποκλεισμό και αποσύρθηκαν μετά από περίπου μία ώρα πίσω στα Δαρδανέλια. Αυτή ήταν μια ελληνική νίκη επειδή ο οθωμανικός στόλος παρέμεινε αποκλεισμένος. Δύο ημέρες αργότερα, ο οθωμανικός στόλος έκανε άλλη μια απόπειρα εξόδου από τα στενά, αλλά για άλλη μια φορά απέτυχε να σπάσει τον ελληνικό αποκλεισμό και αποσύρθηκε πίσω στα Δαρδανέλια. Στις 6 Φεβρουαρίου, ένα ελληνικό αεροπλάνο πέταξε πάνω από τον οθωμανικό στόλο στα Δαρδανέλια και έριξε αρκετές μικρές βόμβες, οι οποίες αστόχησαν. Αυτή ήταν η πρώτη επίθεση αεροπλάνου σε ναυτικά πλοία.

Δεν ήταν η πρώτη φορά του εικοστού αιώνα που τα στενά ήταν η σκηνή της ναυτικής δράσης. Τον Απρίλιο του 1912 κατά τη διάρκεια του Ιταλοτουρκικού πολέμου οι Ιταλοί βομβάρδισαν τα οθωμανικά οχυρά στις εκβολές των Δαρδανελίων. Λιγότερα από τρία χρόνια αργότερα, η ίδια τοποθεσία θα ήταν το σημείο περαιτέρω ναυτικής δράσης, όταν βρετανικά και γαλλικά πολεμικά

πλοία προσπάθησαν και απέτυχαν να ανοίξουν τα στενά ενάντια στην αποφασιστική οθωμανική αντίσταση.

Οι νίκες στα Δαρδανέλια τον Ιανουάριο του 1913 επιβεβαίωσαν τον ελληνικό έλεγχο του Αιγαίου. Ο ελληνικός στόλος απέδειξε την αξία του στα βαλκανικά ζητήματα κλείνοντας το Αιγαίο στην οθωμανική ναυτιλία. Εκτός από τα μαχητικά του καθήκοντα, ο ελληνικός στόλος πραγματοποίησε τη μετακίνηση βουλγαρικών στρατευμάτων προς το Ντεντεάχαχ και των σερβικών στρατευμάτων στο Σαν Μεντούα της Αλβανίας. Σε επίσκεψη στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης στις 7 Ιουνίου 1913, την παραμονή του Β' Βαλκανικού Πολέμου, ο στρατηγός Ιβάνοφ, διοικητής του 2ου στρατού της Βουλγαρίας, αναγνώρισε τον ρόλο του ελληνικού στόλου στην ήττα των Οθωμανών. Πάνω στο Αβέρωφ, δήλωσε,⁵⁷ *«Η δραστηριότητα ολόκληρου του ελληνικού στόλου και πάνω απ' όλα το Αβέρωφ ήταν ο κύριος παράγοντας στη γενική επιτυχία των συμμάχων»*. Τρεις εβδομάδες αργότερα με το ξέσπασμα του Β' Βαλκανικού Πολέμου, ο στρατός του στρατηγού Ιβάνοφ θα βρεθεί κάτω από τα πυρά του ελληνικού στόλου.

Το ελληνικό ναυτικό δραστηριοποιήθηκε επίσης στο Ιόνιο και στην Αδριατική Θάλασσα. Εκτός από το ρόλο του στη μεταφορά και παροχή βοήθειας και υποστήριξης στη προσπάθεια του στρατού στην Ήπειρο, το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό επιτέθηκε και μπλόκαρε το αλβανικό λιμάνι Βλόρε στις 3 Δεκεμβρίου. Επέβαλλε αποκλεισμό στην αλβανική ακτή που εκτείνεται από τα ελληνικά σύνορα έως το Βλόντ έως τις 3 Δεκεμβρίου και το Ντούρ έως τις 27 Φεβρουαρίου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την απομόνωση της αλβανικής προσωρινής κυβέρνησης στο Vlore.

⁵⁷ *Εμπρός*, Αθήνα, 19 Νοεμβρίου 1912

Κεφάλαιο 4^ο Η εκεχειρία και το πρελούδιο του Β' Βαλκανικού Πολέμου

Μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου 1912, οι στρατοί της Βαλκανικής συμμαχίας ήταν νικηφόροι σχεδόν παντού. Οι συνεχείς πολεμικές εκστρατείες, ωστόσο, τους είχαν εξαντλήσει. Ομοίως, οι Οθωμανοί εξουθενώθηκαν από τις ήττες τους. Ωστόσο, οι διαφωνίες είχαν αρχίσει να αναφέρονται στον Ευρωπαϊκό τύπο. Σε μια προσπάθεια μείωσης των εντυπώσεων, οι εκπρόσωποι των συμμάχων διατυμπάνιζαν την δέσμευση τους στην ειρηνική διευθέτηση των κατεχόμενων εδαφών μεταξύ των μελών της συμμαχίας. Χαρακτηριστικά στην εφημερίδα Εμπρός αναφέρεται⁵⁸: *«Η δήλωσις του απεσταλμένου της Βουλγαρίας ... παρέχει τοσούτω κατηγορηματικήν διαβεβαιωσιν περί των δεσμών των τεσσάρων συμμάχων Κρατών, ώστε θα ήτο ανόητον εάν και μια ακόμη εφημερίς εν τω Ευρωπαϊκό τύπο, ήλπιζεν εις διάσπασιν της ενότητος...»*

Μετά τη βουλγαρική ήττα στη Chataldzha, ο Φερδινάνδος άλλαξε τη θέση του και προέτρεψε την κυβέρνηση να ξεκινήσει την ειρηνευτική διαδικασία. Οι διαπραγματεύσεις για την ανακωχή άρχισαν στις 25 Νοεμβρίου στη Chataldzha και ολοκληρώθηκαν στις 3 Δεκεμβρίου μετά από μόνο πέντε συνεδρίες. Οι αντίπαλοι στρατοί θα παρέμεναν στη Chataldzha μέχρι την εδραίωση μιας οριστικής ειρήνης. Σε αυτό το σημείο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Ευρώπη είχε συρρικνωθεί στο μικρό τμήμα της ανατολικής Θράκης ανατολικά των γραμμών Chataldzha, στη χερσόνησο της Καλλίπολης (Bulair) και στις τρεις πολιορκημένες πόλεις, της Αδριανούπολης, στο Σκουτάρι και τα Ιωάννινα, που βρίσκονταν σε πολιορκία από τους Έλληνες. Το γεγονός ότι οι Οθωμανοί μπορούσαν να διαπραγματευτούν, οφείλονταν στη νίκη τους στη Chataldzha και στη διατήρηση των τριών πόλεων έως το σημείο εκείνο. Ο κύριος σκοπός της ανακωχής ήταν ο καθορισμός των συνθηκών κατάπαυσης του πυρός. Μετά από αυτό, οι διαπραγματεύσεις για μια συνθήκη ειρήνης θα ξεκινούσαν στο Λονδίνο. Η βουλγαρική αντιπροσωπεία, αποτελούμενη από τους στρατηγούς Savon και Fichev και τον Stoyan Danev, πρόεδρο του βουλγαρικού κοινοβουλίου, εκπροσώπησαν επίσης τη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Οι Έλληνες έστειλαν τον υπουργό τους στη Σόφια, τον Δημήτρη Πανα. Ο Ναζίμ Πασάς, ο αποτυχημένος Οθωμανός διοικητής, ήταν ο επικεφαλής εκπρόσωπος για την πλευρά του.

⁵⁸ Εμπρός, Αθήνα, 1 Νοεμβρίου 1912

Μετά την υπογραφή της ανακωχής, η διπλωματική αρένα μεταφέρθηκε στο Λονδίνο. Δύο ταυτόχρονα συνέδρια συναντήθηκαν εκεί τον Δεκέμβριο του 1912 για να καθορίσουν την τύχη της Βαλκανικής Χερσονήσου. Στις 16 Δεκεμβρίου 1912, εκπρόσωποι του Βαλκανικού Συνδέσμου και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συναντήθηκαν στο Παλάτι St James's για να διαπραγματευτούν μια ειρηνευτική διευθέτηση. Ο ενεργητικός Δρ Danev ήταν ο κύριος εκπρόσωπος της Βουλγαρίας. Η κάπως λειαντική του προσωπικότητα ήταν ένα πλεονέκτημα ούτε για την αντιμετώπιση των συμμάχων του ούτε για την αντιμετώπιση των πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος εκπροσώπησε τη χώρα του στηριζόμενος σημαντικά στον Ελληνικό τύπο⁵⁹: *«Ουδείς δεν είναι καταλληλότερος να αντιληφθεί τούτο [σ.σ. τις δυνατότητες εκπλήρωσης των αξιώσεων της Ελλάδος] από τον κ. Βενιζέλον»*. Ο Έλληνας πρωθυπουργός περιέγραψε και υποστήριξε με επιδεξιότητα τα ελληνικά συμφέροντα. Ο πρώην πρωθυπουργός Λάζαρ Μιγκουσκίβιτς εκπροσώπησε τους Μαυροβούνους και ο πρώην πρωθυπουργός της Σερβίας Στόγιαν Νοβακόβιτς εκπροσώπησε τους Σέρβους. Ο Μουσταφά Ρέντσι Πασάς, ο Οθωμανός πρέσβης στο Παρίσι, ήταν ο επικεφαλής οθωμανικός εκπρόσωπος.

Από την αρχή, οι Οθωμανοί υιοθέτησαν τακτικές καθυστέρησης. Ήλπιζαν ότι κερδίζοντας χρόνο να μπορούν να ξεκουράσουν, να αναζωογονήσουν και, όπου είναι δυνατόν, να ενισχύσουν τους στρατούς τους. Επιπλέον, αντιλήφθηκαν ότι μπορεί να επωφεληθούν από τα σημάδια διαφωνίας που εμφανίζονται μεταξύ των συμμάχων. Ο Ρεσίντ Πασά διαμαρτυρήθηκε αμέσως για την ελληνική παρουσία στο τραπέζι της ειρήνης αφού δεν είχαν υπογράψει την ανακωχή. Αυτό καθυστέρησε τις συνομιλίες μέχρι τις 24 Δεκεμβρίου, όταν οι Οθωμανοί αποδέχτηκαν την ελληνική παρουσία. Στη συνέχεια, οι διαπραγματεύσεις καθυστέρησαν για το ζήτημα της Αδριανούπολης, που διεκδικούσε η Βουλγαρία, και τα τέσσερα νησιά του Αιγαίου κοντά στις εκβολές των Δαρδανελίων, της Σαμοθράκης, της Ίμπρου, της Λήμνου και της Τενέδου, που διεκδικούσε η Ελλάδα. Οι Οθωμανοί θεωρούσαν την Αδριανούπολη και τα τέσσερα νησιά ζωτικής σημασίας για την υπεράσπιση της πρωτεύουσας τους.

Στην ειρηνευτική τους πρόταση της 1ης Ιανουαρίου 1913, οι Οθωμανοί αποδέχτηκαν την απώλεια όλων των εδαφών δυτικά της επαρχίας (vilayet) της Αδριανούπολης (Θράκη), αλλά αρνήθηκαν να παραχωρήσουν την παραχώρηση της Θράκης ή των νησιών του Αιγαίου. Αυτό

⁵⁹ *Εμπρός*, Αθήνα, 25 Νοεμβρίου 1912

ήταν εντελώς απαράδεκτο για τους Βούλγαρους και τους Έλληνες. Ως αποτέλεσμα, οι διαπραγματεύσεις σταμάτησαν. Μετά τις 6 Ιανουαρίου, οι συνομιλίες διακόπηκαν.

Το δεύτερο συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο ήταν το πιο σημαντικό από τις δύο συναντήσεις στο Λονδίνο, χαρακτηριζόμενο ως «*Επανένωση των Πρέσβων των Έξι Μεγάλων Δυνάμεων, που είχαν υπογράψει τη Συνθήκη του Βερολίνου*». Ήταν ξεκάθαρο από την αρχή ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις, μέσω των υπουργών τους στο Λονδίνο, και όχι των εκπροσώπων των αντιμαχόμενων κρατών που συνέρχονταν εκεί, θα είχαν το απόλυτο προνόμιο στον καθορισμό της διευθέτησης του Βαλκανικού πολέμου.

Οι πρεσβευτές έπρεπε να αντιμετωπίσουν ζητήματα όπως η κυριαρχία των νησιών του Αιγαίου και ο καθορισμός ενός νέου συνόρου στη Θράκη μεταξύ της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά ο κύριος τομέας της αντιπαράθεσης ήταν το πρόβλημα της Αλβανίας. Μέχρι τα μέσα Δεκεμβρίου, οι Έλληνες πολιορκούσαν τη νότια πύλη της Αλβανίας στα Ιωάννινα, και οι Μαυροβούνιοι πολιορκούσαν τη βόρεια πύλη στο Scutari. Στις αρχές του πολέμου οι Σέρβοι είχαν καταλάβει το Κοσσυφοπέδιο. Επιπλέον, μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου 1912, ο 3^{ος} Σερβικός Στρατός είχε καταλάβει το λιμάνι της Αδριατικής Durrës, δίνοντας στους Σέρβους τη πολυπόθητη διέλευση στη θάλασσα και εγκαθιστώντας μια σερβική παρουσία στην κεντρική Αλβανία. Ειδικά για το θέμα της Αλβανίας όπου εν γένει ήταν ενάντια στα Ελληνικά συμφέροντα και αξιώσεις στην περιοχή, ο τύπος αρθρογραφεί⁶⁰: «*Εάν δε η Ευρώπη είναι διατεθειμένη να καθορίσει το ζήτημα της Αδριατικής και της αυτονομίας της Αλβανίας διατί δεν θα ήτο υποχρεωμένη να καθορίσει απίσσης και την μερίδα των άλλων;*» Είναι εμφανής η καχυποψία που υπάρχει σε σχέση με την διαμεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η ξεχωριστή ελληνική αντιπροσωπεία στις συνομιλίες ήταν ενδεικτική της αυξανόμενης ρωγμής στο Βαλκανικό Σύνδεσμο. Ακόμη και πριν από την υπογραφή της ανακωχής του Δεκεμβρίου, οι πρώτες διαφορές είχαν αναπτυχθεί μεταξύ των νικητών συμμάχων. Το πρώτο πρόβλημα, προέκυψε μεταξύ των Βουλγάρων και των Ελλήνων. Αυτό επικεντρώθηκε στο σημαντικό λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Οι Έλληνες μπήκαν στην πόλη ενώ οι Βούλγαροι έφτασαν την επόμενη μέρα. Μια δυσάρεστη συγκυριαρχία ακολούθησε με μονάδες και των δύο στρατών να βρίσκονται στην πόλη. Ενώ ο πόλεμος ήταν ακόμη σε εξέλιξη, οι Βούλγαροι απέρριψαν

⁶⁰ *Εμπρός*, Αθήνα, 16 Νοεμβρίου 1912

ανεπιφύλακτα πρόταση του Έλληνα πρωθυπουργού, Βενιζέλου, για διαίρεση της νότιας Μακεδονίας. Οι απαιτήσεις των Βουλγάρων στηλιτεύονται στον Ελληνικό τύπο⁶¹: «...Οι Βούλγαροι εξασφάλισαντες ήδη την Θράκην προτιμούν να ελαττωθή προσωρινός το μερίδιον των επί της Μακεδονίας παρά να ιδούν σοβαρόν τμήμα αυτής εις του Έλληνας και τους Σέρβους. επανέρχονται λοιπόν εις την προσφιλήν ιδέαν της αυτονομίας, ήτις διατηρεί την Μακεδονίαν ολόκληρον δια την όρεξιν των. Αλλά εκτός της απιθανότητας την οποίαν παρουσιάζει η παραγματοποιήσις τοιούτου σχεδίου, ένεκεν της διαφοράς των εν αυτή οικουσών φυλών είναι τόσο δύσκολον εις του Σέρβους να αφήσουν τα Σκόπια όσον δυσκολότερον εις την Ελλάδα να εγκαταλείψει πλέον την Θεσσαλονίκην.»

Οι Έλληνες ήθελαν τη Θεσσαλονίκη, την Καβάλα, τις Σέρρες και ένα κοινό σύνορο με τη Σερβία. Σε απάντηση, η κυβέρνηση της Σόφιας επέμεινε στην αρχή της αναλογικότητας. Ο Πρωθυπουργός της Βουλγαρίας, Ιβάν Ε. Γκέσοφ, δήλωσε: «Αφήστε τον Βενιζέλο να συγκρίνει το μέγεθος του στρατού μας και το μέγεθος των θυσιών μας με εκείνο των Ελλήνων, και θα κατανοήσει την εξωστρέφεια του έργου και την κατηγορηματική μας άρνηση να το αποδεχτούμε ακόμη και ως βάση για συζήτηση ». Η αρχή της αναλογικότητας ευνοούσε προφανώς τους Βούλγαρους λόγω της μεγάλης στρατιωτικής προσπάθειας της Βουλγαρίας στη Θράκη και των υψηλών απωλειών που υπέστησαν εκεί. Οι Έλληνες, ωστόσο, έδειξαν λίγο ενθουσιασμό για αυτήν την ιδέα ως βάση διαπραγμάτευσης. Ο Ελληνικός τύπος παρουσιάστηκε ιδιαίτερα σκωπτικός σε σχέση με τις απαιτήσεις των Βουλγάρων, όπως για παράδειγμα το πρωτοσέλιδο του Εμπρός της 8/11/1912⁶²: «Η Βουλγαρία εζήτησε να της δώσωμεν την Θάσον». Στο αντίστοιχο άρθρο, σημειώνεται η εξέταση από τον τύπο της αρχής της αναλογικότητας που ήθελε να επιβάλει η Βουλγαρία υπό την διαιτησία των μεγάλων δυνάμεων: «... Αλλ' εάν επείμενης τη διανομής δεν έχουν συνομολογηθη μεταξύ των συμμάχων συμφωνίαι καθεστώσαι αδιαφιλονίκητον το βάρος της μερίδας εκάστου είναι φυσικώς αδύνατον να αποφύγωμεν τους κινδύνους δυσάρεστων περιπλοκών και πρέπει νομίζομεν να δεχθώμεν εκ προκαταβολής την παρέμβασιν τρίτων...». Η έλλειψη σαφούς οριοθέτησης μεταξύ βουλγαρικών και ελληνικών συμφερόντων είχε επίσης αρχίσει να προκαλεί προβλήματα. Ήδη από τον Δεκέμβριο του 1912, η βουλγαρική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε ενάντια στις προσπάθειες των Ελλήνων να ιδρύσουν διοικήσεις σε περιοχές που καταλαμβάνουν βουλγαρικά στρατεύματα. Επιπλέον, τον Νοέμβριο οι Έλληνες

⁶¹ Εμπρός, Αθήνα, 26 Νοεμβρίου 1912

⁶² Εμπρός, Αθήνα, 8 Νοεμβρίου 1912

άρχισαν να απελευθερώνουν Οθωμανούς αιχμαλώτους πολέμου που είχαν συλληφθεί στη Θεσσαλονίκη. Οι Βούλγαροι φοβόταν ότι αυτά τα στρατεύματα θα επέστρεφαν στην οθωμανική εξουσία και θα επανέρχονταν στον στρατό για να χρησιμοποιηθούν εναντίον τους.

Η ανακωχή στον Βαλκανικό Πόλεμο δεν έθεσε τέλος στη διαμάχη μεταξύ των Βαλκανικών συμμάχων, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας. Μάλιστα στον Ελληνικό τύπο διατυπώνονται απόψεις που δείχνουν μια καχυποψία απέναντι στις βλέψεις του συμμάχου έως τότε⁶³: «...και τούτο είνε το σπουδαιότερον παντός άλλου εξ όσων ετέθησαν επί του τάπητος και εφελκύουν την κοινήν προσοχήν. Μολονότι δε ανήκει εις τον ιδιαίτερον κύκλον των συμφερόντων της Βουλγαρίας, συνδέεται κατά βάθος προς τα μάλλον σπουδαιότερα Ελληνικά συμφέροντα. Διότι η Βουλγαρία μη λαμβάνουσα την Ανδριανούπολιν χωρίς να χάση ουδεμίαν εξ απ' αυτής ελπίδων της δια το μέλλον, θα ζητήσει να αποχημιωθεί έντευθεν εις βάρος μας...»

Μετά τις γρήγορες νίκες τους έναντι των Οθωμανών, κανένας από τους Βαλκανικούς συμμάχους δεν έδειξε καμία τάση να επιλύσουν το πρόβλημα της εντός της συμμαχίας τους. Στο Λονδίνο οι Έλληνες ήταν αποφασισμένοι να διασφαλίσουν την αναγνώριση των αξιώσεων τους έναντι της Θεσσαλονίκης. Στο Λονδίνο, ο Βενιζέλος και ο Ντανέφ συναντήθηκαν σε τρεις ξεχωριστές περιπτώσεις. Ο Έλληνας πρωθυπουργός πρότεινε και πάλι ένα σύνορο που έδινε μεγάλο μέρος της νότιας Μακεδονίας στη Βουλγαρία, αλλά αξίωνε την Θεσσαλονίκη για την Ελλάδα. Ο Danev ισχυρίστηκε ότι δεν είχε καμία εξουσία να διαπραγματευτεί. Στη συνέχεια, συμβούλεψε τη Σόφια ότι οι Βούλγαροι ίσως χρειαστεί να πολεμήσουν την Ελλάδα για την πόλη. Αυτή η ασυνεννοησία βασίστηκε στην εμπιστοσύνη στη δύναμη του βουλγαρικού στρατού. Οι Βούλγαροι έπρεπε να καταβάλουν μεγαλύτερη προσπάθεια για να καταλήξουν σε συμφωνία με τους Έλληνες. Η αναγνώριση ότι η Θεσσαλονίκη ήταν Ελληνική θα μπορούσε να προχωρήσει πολύ στην επίλυση αυτού του προβλήματος. Στο Λονδίνο έχασαν μια εξαιρετική ευκαιρία να επιλύσουν αυτό το ζήτημα. Αν το είχαν πράξει, θα ήταν σε πολύ καλύτερη θέση να αντιμετωπίσουν το αυξανόμενο πρόβλημα με τη Σερβία σχετικά με τη κυριαρχία στην Βόρεια Μακεδονία.

Η περίοδος από τις αρχές Δεκεμβρίου 1912 έως τα τέλη Ιανουαρίου 1913 ήταν απογοητευτική για τα μέλη του Βαλκανικού Συνδέσμου. Κανένας δεν πέτυχε τους στόχους του. Οι Βούλγαροι

⁶³ Εμπρός, Αθήνα, 20 Νοεμβρίου 1912

παρέμειναν κολλημένοι έξω από την Αδριανούπολη, όπως επίσης και οι Μαυροβούνιοι στο Σκουτάρι και οι Έλληνες νότια των Ιωαννίνων. Η πίεση από τις Μεγάλες Δυνάμεις ανάγκασε τους Σέρβους να αποσυρθούν από μερικές από τις κατακτήσεις τους στη βόρεια Αλβανία. Αυτή η περίοδος είδε επίσης την απομόνωση της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία κατέβαλε σημαντική στρατιωτική προσπάθεια κατά τη διάρκεια του πολέμου, με τις μεγάλες νίκες στη Θράκη. Αυτές οι νίκες, ωστόσο, δεν είχαν αντίστοιχα εδαφικά και πολιτικά οφέλη. Οι βουλγαρικές διαμάχες με τους Έλληνες και Σέρβους συμμάχους τους για την Βόρεια Μακεδονία είχαν προκύψει για να απειλήσουν την ασφάλεια της Συνθήκης του Μαρτίου του 1912. Επιπλέον, οι Ρουμάνοι, ζήτησαν τη νέα δύναμη της Βουλγαρίας, και υποστηριζόμενοι από την Τριπλή Συμμαχία και επίσης προφανώς τη Ρωσία, πρότειναν να ακρωτηριαστεί η βορειοανατολική γωνία της χώρας.

Οι Οθωμανοί είχαν ελάχιστα πλεονεκτήματα την ίδια εποχή. Οι φρουρές τους στις τρεις πολιορκημένες πόλεις παρέμειναν πέρα από τη βοήθεια της κυβέρνησης στην Κωνσταντινούπολη. Οι δύο μήνες της ανακωχής, στην πραγματικότητα, δεν είχαν οδηγήσει σε διακοπή των μαχών στο Scutari και τα Ιωάννινα. Εν τω μεταξύ, και στις τρεις πόλεις, οι στρατιώτες και οι πολίτες είχαν καταναλώσει πολύτιμα τρόφιμα και άλλους αναντικατάστατους πόρους. Η επιστροφή στην εξουσία των Νέων Τούρκων θα μπορούσε να δώσει σε αυτές τις πολιορκημένες τοποθεσίες και τα στρατεύματα στη Chataldzha και τη Gallipoli κάποια ψυχολογική βοήθεια, αλλά δεν ωφέλησε περαιτέρω. Ο οθωμανικός στρατός, που ήταν ελαφρώς ξεκουρασμένος, τώρα έπρεπε να πολεμήσει ξανά σε μια προσπάθεια στην οποία είχε εμφανώς αποτύχει προηγουμένως.

Μετά την καταγγελία της ανακωχής στις 18 Ιανουαρίου 1913⁶⁴, πέντε τοποθεσίες έγιναν ζώνες μάχης. Οι μάχες συνεχίστηκαν στα Ιωάννινα, το Scutari και αλλού στην Αλβανία καθ' όλη τη διάρκεια της ανακωχής. Στην Αδριανούπολη, τα μέτωπα στην Chataldzha και στην Gallipoli αναζωπυρώθηκαν επίσης. Ο Ελληνικός τύπος σημειώνει επίσης την εξουθένωση των Ελληνικών στρατευμάτων που δεν είχαν πάρει ανάσες κατά την περίοδο της ανακωχής⁶⁵: «... *Η Ελλάς μάλιστα ήτι καθ' όλον τον μακρύν τούτον χρόνον της ανακωχής δεν ηδυνήθη να αναπάρση τα μέλη της από τους μόχθους ουδεμίαν θα αισθανθεί διαφοπράν καταστάσεως αφού αυτή εξακολουθεί να μάχεται εις το Αιγαίον και εν Ηπείρω...*». Η νίκη τους στη Chataldzha το Νοέμβριο του 1912 και

⁶⁴ Εμπρός, Αθήνα, 18 Ιανουαρίου 1913

⁶⁵ Το ίδιο

το πραξικόπημα των Νεότουρκων τον Ιανουάριο του 1913 αναζωογόνησαν σε κάποιο βαθμό τις οθωμανικές δυνάμεις. Οι Βούλγαροι είχαν εξαντληθεί με τις προσπάθειές τους το φθινόπωρο του 1912 και δεν είχαν ακόμη ανακτήσει το επιθετικό τους πνεύμα. Ομοίως, οι Μαυροβούνιοι είχαν εξασθενήσει τους πενιχρούς πόρους τους στις μάταιες προσπάθειές τους στο Scutari. Οι Έλληνες, που πολιορκούσαν ακόμα τα Ιωάννινα, δεν είχαν ακόμη υποστεί μεγάλες μάχες. Οι Σέρβοι, μετά τις μάχες στο Κουμάνοβο, είχαν ουσιαστικά εκκαθαρίσει την Βόρεια Μακεδονία και το Κοσσυφοπέδιο από οθωμανικά στρατεύματα. Οι στρατιώτες τους τώρα ήταν έτοιμοι να βοηθήσουν τους συμμάχους τους στην Αδριανούπολη και το Σκουτάρι.

Επειδή οι Έλληνες δεν είχαν υπογράψει την ανακωχή στη Chataldzhia τον Δεκέμβριο του 1912, οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν στην Ήπειρο. Η μη αποδοχή της ανακωχής αφορούσε πρωτίστως στην κάλυψη των αξιώσεων της Βουλγαρίας ώστε να μην έχει αξιώσεις στα εδάφη που κατήχε η Ελλάδα όπως αναφέρεται στο σχετικό άρθρο στην εφημερίδα Εμπρός⁶⁶: *«Ανεξαρτήτως όμως της εν Ηπείρο καταστάσεως ήτις αποτελεί απλήν λεπτομέρειαν του γενικού ζητήματος, δεν είναι εύκολον εις την Ελλάδα να αποδεχθεί την ανακωχήν εφόσον η Βουλγαρία εν Θράκη δεν συμπληρώσει τον σκοπόν της εκστρατείας της»*. Σε αργότερο άρθρο, η αποδοχή της ανακωχής αναφέρεται και ως εν γένει ήττα⁶⁷: *«... Ανακωχή υπό τοιούτους όρους αποτελεί απερίφραστον ομολογίαν αδυναμίας ήτις παρέχει το δικαίωμα της αυθορμήτου παρεμβάσεως εις την Ευρώπην προς διευθέτησιν του ημιτελούς έργου...»*.

Στην περιοχή της Ηπείρου η Ελλάδα βρισκόταν σε μια δύσκολη θέση. Η περιοχή ήταν απομακρυσμένη και μπορούσε να προσεγγιστεί μόνο από άσχημους δρόμους πάνω από τραχύ έδαφος. Οι χειμερινές συνθήκες στα βουνά ήταν δύσκολες και πολλοί στρατιώτες υπέφεραν από το κρύο και την έκθεση. Επιπλέον, οι Έλληνες δεν είχαν την αριθμητική ισχύ για να περιβάλουν εντελώς τα Ιωάννινα. Παρ' όλα αυτά, ήταν πρόθυμοι να πάρουν τη πόλη πριν από την ολοκλήρωση οποιασδήποτε επίσημης ειρήνης. Για να το επιτύχουν, μετέφεραν τρία τμήματα από το στρατό της Θεσσαλίας για να ενισχύσουν τις πολιορκητικές δυνάμεις. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1913, οι Έλληνες είχαν πέντε τμήματα, με περίπου 28.000 άνδρες, στα Ιωάννινα, υποστηριζόμενα από ογδόντα συστοιχίες πυροβολικού και έξι αεροπλάνα. Λόγω της

⁶⁶ Εμπρός, Αθήνα, 21 Νοεμβρίου 1912

⁶⁷ Εμπρός, Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 1912

αυξανόμενης διαμάχης τους με τη Βουλγαρία για τη Μακεδονία και ειδικά για τη Θεσσαλονίκη, δεν τόλμησαν να μεταφέρουν άλλα στρατεύματα ή προμήθειες στην Ήπειρο.

Η κατάσταση εντός της πόλης ήταν επίσης δύσκολη για τους Οθωμανούς υπερασπιστές. Σε αντίθεση με την Αδριανούπολη και το Σκουτάρι, δεν μπορούσαν να εξαρτηθούν από την πίστη των πολιτών, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Έλληνες. Επιπλέον, η αδυναμία των Ελλήνων να περιβάλλουν εντελώς τα Ιωάννινα έδωσε στους ατάκτους την ευκαιρία να φύγουν. Κάποιοι υπερασπιστές ενδυνάμωναν το πνεύμα τους με την ελπίδα ότι αν η πόλη κρατούσε, θα μπορούσε να γίνει η πρωτεύουσα μιας αυτόνομης Αλβανίας.

Οι Έλληνες βελτίωσαν κάπως την θέση τους στην Ήπειρο παίρνοντας την Κορυτσά . Μετά την εκδίωξή τους από την Βόρεια Μακεδονία, το Οθωμανικό 6ο Σώμα περίπου 24.000 ανδρών υπό τον Τζαβίντ Πασά είχε καθιερώσει μια ισχυρή θέση εκεί που προστάτευε τα Ιωάννινα στα βορειοανατολικά. Στις 20 Δεκεμβρίου, τρία ελληνικά τμήματα κατάφεραν να εκδιώξουν τον Τζαβίντ Πασά από την Κορυτσά . Η Οθωμανική δύναμη αποσύρθηκε βαθύτερα στην Αλβανία στη Λούσε. Η κατάληψη της Κορυτσάς επέτρεψε στους Έλληνες να ελέγχουν την πρόσβαση στα Ιωάννινα από τα βορειοανατολικά. Η ροή ανδρών και προμηθειών στην πολιορκημένη πόλη μειώθηκε.

Οι μάχες εντάθηκαν γύρω από τη πόλη προς το τέλος του έτους. Ακολούθησαν καθημερινά μονομαχίες πυροβολικού. Οι Οθωμανοί, όπως και αλλού, επέδειξαν κακή χρήση των μεγάλων όπλων τους. Οι Οθωμανοί διατήρησαν ενεργή άμυνα, ανακαταλαμβάνοντας σε μια περίπτωση ένα εξωτερικό φρούριο. Ένα μικρό ελληνικό απόσπασμα αέρα πέταξε πάνω από την πόλη κάνοντας αναγνώριση και ρίχνοντας χειροβομβίδες.

Σε όλη την πολιορκία, η κύρια οθωμανική οχύρωση του Bezane αντιστάθηκε σε κάθε ελληνική προσπάθεια να το πάρει. Οι επιθέσεις Αλβανών ατάκτων παρενόχλησαν τις ελληνικές θέσεις σε όλη την Ήπειρο. Ιδιαίτερα σημαντική από αυτή την άποψη ήταν η καταστροφή στις 12 Ιανουαρίου των λιμενικών εγκαταστάσεων στο Santi Quaranta, το κύριο λιμάνι εφοδιασμού των πολιορκημένων, από μια επίθεση αλβανών ατάκτων. Στις 20 Ιανουαρίου οι Έλληνες πραγματοποίησαν μια μεγάλης κλίμακας γενική επίθεση σε δυνατή βροχή. Είχαν κάποια επιτυχία, αλλά οι επιθέσεις εναντίον του Fort Bezane απέτυχαν και είχαν ως αποτέλεσμα βαριές απώλειες. Οι Έλληνες έχασαν περίπου 1.200 άντρες. Λόγω των απωλειών τους, οι Έλληνες

διέκοψαν τις επιθέσεις τους το ίδιο βράδυ. Ωστόσο, η επίθεση πλησίασε την επιτυχία. Οι Οθωμανοί ήταν πεπεισμένοι ότι αν οι Έλληνες είχαν συνεχίσει τις επιθέσεις τους, θα είχαν εισέλθει στη πόλη.

Ο χρόνος έγινε πλέον ένας σημαντικός παράγοντας για τους Έλληνες. Οι προσπάθειες του Βενιζέλου στο Λονδίνο για επίλυση της διαφοράς με τη Βουλγαρία μιλώντας με τον Ντανέφ δεν είχαν αποτέλεσμα. Η έλλειψη αποτελέσματος από τον Έλληνα πρωθυπουργό στηλιτεύτηκε στον ελληνικό τύπο⁶⁸: «...Δεν θέλουμε δια τούτον να μεμφώμεν τον κ Βενιζελον ούτε φρονούμεν ότι εν τη παρούση ώρα δύναται να τον αντικαταστήσει άλλος κανείς εκ των εν Ελλάδι πολιτευόμενων. Αλλά νομίζομεν ότι ήτο πλέον καιρός να τέθωσι τα ζητήματα [σ.σ. της μη συμφωνίας με την Βουλγαρία] εις την θέσιν των.» Επιπλέον, η Διάσκεψη των Πρέσβων του Λονδίνου σημείωσε πρόοδο στον καθορισμό των ορίων του νέου αλβανικού κράτους. Εάν τα Ιωάννινα συνέχιζαν να αντέχουν, οι πρεσβευτές θα μπορούσαν να δώσουν τη πόλη στην Αλβανία. Τότε οι Έλληνες θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν τις Μεγάλες Δυνάμεις. Μετά την ήττα της 20ης Ιανουαρίου, ο στρατηγός Ζαπουντζάκης απαλλάχθηκε από την διοίκηση. Ο Πρίγκιπας Κωνσταντίνος ανέλαβε τη διοίκηση των ελληνικών δυνάμεων στην Ήπειρο τρεις ημέρες αργότερα. Προετοιμάστηκε προσεκτικά για μια τελική επίθεση, συγκεντρώνοντας άνδρες και πόρους. Στις 5 Μαρτίου, οι Έλληνες ξεκίνησαν την επίθεσή τους. Όλο το διάστημα, το πυροβολικό έκανε βολές από τους λόφους νότια της πόλης στο Berane. Αυτές οι προσπάθειες αποθάρρυναν τους Οθωμανούς υπερασπιστές της πόλης. Στις 6 Μαρτίου, ο Esad Pasha παραδόθηκε χωρίς όρους. Οι Έλληνες είχαν 33.000 κρατούμενους και απέκτησαν 108 οχήματα πυροβολικού και πολλά πολεμικά υλικά. Σε αντίθεση με την Αδριανούπολη και το Σκουτάρι, οι υπερασπιστές των Ιωαννίνων δεν υπέφεραν από μεγάλες υλικές ανάγκες. Αυτό συνέβη επειδή η πολιορκία ήταν η πιο σύντομη από τις τρεις, και επειδή οι Έλληνες δεν κατάφεραν ποτέ να περιβάλουν εντελώς τη πόλη. Στην τελική επίθεση, οι Έλληνες υπέστησαν απώλειες μόνο 500 ανδρών νεκρών και τραυματιών.

Τα Ιωάννινα ήταν η πρώτη από τις πολιορκημένες οθωμανικές πόλεις που έπεσαν. Ο ελληνικός στρατός αντιμετώπισε έντονη αντίσταση και στέφθηκε νικηφόρος. Αυτή ήταν και η μεγαλύτερη στρατιωτική του προσπάθεια σε σχέση με το Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο. Η επιτυχία αύξησε την εμπιστοσύνη στον ελληνικό στρατό. Επιπλέον, η νίκη τους, ενώ οι Βούλγαροι ήταν ακόμη εγκλωβισμένοι έξω από την Αδριανούπολη, επέτρεψε στους Έλληνες να μεταφέρουν το στρατό

⁶⁸ Εμπρός, Αθήνα, 31 Ιανουαρίου 1913

τους πίσω στη Μακεδονία για την προετοιμασία μιας πιθανής αντιπαράθεσης για τη Θεσσαλονίκη.

Ωστόσο η νέα κυβέρνηση των Νεότουρκων απέτυχε και στις άλλες δύο πολιορκίες και οι τρεις πολιορκημένες πόλεις συνθηκολόγησαν. Μέχρι το τέλος του Απριλίου του 1913, η Οθωμανική Ευρώπη περιορίστηκε στη Χερσόνησο της Καλλίπολης και στη μικρή περιοχή πίσω από τις γραμμές Chataldzhia. Οι Έλληνες πήραν τα Ιωάννινα με σχετικά μικρό κόστος. Έδειξαν ότι διαθέτουν έναν ικανό στρατό, ικανό να λειτουργεί σε δύσκολες συνθήκες. Απέκτησαν επίσης μια τοποθεσία που τους εξασφάλιζε τον έλεγχο του Ιονίου σε μια περιοχή που εκτείνεται από τον Κόλπο της Άρτας έως την Κέρκυρα. Οι πραγματικοί χαμένοι εδώ δεν ήταν οι Οθωμανοί, αλλά οι Αλβανοί.

Η ανακωχή στο Chataldzhia στις 15 Απριλίου και η παράδοση του Σκουτάρι στους Μαυροβούνιους στις 22 Απριλίου σήμανε το τέλος των μαχών του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου. Εντατικοποιήθηκε η διπλωματική δραστηριότητα μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και των Βαλκανικών συμμάχων. Ταυτόχρονα, η κατάρρευση του Βαλκανικού Συνδέσμου επιταχύνθηκε. Μέχρι τα μέσα Μαΐου, η κατάσταση της Βουλγαρίας ήταν απελπιστική. Πιεσμένοι από τους πρώην συμμάχους τους και τη Ρουμανία, χωρίς τελική ειρήνη με τους Οθωμανούς, και όντας όλο και πιο ανασφαλείς για τη ρωσική προστασία, οι Βούλγαροι ζήτησαν επίλυση των προβλημάτων τους με τρόπο που θα εξασφάλιζαν τη Μακεδονία για τον εαυτό τους.

Εν τω μεταξύ, η κατάσταση μεταξύ της Βουλγαρίας και των πρώην συμμάχων συνέχισε να επιδεινώνεται. Η ελληνοβουλγαρική διαμάχη για τη νότια Μακεδονία εξακολούθησε να μαίνεται. Το μεγαλύτερο εμπόδιο παρέμεινε η Θεσσαλονίκη. Τον Φεβρουάριο του 1913, ο πρωθυπουργός Βενιζέλος είχε κάνει την πρώτη του πρόταση στο συνέδριο του Λονδίνου. Στη συνέχεια, είχε παραχωρήσει όλη τη νοτιοανατολική Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένων των πόλεων της Δράμας, της Καβάλας και των Σερρών, στη Βουλγαρία, αλλά επέμεινε να διατηρήσει τη Θεσσαλονίκη για την Ελλάδα. Η βουλγαρική κυβέρνηση διχάστηκε στο ζήτημα, αλλά αρνήθηκε να παραδώσει το μεγάλο λιμάνι της Μακεδονίας.

Εδώ οι Βούλγαροι έχασαν μια άλλη ευκαιρία να επιτύχουν μια διευθέτηση με την Ελλάδα και να αποφύγουν μια Ελληνο-Σερβική συμμαχία εναντίον τους. Αν είχαν εγκαταλείψει τις αξιώσεις

τους για την Θεσσαλονίκη σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαν να ήταν σε πολύ καλύτερη θέση να πραγματοποιήσουν τις φιλοδοξίες τους στη Μακεδονία, οι οποίες απειλούνταν όλο και περισσότερο από τη Σερβία. Μια ήρεμη Ελλάδα θα ήταν πολύ λιγότερο πιθανό να συμμαχήσει με τη Σερβία εναντίον της Βουλγαρίας.

Οι εντάσεις μεταξύ των Βουλγάρων και των Ελλήνων εξακολούθησαν να αυξάνονται κατά τη διάρκεια του χειμώνα του 1913. Μια έκθεση σχετικά με τις αντιβουλγαρικές δραστηριότητες του ελληνικού στρατού στη βόρεια Μακεδονία προκάλεσε μεγάλη οργή στη Σόφια. Οι συγκρούσεις μεταξύ βουλγαρικών και ελληνικών δυνάμεων γύρω από την πόλη Νιγρίτα βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης τον Μάρτιο οδήγησαν σε βαριές βουλγαρικές απώλειες. Η συμβολή των ελληνικών και σερβικών συμφερόντων στη Μακεδονία σε βάρος των Βουλγάρων έγινε εμφανής.

Στις αρχές Μαρτίου, Έλληνες και Σέρβοι αξιωματικοί στη Θεσσαλονίκη είχαν διαδηλώσει προκλητικά στους δρόμους, διασταυρώνοντας τα ξίφη τους και φορώντας καπέλα του άλλου φωνάζοντας, «*Ζήτω η Σερβο-Ελληνική αδελφότητα. Ζήτω η Ελλάδα. Ζήτω η Σερβία. Ζήτω αληθινοί σύμμαχοι.*» Ο Φερδινάνδος, στα μέσα Μαρτίου 1913, είχε προειδοποιήσει τον γιο του Πρίγκιπα Μπόρις ότι οι Έλληνες και οι Σέρβοι είχαν συνάψει συμμαχία και ότι ο πόλεμος με την Ελλάδα και τη Σερβία ήταν επικείμενος. «Η προειδοποίηση του για τη συμμαχία ήταν πρόωρη. Τα ένστικτά του, ωστόσο, ήταν σωστά.

Στις 5 Μαρτίου, δολοφονήθηκε ο Βασιλιάς Γεώργιος της Ελλάδας στα Θεσσαλονίκη⁶⁹. Αυτό πρόσθεσε μια άλλη συναισθηματική διάσταση στη ελληνοβουλγαρική διαμάχη σχετικά με τον έλεγχο της πόλης. Το μεσημέρι της 5ης Μαρτίου 1913, ο Γεώργιος, συνοδευόμενος από τον υπασπιστή του ταγματάρχη Φραγκούδη, κατέβηκε από το μέγαρο Χατζηλαζάρου, που χρησιμοποιούσε ως βασιλική κατοικία, στην αποβάθρα του Λευκού Πύργου προκειμένου να πραγματοποιήσει επίσκεψη εθιμοτυπίας στον Γερμανό ναύαρχο Γκόπφεν επί του πολεμικού πλοίου «Γκέμπεν», που βρισκόταν στο λιμάνι της πόλης. «*Η Α. Μεγαλειότης, ομιλών εις τον υπασπιστήν του, εξέφραζε την μεγάλην του χαράν δια την πτώσιν των Ιωαννίνων (σ.σ.: στις 22 Φεβρουαρίου 1913), πλειστάκις τονίσας των νέον θρίαμβον των Ελληνικών όπλων*» σημειώνει σε σχετικό ρεπορτάζ η εφημερίδα Εμπρός⁷⁰ και συμπλήρωνε: «*Η αυτή ευδιαθεσία του Βασιλέως εξηκολούθησε και μετά μίαν ώραν όταν η Α. Μ. ήρχισε να επιστρέφει εις το Ανάκτορον. Όταν*

⁶⁹ Εμπρός, Αθήνα, 6 Μαρτίου 1913

⁷⁰ Εμπρός, Αθήνα, 7 Μαρτίου 1913

διήρχετο προ του Λευκού Πύργου, εγγύτατα του πλήθους το οποίον περιεστοίχιζε την κατ' εκείνην την ώραν παιανίζουσαν μουσικήν, επλησίασεν, ανεμίχθη μετά των πολιτών, ήκουσε μουσικήν και κατά την δημοκρατικήν του συνήθειαν, συνωμίλησε μετά των ανθρώπων του λαού οι οποίοι ευρίσκοντο εκεί. Μετά τούτο, εισήλθεν εις την λεωφόρον της Αγίας Τριάδας». Περαιτέρω, και σε σχέση με τα αίτια της δολοφονίας στο ίδιο φύλο το σχετικό ρεπορτάζ αναφέρει⁷¹: «Εκ της ανακρίσεως δεν προέκυψαν στοιχεία επιβαρύνοντα άλλα πρόσωπα. Ο δολοφόνος είνε έκφυλος, αλήτης, ουχί βεβαίως παράφρων, πάντως όμως ανισόρροπος ζων δι επαιτείας. Προ επταετίας εις ουδεμίαν σχέσιν ευρίσκετο μετά της ενταύθα αδελφής του. Αφίκετο ενταύθα προ 20 ημερών εξ' Αθηνών, μετά ολιγοήμερον διαμονήν εν Βόλω οπόθεν διήλθε. Εις τινας πλησιάζοντας αυτόν τελευταίως ανέπτυσε περιέργους ιδέας περί σοσιαλισμού, ότι όλοι οι άνθρωποι, εκτός ολίγων, θα είνε ίσοι, ότι δεν θα υπάρχουσι πλέον πλούσιοι και πτωχοί και ότι οι εργάτες θα εργάζωνται μόνο δύο ώρας την ημέραν. Έζη εις εν άθλιον χάνι, δίδων δύο γρόσια την ημέραν δια τον ύπνον του. Δεν έτρωγε παρά μόνο γάλα. Είχεν εγγραφή προ ετών εις την Ιταλικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά δεν εφοίτησε σοβαρώς. Ήτο αποδιοπομπαίος τράγος εις την οικογένειάν του. Εις υποβληθείσας εις αυτόν ερωτήσεις απαντά μετά ειρωνίας. 'Τι είχες με τον Βασιλέα' ερωτά ο ανακριτής. 'Προ δύο ετών' απήντησε 'υπέβαλα μίαν αναφοράν εις το Παλάτι ζητών βοήθεια και ο υπασπιστής με εξεδίδωξε με τρόπον βάνανσον'».

Η σημασία της δολοφονίας είναι εμφανής και στην σχετική αρθρογραφία. Στην εφημερίδα Σκριπ αναφέρεται χαρακτηριστικά⁷²: «Είναι τόσον απροσδόκητος και τόσον μεγάλη η συμφορά ώστε αδυνατεί ο νους να σταματήσει και σκεφθή απ' αυτής. Καθ' ήν στιγμήν το Έθνος ολόκληρον εν αλαλαγκοίς και παιαάν επανυγίριζε μίαν μεγάλην νίκην και επάλλετο σύσσωμον ως άνθρωπος εις εκ της χαράς, η είδησις της δολοφονίας του Βασιλέως αυτού ενέσκηψεν ως κεραυνός. Η λαμψις των όπλων, αι νίκαι, τα τρόπαια δεν είνε ικανά να συγκεράσωσι την λύπην αυτού δια τον θάνατον του Βασιλέως του, αο περιστάσεις δε καθ' ας επήλθεν ούτος και αι συνθήκαι υφ' ας συνετελέσθη το μυσαρρόν έργον, αφίνουσι την εθνικής ψυχής ένεαν.»

Τον Απρίλιο, οι μάχες μεταξύ βουλγαρικών και ελληνικών στρατευμάτων ξέσπασαν ξανά στα βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης. Για άλλη μια φορά υπήρξαν περισσότερα θύματα και από τις δύο πλευρές. Οι Βούλγαροι και οι Έλληνες συμφώνησαν να σχηματίσουν μια κοινή επιτροπή

⁷¹ Το ίδιο

⁷² Σκριπ, Αθήνα, 7 Μαρτίου 1913

για τη διερεύνηση αυτών των περιστατικών. Αυτή η επιτροπή δεν έκανε τίποτα για να ηρεμήσει την κατάσταση. Η αμοιβαία εχθρότητα συνεχίστηκε.

Εν τω μεταξύ, στην Βόρεια Μακεδονία οι Έλληνες και οι Σέρβοι συνέχισαν να ενοποιούν τις πολιτικές και στρατιωτικές τους θέσεις. Περαιτέρω αναφορές για αντιβουλγαρικές δραστηριότητες από Σέρβους αξιωματούχους και στρατιώτες στη Μακεδονία έφτασαν στη Σόφια στα μέσα Απριλίου. Ταυτόχρονα, ο βουλγαρικός στρατός ανέφερε ότι οι ελληνικές και σερβικές δυνάμεις στη Μακεδονία είχαν λάβει θέσεις για να διεξάγουν πόλεμο εναντίον της Βουλγαρίας.

Το ελληνικό ναυτικό είχε μεταφέρει στην Θεσσαλονίκη μερικά από τα σερβικά στρατεύματα που επέστρεφαν από το Σκουτάρι. Το αποτέλεσμα ήταν ότι μερικοί στη Σόφια, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Φερδινάνδου, βρέθηκαν σε κατάσταση σχεδόν πανικού. Ο Φερδινάνδος, φοβούμενος ότι οι «άγριες ορδές» θα λεηλατούσαν τη βουλγαρική πρωτεύουσα, διέταξε την απομάκρυνση έργων τέχνης, των προσωπικών του αρχείων και του υπουργείου Εξωτερικών. Οι Βούλγαροι συνειδητοποίησαν τώρα ότι πιθανότατα θα έπρεπε να αγωνιστούν ξανά για τις βλέψεις τους στην Μακεδονία.

Ένα άλλο ζήτημα που ένωσε τους Έλληνες και τους Σέρβους ήταν η Αλβανία. Η Διάσκεψη των Πρέσβων του Λονδίνου είχε καταρχήν ιδρύσει ένα ανεξάρτητο Αλβανικό κράτος. Αυτό ερχόταν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα τόσο της Αθήνας όσο και του Βελιγραδίου. Ήταν πρόθυμοι να αποφύγουν οποιαδήποτε σύνδεση μεταξύ της Αλβανίας που υποστηριζόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και της διευρυμένης Βουλγαρίας. Τον Απρίλιο του 1913, ο Νίκολα Πάσιτς επέμεινε στην Αγία Πετρούπολη ότι, *«Η σερβική κυβέρνηση δεν θα επιτρέψει στη Βουλγαρία να επεκταθεί μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας και να συνδεθεί με την Αλβανία, ακόμα κι αν χάσει τη συμπάθεια όλου του κόσμου.»*⁷³ Αντίστοιχα στον Ελληνικό τύπο διατυπώνονται αντίστοιχες αντιδράσεις σε σχέση με την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων⁷⁴: *«Πολλήν έκπληξιν και απορίαν ας μη το αποκρύψωμεν δε και ανησυχίαν εγέννησαν αι πληροφορίες του Ευρωπαϊκού τύπου κατά τας οποίας αναφέρονται στη χάραξις των Αλβανικών συνόρων...»* Ταυτόχρονα, ανέφερε ότι η Σερβία ήταν διατεθειμένη να πάει στον πόλεμο εάν οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν περιόριζαν κάπως τη Βουλγαρική Μακεδονία στη δεξιά (ανατολική) όχθη του ποταμού

⁷³ R. C.Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011, σ. 168

⁷⁴ *Εμπρός*, Αθήνα, 17 Μαρτίου 1913

Βαρδάρη. Αυτή ήταν μια ρητή παραδοχή ότι οι Σέρβοι δεν σκόπευαν να προσχωρήσουν στην συμφωνία το Μάρτιο του 1912.

Με το σερβικό πρόβλημα να γίνεται έντονο, η κυβέρνηση της Σόφιας επιχείρησε να επιλύσει τη διαφωνία της με την Ελλάδα. Ο Πρωθυπουργός Γκέσοφ εγκατέλειψε την αρχή της αναλογικότητας στη σύγκρουση με την Ελλάδα και προσπάθησε να πείσει την κυβέρνησή του να αποδεχθεί την ιδέα της διαιτησίας. Είχε κάποιο λόγο να περιμένει επιτυχία. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Βενιζέλος, ο ίδιος τάχθηκε υπέρ μιας ειρηνικής διευθέτησης της διαφοράς. Άλλα μέλη της βουλγαρικής κυβέρνησης, ωστόσο, με επικεφαλής τον Στόγιαν Ντανέφ, αρνήθηκαν να εξετάσουν τη διαιτησία. Ήταν αποφασισμένοι να χρησιμοποιήσουν τη βία για να διεκδικήσουν τις βουλγαρικές αξιώσεις, ειδικά για τη Θεσσαλονίκη. Αυτό άφησε την κυβέρνηση της Σόφιας χωρίς να προσφέρει τίποτα στην Αθήνα. Με την κατάσταση να φαίνεται ολοένα και πιο απελπιστική, ξέσπασαν πάλι μάχες μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων στην περιοχή ανατολικά του ποταμού Στρούμα στα τέλη Μαΐου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα θύματα μεταξύ του βουλγαρικού στρατού και απώλεια βουλγαρικών θέσεων γύρω από την Angista.

Στις 5 Μαΐου 1913, οι Έλληνες και οι Σέρβοι τελικά επισημοποίησαν τη σχέση τους. Ο Ελληνικός τύπος ήδη έχει αρχίσει αναφορές περί ακροτήτων κατά των Ελλήνων στα εδάφη που κατέχει η Βουλγαρία, προετοιμάζοντας την κοινή γνώμη για την επακόλουθη πιθανή σύγκρουση⁷⁵: «... *Αναλαμβάνοντες απέναντι των Βουλγάρων συμμαχικές υποχρεώσεις εγενόμεθα συνένοχοι των πράξεων των δια της σιωπής μας και της ανοχής μας προς αυτές, ότε η αποκάλυψης των φρικαλεοτήτων τούτων απετελεί την μύνην του πεπολιτισμένου κόσμου άμυναν των χιλιάδων εκείνων αόπλων οίτινες εφονεύοντο ασπλάχνως εν Μακεδονία και εν Θράκη. Αλλά καθ' ήν στιγμήν η εγκληματική των χειρ επεκτείνεται και επί Ελληνικών πληθυσμών και αλλαχού μεν δολοφονούνται οι Έλληνες προεστοί αλλαχού δε ζώσιν υπό την απειλήν εφ' οιασδήποτε χώνης και αν ευρίσκονται αυτοί είτε έντευθεν του Νέστου είτε πέραν αυτού πας Έλλην θα θεωρήσει καθήκον να τους υπερασπισθεί με το αίμα του.*» Οι συνομιλίες είχαν αρχίσει ήδη από τον Μάρτιο. Ο Βενιζέλος υποστήριξε στο υπουργικό συμβούλιο ότι, λόγω των συνεχιζόμενων συγκρούσεων με τους Βούλγαρους, υπήρχε ήδη μια κατάσταση πολέμου. Σαφώς, η Ελλάδα δεν μπορούσε να πολεμήσει μόνη την πολύ μεγαλύτερη και ισχυρότερη Βουλγαρία. Μαζί με τη Σερβία, ωστόσο, οι Έλληνες θα μπορούσαν να διασφαλίσουν όχι μόνο τα εδάφη της Μακεδονίας που είχαν ήδη

⁷⁵ *Εμπρός*, Αθήνα, 6 Μαΐου 1913

κατακτήσει, αλλά και να διασφαλίσουν ότι ο γείτονάς τους στα βόρεια δεν θα κυριαρχήσει στη Βαλκανική Χερσόνησο. Η συμφωνία προέβλεπε ένα κοινό σύνορο στη Μακεδονία δυτικά του ποταμού Βαρδάρη και τη διπλωματική και στρατιωτική συμμαχία εναντίον της Βουλγαρίας, εάν το νέο σύνορο ήταν απαράδεκτο για τη Σόφια. Οι Έλληνες και οι Σέρβοι διαίρεσαν ουσιαστικά τη Μακεδονία μεταξύ τους⁷⁶. Πλέον τα καλέσματα του ελληνικού τύπου για τον επερχόμενο πόλεμο εντείνονται⁷⁷: *«Η Ελλάς δια του πολέμου τούτου ή θα εκμηδενιστεί δια παντός ή θα εξέλθη αυτού κραταιά και μεγάλη.»* Παράλληλα υπάρχει κριτική προς τον πρωθυπουργό για την καθυστέρηση της κινητοποίησης⁷⁸: *«Αλλά ο κ. Βενιζέλος είτε προτιμά τον πόλεμον είτε θέλει την ειρήνην είτε ετοιμάζεται να υψώσει την πυγμήν είτε προτίθεται να χρησιμοποιήσει τον οζύν κοπήρα της μεγαλοφυΐας του, τον παρακαλούμεν να αποφασίσει μίαν ώραν γρηγορότερα. Η Ελλάς δεν δύναται να πληρώνει τας μαθητικὰς πλάνας του...»* Υπέγραψαν στρατιωτική συμφωνία στις 14 Μαΐου και μια επίσημη συμφωνία συμμαχίας ακολούθησε την 1η Ιουνίου 1913 με την υπογραφή της Συνθήκης της Θεσσαλονίκης, μια μέρα μετά τη σύναψη της Συνθήκης του Λονδίνου που τερμάτιζε τον Βαλκανικό Πόλεμο.

Αυτές οι συμφωνίες προέβλεπαν επίσης διαίρεση της Αλβανίας σε ελληνικές και σερβικές σφαίρες επιρροής, γενικά κατά μήκος του ποταμού Semeni. Η αντίθεση των Αυστρο-Ούγγρων το προηγούμενο φθινόπωρο σε μια σερβική παρουσία στη βόρεια Αλβανία και στην Αδριατική δεν ήταν αποτρεπτική για τις σερβικές φιλοδοξίες. Οι Σέρβοι βρίσκονταν σε σύγκρουση με την Αυστρία-Ουγγαρία. Τον Απρίλιο τόσο η Αθήνα όσο και το Βελιγράδι πλησίασαν ξεχωριστά το Βουκουρέστι. Οι Ρουμάνοι αρνήθηκαν να δεσμευτούν. Ήθελαν να αξιοποιήσουν τις εκδηλώσεις προς όφελός τους, χωρίς εμπόδια ή υποχρεώσεις. Οι Ρουμάνοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως διαιτητές των Βαλκανίων. Σε αυτό το σημείο η θέση της Ρωσίας δεν ήταν σαφής. Η κυβέρνηση στο Βουκουρέστι δεν μπορούσε να προσβάλει τον ισχυρό γείτονά της. Ωστόσο, η ρουμανική συμφωνία με τα συμφέροντα των Ελλήνων και Σέρβων ήταν σαφής. Ταυτόχρονα, τόσο οι Έλληνες όσο και οι Σέρβοι ήρθαν σε επαφή με τους Οθωμανούς με την πρόθεση να δημιουργήσουν κάποια βάση για αμοιβαίο πλεονέκτημα εναντίον της Βουλγαρίας. Επειδή οι Μαυροβούνιοι ήταν υποχρεωμένοι στους Σέρβους για τη βοήθεια στο Σκουτάρι, και λόγω των

⁷⁶ Εμπρός, Αθήνα, 1 Ιουνίου 1913

⁷⁷ Εμπρός, Αθήνα, 5 Μαΐου 1913

⁷⁸ Εμπρός, Αθήνα, 15 Μαΐου 1913

ελπίδων τους να αποκτήσουν ένα σημαντικό μέρος του Σάντζακ του Νόβι Παζάρ, δεσμεύτηκαν για στην Σερβική-Ελληνική θέση.

4.1 Συνθήκη του Λονδίνου

Οι Βούλγαροι πλέον χρειαζόταν μια γρήγορη ολοκλήρωση των επίσημων ειρηνευτικών συνομιλιών στο Λονδίνο, ώστε να μπορούν να μεταφέρουν το στρατό τους από τη Θράκη, όπου εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει τους Οθωμανούς στην Βόρεια Μακεδονία, όπου θα μπορούσε να επιβάλει τις αξιώσεις τους. Τόσο οι Έλληνες όσο και οι Σέρβοι καθυστέρησαν σκόπιμα την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης. Αυτό τους έδωσε την ευκαιρία να εδραιώσουν περαιτέρω τις αμυντικές τους θέσεις.

Τέλος, η πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων στους Έλληνες και τους Σέρβους οδήγησε τελικά στην υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου στις 30 Μαΐου 1913. Η Συνθήκη του Λονδίνου έθεσε επίσημα τέλος στον πόλεμο μεταξύ των Βαλκανικών συμμάχων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Οθωμανοί παραχώρησαν όλα τα εδάφη ανατολικά μιας ευθείας γραμμής που κατά μήκος της ανατολικής Θράκης από το λιμάνι του Αιγαίου Enez έως το λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας Midye. Χωρίς εμπόδια από οποιαδήποτε τοπογραφικά χαρακτηριστικά, η γραμμή έδωσε στη Βουλγαρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία ένα σχεδόν αδιαμφισβήτητο σύνορο στη Θράκη. Αυτό ήταν εις βάρος των Οθωμανών.

Οι Οθωμανοί παραιτήθηκαν επίσης από την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. Η Συνθήκη του Λονδίνου παραχώρησε στις Μεγάλες Δυνάμεις το δικαίωμα να καθορίσουν το ζήτημα των οθωμανικών νησιών του Αιγαίου και των Αλβανικών ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων των συνόρων. Το ζήτημα των νησιών ουσιαστικά σήμαινε ότι όλα τα νησιά του Οθωμανικού Αιγαίου πήγαν στην Ελλάδα, εκτός από την Τένεδο και την Ίμβρο, την οποία οι Οθωμανοί διατήρησαν για να διευκολύνει την άμυνα των στενών των Δαρδανελίων. Το αλβανικό πρόβλημα ήταν πιο περίπλοκο. Η Συνθήκη του Λονδίνου ήταν θρίαμβος για τους Αυστριακούς και τους Ιταλούς, και μια οπισθοδρόμηση για τη Ρωσία. Αναγνώρισε σαφώς το νέο αλβανικό κράτος και άφησε στις Μεγάλες Δυνάμεις το δικαίωμα να ορίζουν τα σύνορά του και να οργανώνουν την κυβέρνησή του. Μέχρι τον Αύγουστο του 1913, το συνέδριο καθόρισε τελικά τα αλβανικά σύνορα. Αυτά αποκλείουν πολλούς Αλβανούς. Η ίδια η ύπαρξη ενός αλβανικού

κράτους, ωστόσο, ήταν ενάντια στα συμφέροντα της Ελλάδας και της Σερβίας. Αυτό έκανε την εξασφάλιση αποζημίωσης στη Μακεδονία ακόμη πιο απαραίτητη για αυτούς. Η συνθήκη άφησε τη διανομή της Οθωμανικής Ευρώπης, με εξαίρεση την Αλβανία στους Βαλκανικούς συμμάχους. Αυτό εξασφάλισε τη συμμετοχή της Ρωσίας στην αυξανόμενη διαμάχη μεταξύ Βουλγαρίας και Σερβίας.

Μέχρι την άνοιξη του 1913, οι ανταγωνισμοί μεταξύ των Βαλκανικών συμμάχων είχαν φτάσει σε σημείο ανάφλεξης. Κάθε περιστατικό θα μπορούσε να πυροδοτήσει έκρηξη. Όπως παρατήρησε ένας σχολιαστής, η γενική ελληνική άποψη ήταν⁷⁹:

«ο πόλεμος αναμένεται να έρθει: καλύτερα τώρα, ενώ βρισκόμαστε σε κατάσταση πολεμικής ετοιμότητας και πριν ξαναρχίσει η κανονική ζωή από ό, τι σε ένα ή δύο χρόνια όταν θα πρέπει να ξεκινήσουμε, όπως ήταν, ξανά από την αρχή.»

Το ίδιο ίσχυε και για τη Βουλγαρία και τη Σερβία. Η Βουλγαρία, η Ελλάδα ή η Σερβία θα μπορούσαν να προσφέρουν τη σπίθα. Οι στρατιωτικοί τους ήταν πρόθυμοι να δράσουν. Οι πολιτικοί τους δεν είχαν τον πλήρη έλεγχο της διπλωματικής ή στρατιωτικής κατάστασης. Το συναίσθημα υπερίσχυε του λόγου. Επιπλέον, η Ρουμανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία περίμεναν περιμένοντας την ευκαιρία να επωφεληθούν από την κατάσταση.

Η γενική ατμόσφαιρα και ανησυχία για την συνέχιση των εχθροπραξιών μεταξύ των πρώην συμμάχων είναι διάχυτη στον Ελληνικό τύπο. Στην εφημερίδα Εμπρός, η υπογραφή της ειρήνης αναφέρεται με μια προειδοποίηση⁸⁰: *«Η προκαταρκτική ειρήνη υπεγράφη χθες ολίγω μετά μεσημβρίαν εις το Λονδίνον. Και μετά ασκήθειςαν πίεσιν υπό των Δυνάμεων το αποτέλεσμα τούτο έδει να αναμένεται, μολονότι αι αντηρρήσεις της Σερβίας και Ελλάδος εδικαιούντο να τύχωσι μείζονος σεβασμού. Δυστηχώς και κατά την περίστασιν ταύτην η Ευρώπη δεν απέβλεψεν ειμή εις το να εξασφάλιση τα ίδια αυτής συμφέροντα και πάλιν. Εκ των τεσσάρων δε συμμάχων, οι δύο ευρίσκονται ως προς την τύχην των συνόρων αυτών εις την άγνοιαν εις την οποίαν διετελούν και προ του πολέμου. Βεβαίως η υπογραφή των προκαταρκτικών όρων της ειρήνης μετά της Τουρκίας αποτελεί εν τω συνόλω ευχάριστον γεγονός. Αλλά καθ' ην στιγμήν η ειρήνη αυτή κλείει, οι φόβοι νέου πολέμου μεταξύ των συμμάχων την φοράν αυτήν καθίστανται ούχι αδικαιολογήτως*

⁷⁹ Σκπριτ, Αθήνα, 12 Μαΐου 1913

⁸⁰ Εμπρός, Αθήνα, 18 Μαΐου 1913

ζωηρότεροι. Η Βουλγαρία έδωκεν ήδη επανειλημμένως αφορμάς και κατά τας τελευταίας ημέρας τα λεγόμενα μονομερή και τοπικά επεισόδια επυκνώθησαν κατά τοσούτον ώστε να αγνοή κανείς τι άλλο είνε επί τέλους ο πόλεμος παρά ανταλλαγή κανονοβολισμών και πράξεις εχθρότητας ενός στρατού εναντίον ετέρου. ... Η ειρήνη επομένως με την Τουρκία δεν είνε απίθανο να επιστέυσι ένα άλλον πόλεμον.»

Αντίστοιχη είναι και η αναφορά στην εφημερίδα Σκριπ ⁸¹: «Η υπογραφή της προκαταρκτικής ειρήνης εάν αλλιώς είχαν τα πράγματα θα εχαιρετίζετω ενθουσιოდώς υφ' όλου του έθνους. Σήμερον το γεγονός τούτο όχι μόνον δεν ανακουφίζει το έθνος αλλά εμβάλλει αυτό εις ανησυχίας πολύ μεγαλύτερας. ... Παν ό,τι κατέχει εκ της Μακεδονίας αμφισβητείται υπό των συμμάχων. Παν ό,τι κατέχει εκ της Ηπείρου αμφισβητείται υπό της Ιταλίας και διατρέχει το κίνδυνον να ιδή μέγα μέρος εκ των απελευθερομένων Ελληνικών πληθυσμών της Ελληνικότατης τούτης χώρας περιεχόμενων εις την υπό κατασκευήν Αλβανίαν. Παν ό,τι κατέχει εν τω Αιγαίω κινδυνεύει να ιδή επιστρεφόμενον εις την Τουρκίαν ενώ αι μη κατεχόμεναι υπό του Ελληνικού στρατού νήσοι δύνανται και να γίνωσι βορά ξένης δυνάμεως. Υπό τοιούτους όρους το έθνος δεν δύναται να χαιρετίση την υπογραφήν της ειρήνης διότι δεν υπάρχει ειρήνη εις την καρδιάν του.»

Η εφημερίδα Εμπρός παράλληλα ασκεί δριμεία κριτική στον Βενιζέλο την επόμενη μέρα σε σχέση με τις δηλώσεις τους περί της συμφωνίας⁸²: «Θα ενόμιζε κανείς ότι αι δηλώσεις του κ. Βενιζέλου προς τον κ. Σαράπωφ μεθ' όλην την ήκιστα διπλωματικήν των διατύπωσιν, σκοπόν είχαν να εξάρουν τας φιλειρηνικάς διαθέσεις του ενόπιον της Ευρώπης, πριν αι αδιάλειπτοι προκλήσεις της Βουλγαρίας τον αζαναγκάσουν ν' αποδεχθεί τον πόλεμον. ... ο κ. Βενιζέλος δεν εισήλθεν εις την ουσίαν του ζητήματος ούτε εξέθεσεν τους; λόγους δια τους οποίους η Ελλάς απολέσασα την Θράκην, την Δράμαν, την Καβάλλαν και τας Σέρρας, με πληθυσμούς ελληνικότατους δεν δύναται να εγκαταλείψει και το Παγγαίον υπέρ αποτελεί το έσχατον όριο της αμύνης της. ... Ο πόλεμος είναι το μεγαλύτερον των κακών αφ' όσα δύναται να φοβηθεί τις μετά τοσούτον παρατεταμένην και εξαντλητικήν πάλην. Αλλ' αφ' όσον δυνάμεθα να τον αποφύγωμεν τώρα καθιστώντες χειρότερον εις το μέλλον αποτέλεσμα του ουδείς θα είναι άξιος ευγνωμοσύνης δια το κατόρθωμα.»

⁸¹ Σκριπ, Αθήνα, 18 Μαΐου 1913

⁸² Εμπρός, Αθήνα, 19 Μαΐου 1913

Η κριτική στον πρωθυπουργό συνεχίζεται και στο φύλο της ίδιας εφημερίδας την επόμενη μέρα⁸³: «Πώς λοιπόν ο κ. Βενιζέλος είναι δυνατόν να θέλη όπως διατηρήσει δεσμούς με εκείνους οίτινες ενέπαιζαν την Ελλάδα εν των προσώπω του και επεβουλεύοντο αυτήν καθ' όλον τούτο τον χρόνον και είναι έτοιμοι τώρα να την σπαράξουν με τους όνυχας; Έχει άραγε την απλότητα να πιστεύει εις το αντίθετον; Όχι! Ο κ. Βενιζέλος γνωρίζει καλλίτερον πάντος άλλου την αλήθειαν Αλλά ποιών την ανάγκην φιλοτιμίαν με την ισχύρογνωμοσύνη εκείνην ήτις αποτελεί το κύριον ελάττωμα του χαρακτήρος του εμμένει εις την οδόν την οποίαν εξ' αρχής εχάραξεν ως να μη συνέβην εν τω μεταξύ τίποτε εναντίον της ελπίδας του.»

⁸³ Εμπρός, Αθήνα 20 Μαΐου 1913

5. Η έκρηξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου

Η επίθεση της Βουλγαρίας σε θέσεις της Σερβίας το βράδυ της 18 Ιουνίου εκκίνησε τις εχθροπραξίες που είχαν κλιμακωθεί από το προηγούμενο φθινόπωρο. Η είδηση αναφέρθηκε στον Ελληνικό τύπο⁸⁴: «*Η Βουλγαρία ήρχισε τον πόλεμον κατά της Ελλάδος και Σερβίας. Η επίθεσις κατά των Σέρβων και Ελλήνων είχε προσχεδιασθή*» Οι Βούλγαροι, οι Έλληνες και οι Σέρβοι θεωρούσαν όλοι τον πόλεμο ως το μέσο για την επίλυση των διαφορών τους. Ουσιαστικά, και οι τρεις μάχονταν για την Βόρεια Μακεδονία. Ο πόλεμος έδωσε στους Βούλγαρους την ευκαιρία να αντιστρέψουν τη σερβική συμμαχία του 1912 και να αποκτήσουν όλη την Βόρεια Μακεδονία. Μια μεγαλύτερη Βουλγαρία θα μπορούσε να κυριαρχήσει στα Βαλκάνια. Οι Έλληνες και οι Σέρβοι όχι μόνο αντιμετώπισαν την προοπτική του διαχωρισμού της πλούσιας περιοχής μεταξύ τους, αλλά και της πρόληψης της βουλγαρικής ηγεμονίας. Οι συμφωνίες συμμαχίας τους την άνοιξη του 1913 προέβλεπαν ότι η Βόρεια Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένων των Σκοπίων, θα άνηκε στη Σερβία και η νότια Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης, θα έμενε στην Ελλάδα.

Οι Σέρβοι και οι Έλληνες είχαν το πλεονέκτημα στρατιωτικά. Στον πόλεμο με τους Οθωμανούς, είχαν αντιμετωπίσει συγκριτικά αδύναμες δυνάμεις και είχαν υποστεί σχετικά ελαφρές απώλειες. Επίσης, οι μάχες στην Βόρεια Μακεδονία και την Αλβανία, εκτός από τις δύο πολιορκημένες πόλεις της Αλβανίας Ιωάννινα και Σκουτάρι, ήταν μικρής διάρκειας. Για τους Σέρβους, οι μάχες τελείωσαν μετά τη Μάχη της Μπίτολα, παρόλο που έδωσαν στρατεύματα στους Βούλγαρους και Μαυροβούνους συμμάχους τους. Για τους Έλληνες, οι μάχες είχαν τελειώσει με την πτώση των Ιωαννίνων τον Μάρτιο του 1913. Αυτή τη φορά είχαν επιτρέψει στους Έλληνες και τους Σέρβους να οικοδομήσουν ισχυρές αμυντικές θέσεις στη Μακεδονία. Οι βουλγαρικές δυνάμεις, εξαντλημένες από τις έντονες μάχες στη Θράκη θα έπρεπε να επιτεθούν για να κερδίσουν τον στόχο τους για τη Μακεδονία.

Την παραμονή του ξεσπάσματος του πολέμου, η Βουλγαρία είχε πέντε στρατούς κατά μήκος ενός μέτωπου που εκτεινόταν από τον ποταμό Δούναβη μέχρι το Αιγαίο Πέλαγος, ένα μέτωπο μήκους 300 μιλίων. Είχαν προσθέσει στις εξαντλημένες δυνάμεις νέους άνδρες ηλικίας 20-26

⁸⁴ Ακρόπολις, Αθήνα, 18 Ιουνίου 1913

ετών που ζούσαν στα πρόσφατα κατεχόμενα εδάφη της Θράκης και της Μακεδονίας. Αυτό επέτρεψε στους Βούλγαρους να θέσουν στο πεδίο συνολικά 360.000 στρατεύματα. Οι βουλγαρικές δυνάμεις συσπειρώθηκαν με τον 1ο στρατό, υπό τον στρατηγό Κουτίτσεφ, από τον Βιντίν στην Μπέρκοβιτσα. το 3ο στρατός, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Dimitriev, βορειοδυτικά της Σόφιας τον πρόσφατα οργανωμένο 5ο στρατό υπό τον στρατηγό Στέφαν Τόσεφ, γύρω από το Κιουστεντίλ και τον Ραντόμιρ τον 4ο στρατό, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Κοβάτσεφ, γενικά κατά μήκος της ανατολικής όχθης του ποταμού Zletovska κατά μήκος μιας γραμμής Strumitsa-Shtip-Kochana και το 2ο στρατό, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Ιβάνοφ, απέναντι από τους Έλληνες, απλωμένο από κοντά στην Καβάλα στο Αιγαίο πέλαγος μέχρι τη λίμνη Δοϊράνη βόρεια της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον, υπήρχε ένα μικρό βουλγαρικό απόσπασμα απομονωμένο στην Θεσσαλονίκη. Ο 4ος και ο 2ος στρατός αντιμετώπισαν τους Έλληνες και Σέρβους στη Μακεδονία. Ο 2ος στρατός ήταν στη θέση του από τον Μάιο. Ο 4ος στρατός είχε σχηματιστεί μόνο τον προηγούμενο χειμώνα, αλλά είχε εμπειρία μάχης στην επιτυχή υπεράσπιση της Καλλίπολης τον προηγούμενο Φεβρουάριο. Ο 1ος και ο 3ος στρατός δεν μετακινήθηκαν από τη Θράκη μέχρι την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου στα τέλη Μαΐου. Το τμήμα ιππικού, το οποίο δεν είχε καλή απόδοση κατά τη διάρκεια του πολέμου με τους Οθωμανούς, προστάτευε τη δεξιά πλευρά του βουλγαρικού στρατού βόρεια του 1ου στρατού προς τον ποταμό Δούναβη. Οι αδύναμες θέσεις βρίσκονταν στις δύο πλευρές των βουλγαρικών δυνάμεων, ειδικά στο νότο όπου ο 2ος στρατός υπερεκτιμήθηκε εναντίον των Ελλήνων. Τέλος, οι Βούλγαροι προσπάθησαν ελάχιστα να προστατεύσουν τα βόρεια σύνορα από τη Ρουμανία και τα νοτιοανατολικά σύνορά τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Υπέθεσαν ότι η Ρωσία θα ασφαλίσει ότι δεν θα δέχονται επίθεση από καμία από αυτές τις κατευθύνσεις.

Ο ελληνικός στρατός, υπό την ηγεσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος είχε ανέλθει στο θρόνο μετά τη δολοφονία του πατέρα του, είχε περίπου εννέα τμήματα συν ένα τμήμα ιππικού συνολικού περίπου 121.000 ανδρών που αντιμετώπιζαν τον βουλγαρικό 2ο στρατό βόρεια της Θεσσαλονίκης. Αυτό έδωσε στους Έλληνες μεγάλο πλεονέκτημα σε αριθμούς έναντι των βουλγάρων αντιπάλων τους. Δύο άλλα τμήματα παρέμειναν στην Ήπειρο για την επιβολή των ελληνικών αξιώσεων σε αυτήν την περιοχή.

Οι Σέρβοι έθεσαν στο πεδίο περίπου 300.000 άνδρες υπό την διοίκηση του Βοϊβόντα Ραντόμιρ Πότενικ εναντίον των Βούλγαρων. Το υπόλοιπο των 348.000 στρατιωτών τους στεκόταν μέσα και γύρω από τα ακανόνιστα σύνορα με την Αλβανία. Ο Σέρβος διοικητής Vojvoda Putnik, ανέπτυξε τις δυνάμεις του σε τέσσερις ομάδες επιχειρήσεων. Στην Βόρεια Μακεδονία, ο Σέρβος 1ος και 3ος στρατός σχημάτισε το νότιο γκρουπ. Ο 1ος στρατός, υπό την ηγεσία του Πρίγκιπα Αλεξάνδρου, βρισκόταν στα βορειοανατολικά των Σκοπίων. Ο 3ος στρατός, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Μπόζινταρ Γιάνκοβιτς, σχηματίστηκε γύρω από τις Βέλες. Ο Σερβικός 2ος στρατός, η κεντρική ομάδα, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Στέπα Στεπανόβιτς, ο οποίος είχε πολεμήσει μαζί με τους Βούλγαρους στην Αδριανούπολη, τους αντιμετώπισε τώρα γύρω από τον Πιρότ. Το μεγαλύτερο μέρος της σερβικής δύναμης βρισκόταν στο νότο για την άμυνα της Βόρειας Μακεδονίας.

Οι Έλληνες και οι Σέρβοι ήταν αποφασισμένοι να διατηρήσουν εκείνα τα τμήματα της Μακεδονίας που είχαν καταλάβει. Η στρατιωτική σύμβαση που υπεγράφη μεταξύ της Ελλάδας και της Σερβίας την 1η Ιουνίου στην Θεσσαλονίκη είχε οραματίσει τρία πιθανά σενάρια για έναν πόλεμο με τη Βουλγαρία: Η Ελλάδα θα βοηθούσε τη Σερβία σε μια επίθεση σε περίπτωση βουλγαρικής κίνησης κατά της Σερβίας. Η Σερβία θα βοηθούσε την Ελλάδα σε μια επίθεση σε περίπτωση κίνησης της Βουλγαρίας εναντίον της Ελλάδας. ή μια γενική επίθεση εναντίον της Βουλγαρίας σε περίπτωση κίνησης της Βουλγαρίας εναντίον τόσο της Ελλάδας όσο και της Σερβίας.

Μέχρι το καλοκαίρι του 1913, οι Σέρβοι συνειδητοποίησαν ότι η μεγάλη βουλγαρική κινητοποίηση στόχευε στην Βόρεια Μακεδονία. Επειδή είχαν ήδη το έδαφος που ήθελαν οι Βούλγαροι, θα μπορούσαν να είναι αρκετά σίγουροι ότι οι Βούλγαροι θα ενεργούσαν πρώτα. Η προσδοκία παράλληλα των δύο συμμάχων ήταν μιας ρουμανικής επέμβασης στο Ντομπρουτζιά ή στον Δούναβη.

5.1 Η νίκη επί του 2ου στρατού της Βουλγαρίας

Από την έναρξη των μαχών στις 30 Ιουνίου, ο 2ος στρατός της Βουλγαρίας βρέθηκε σε δυσκολίες. Με μόνο 36.000 άντρες, εκ των οποίων 20.000 ήταν «ακόμη μη εκπαιδευμένοι», σύμφωνα με τον στρατηγό Ιβάνοφ, αντιμετώπισε σχεδόν ολόκληρο τον ελληνικό στρατό. Αν και

ο στρατηγός Ιβάνοφ πιθανώς υποτίμησε τον αριθμό των στρατιωτών του, αντιμετώπισε ακόμα έναν πολύ μεγαλύτερο ελληνικό εχθρό. Ακόμη και πριν μεταφερθεί ο 2ος στρατός από την Αδριανούπολη, οι μάχες μεταξύ βουλγαρικών και ελληνικών δυνάμεων στην ανατολική Μακεδονία είχαν γίνει συχνές. Αψιμαχίες, που μερικές φορές οδηγούσαν σε μάχες, συνεχίστηκαν αφού ο 2ος στρατός ανέλαβε τις νέες του θέσεις. Στις 26 Ιουνίου ο 2ος στρατός είχε λάβει εντολές για να καταστρέψει τις αντίπαλες ελληνικές δυνάμεις και να προχωρήσει προς τη Θεσσαλονίκη.

Αυτό αποδείχθηκε πολύ πέρα από τις επιθετικές ικανότητες του 2ου στρατού. Ακόμα κι αν είχε περισσότερα στρατεύματα από ό, τι ο Στρατηγός Ιβάνοφ παραδέχτηκε, ο 2ος στρατός δεν είχε ακόμη τους απαραίτητους αριθμούς για να πραγματοποιήσει μια επιτυχή επίθεση εναντίον των Ελλήνων. Κατά τη διαμόρφωση της βουλγαρικής στρατηγικής, ο στρατηγός Σανον υποτίμησε πολύ τους αντιπάλους του εδώ.

Υπό την ηγεσία του Βασιλιά Κωνσταντίνου, ο ελληνικός στρατός αντέδρασε αμέσως. Το Ελληνικό Γενικό Επιτελείο υπερεκτίμησε σημαντικά τον αριθμό των Βουλγάρων, υπολογίζοντας ότι κυμαίνεται μεταξύ 80.000 και 105.000. Οι Έλληνες διαίρεσαν τις δυνάμεις τους σε αριστερές, κεντρικές και δεξιές ομάδες. Σχεδίασαν να σπρώξουν έντονα το κέντρο τους και τις αριστερές θέσεις τους, προκειμένου να κόψουν τη βουλγαρική γραμμή υποχώρησης προς τη Στρομίτσα. Ήλπιζαν να συνδέσουν την αριστερή πλευρά τους με τη Σερβική δεξιά πλευρά. Αυτό το σχέδιο, εάν επιτύχει, θα εξάλειφε τους Βούλγαρους από την Βόρεια Μακεδονία.

Όταν άρχισαν οι μάχες στις 30 Ιουνίου, αναπτύχθηκε ισχυρή πίεση και στα δύο σκέλη του 2ου στρατού της Βουλγαρίας. Τα ελληνικά πολεμικά πλοία χτύπησαν βουλγαρικές θέσεις στον Κόλπο του Ορφανού. Ταυτόχρονα, η δεξιά πλευρά του 2ου στρατού της Βουλγαρίας δέχθηκε επίθεση από ισχυρές ελληνικές μονάδες. Τεντωμένος κατά μήκος ενός μέτωπου μήκους 120 μιλίων και σε μεγάλο βαθμό από τις ελληνικές δυνάμεις, ο 2ος στρατός άρχισε να αποσύρεται από τη θέση του στα βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης την 1η Ιουλίου προς μια βόρεια κατεύθυνση προς την αριστερή πλευρά του βουλγαρικού 4ου στρατού κοντά στη Στρομίτσα.

Ο 4ος στρατός, ο οποίος αντιμετώπιζε δυσκολίες από τις σερβικές αντεπιθέσεις, δεν μπορούσε να προσφέρει υποστήριξη στον 2ο στρατό. Οι Βούλγαροι είχαν κατασκευάσει ισχυρές αμυντικές θέσεις, συμπεριλαμβανομένων τάφρων με πολλαπλά όπλα, στο Κιλκίς (Βουλγαρικά, Κουκούς)

βόρεια της Θεσσαλονίκης. Εκεί προσπάθησαν να προβάλλουν την αντίστασή τους. Μετά από μια μάχη που διήρκεσε από τις 30 Ιουνίου έως τις 4 Ιουλίου, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν αυτές τις θέσεις. Οι προσπάθειες του 2ου στρατού να αποκαταστήσει τις θέσεις του μέσω αντεπιθέσεων είχαν σαφώς αποτύχει. Στις μάχες γύρω από το Κιλκίς, οι Βούλγαροι είχαν απώλειες 4.277 νεκρών, 1.977 τραυματιών και 767 αγνοουμένων.

Η ήττα του 2ου στρατού από τους Έλληνες ήταν η πιο σοβαρή στρατιωτική καταστροφή που υπέστησαν οι Βούλγαροι στον Β' Βαλκανικό πόλεμο και η μεγαλύτερη ελληνική επιτυχία και των δύο Βαλκανικών Πολέμων. Οι Έλληνες κατέλαβαν περισσότερους από 6.000 αιχμαλώτους και περισσότερα από 130 οχήματα πυροβολικού. Το κόστος της νίκης, ωστόσο, ήταν βαρύ. Οι Έλληνες υπέστησαν 8.700 απώλειες. Παρόλο που ο 2ος στρατός παρέμεινε ανέπαφος ως πολεμική δύναμη, η υποχώρηση του από τις πόλεις των Σερρών και της Δράμας αντιπροσώπευε το τέλος των βουλγαρικών ελπίδων να διατηρήσει μεγάλο μέρος της Βόρειας Μακεδονίας πλησίον του Αιγαίου. η επιτυχία του Ελληνικού στρατού αναφέρεται με διθυράμβους στον Ελληνικό τύπο με ιδιαίτερη έμφαση στην ικανότητα του Βασιλέα ως αρχιστράτηγου⁸⁵: «*Τα αποτελέσματα των μέχρι τούδε μαχών συνέτριψαν τον ενεργούντα εν Μακεδονία Βουλγαρικών στρατών κατά τρόπον όστις δεν αφήνει καμμίαν αμφιβολίαν περί των εν των παρόντι και μελλόντι φιλειρινικών διαθέσεων της Βουλγαρίας... ο πεισματώδης αγών συνεχίζεται παρουσιάζον το εκπληκτικό θέαμα ο Ελληνικός στρατός να καταδιώκει κατά πόδας να διασκορπίζει και να αποσυνθέτει δύο βουλγαρικές στρατιάς εξ 142 ταγμάτων δυνάμεως περίπου διακοσίων χιλιάδων ανδρών...*» Λόγω της πίεσης της Σερβίας στον 4ο στρατό της Βουλγαρίας, η επιστροφή σε αυτήν την περιοχή κατά τη διάρκεια του Β' Βαλκανικού Πολέμου αποδείχθηκε αδύνατη. Ο μη ρεαλιστικός στόχος της Θεσσαλονίκης όχι μόνο έσπασε τη ελληνοβουλγαρική συμμαχία, αλλά βοήθησε επίσης να επιφέρει την ήττα του βουλγαρικού 2ου στρατού.

5.2 Θεσσαλονίκη

Μια σημαντική πτυχή της ήττας του 2ου στρατού της Βουλγαρίας ήταν ο εκμηδενισμός της βουλγαρικής παρουσίας στη Θεσσαλονίκη. Οι βουλγαρικές επιθέσεις της νύχτας της 29-30 Ιουνίου προκάλεσαν την απώλεια της Θεσσαλονίκης και των βουλγάρων στρατιωτών που στάθμευαν εκεί. Οι μάχες ξεκίνησαν στη Θεσσαλονίκη στα 18 Ιουνίου 1913 μεταξύ των

⁸⁵ *Εμπρός*, Αθήνα, 26 Ιουνίου 1913

βουλγαρικών και ελληνικών φρουρών. Όπως ανέφεραν τα Ελληνικά φύλλα⁸⁶: «Οι Βούλγαροι ήρχισαν από χθες τον πόλεμον. Αιχμαλωσία της βουλγ. φρουράς Θεσσαλονίκης. Ο κατά της Βουλγαρίας πόλεμος και τα πιθανά αυτού ενδεχόμενα» Η Ελληνική 2η Μεραρχία και περίπου 2.000 Κρητικοί αστυνομικοί βρίσκονταν στα Θεσσαλονίκη. Το 3ο τάγμα της Βουλγαρίας του 14ου μακεδονικού συντάγματος που στάθμευε στη Θεσσαλονίκη, ήταν απομονωμένο και νικήθηκε.

Τον Απρίλιο, ο Σανον διέταξε αυτό το τάγμα να αποσυρθεί λόγω της εκτεθειμένης θέσης του, αλλά η κυβέρνηση της Σόφιας είχε παρακάμψει αυτήν την εντολή. Οι βούλγαροι στρατιώτες έπρεπε να παραμείνουν για να διατηρήσουν τις βουλγαρικές αξιώσεις στην πόλη. Αυτή η μικρή βουλγαρική δύναμη δεν ήταν σε θέση να προσφέρει σοβαρή αντίσταση στους Έλληνες. Υπήρχε λίγη ελπίδα ανακούφισης από τον 2ο στρατό, που βρισκόταν στα βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης. Ο Βούλγαρος εκπρόσωπος του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου, Στρατηγός Κρίστοφορ Χεσαπκίφ, έφυγε βιαστικά από την Salonika στις 30 Ιουνίου. Λίγο μετά την αναχώρησή του, οι Έλληνες ξεκίνησαν εχθροπραξίες. Οι προσπάθειες διαπραγμάτευσης μπλοκαρίστηκαν λόγω της βουλγαρικής επιμονής στην επικοινωνία με την έδρα του 2ου στρατού.

Οι αστικές μάχες στη Θεσσαλονίκη ήταν σύντομης διάρκειας, και ολοκληρώθηκαν την επόμενη μέρα την 1η Ιουλίου. Στις μάχες της πόλης, οι Βούλγαροι, που είχαν μόνο 200 γύρους ανά τουφέκι, μερικές φορές χρησιμοποιούσαν τις μπαγιονέτες τους για να αποκρούσουν τους Έλληνες. Οι Έλληνες χρησιμοποίησαν πυροβολικό εναντίον των Βουλγάρων. Αφού υπέστησαν μεγάλες απώλειες, οι επιζών Βούλγαροι παραδόθηκαν. Οι Βούλγαροι ισχυρίστηκαν ότι 237 άντρες σκοτώθηκαν και περίπου 100 τραυματίστηκαν. Οι ελληνικές απώλειες ανήλθαν σε δεκαοκτώ νεκρούς και δεκατρείς τραυματίες. Με αυτόν τον τρόπο έληξαν οι βουλγαρικές ελπίδες να αποκτήσουν τη μεγαλύτερη πόλη της Μακεδονίας.

Οι Βούλγαροι υπέστησαν μια μεγάλη ήττα στην αρχή του Β' Βαλκανικού Πολέμου, χάνοντας ολόκληρο το τάγμα και τις αξιώσεις τους για τη Θεσσαλονίκη. Η αρχική ελληνική προσπάθεια στον Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο ήταν εξαιρετικά επιτυχής. Αποσπώντας το σεβασμό από πολλούς παρατηρητές από την καταστροφή του πολέμου του 1897, ο ελληνικός στρατός είχε

⁸⁶ Εμπρός, Αθήνα 18 Ιουνίου 1913

ξεπεράσει έναν αριθμητικά κατώτερο αλλά ακόμα τρομερό βουλγαρικό στρατό. Την πρώτη εβδομάδα του πολέμου, ο ελληνικός στρατός κατάφερε να καταλάβει τα περισσότερα από τα επίμαχα εδάφη. Επιπλέον, είχε νικήσει τον 2ο στρατό της Βουλγαρίας και είχε αρχίσει να τον ακολουθεί προς τα παλιά βουλγαρικά σύνορα.

Η δεξιά πτέρυγα του 2ου στρατού της Βουλγαρίας υπέστη άλλη ήττα στα χέρια των Ελλήνων νότια της λίμνης Δοϊράνης στις 7 Ιουλίου. Η βουλγαρική ήττα το 1913 ανάγκασε σε μια υποχώρηση στα βορειοανατολικά. Το κέντρο του 2ου στρατού, υποστηριζόμενο από ισχυρό πυροβολικό, κράτησε γύρω από το φαράγγι του Ρούπελ, το οποίο ελέγχει τη διαδρομή του ποταμού Struma προς τα βόρεια. Στις 9 Ιουλίου 1913, ο 2ος στρατός επανέλαβε τη γενική του υποχώρηση στην κοιλάδα του ποταμού Στρούμα προς την Gornya Dzhumaya. Την ίδια μέρα, ο ελληνικός στρατός εισήλθε στη Στρουμίτσα. Στις 11 Ιουλίου, οι Έλληνες συναντήθηκαν με τους Σέρβους στην Βόρεια Μακεδονία. Η ελληνική προέλαση στην κοιλάδα του Στρούμα συνεχίστηκε μέχρι τις 24 Ιουλίου, όταν έφτασε στο φαράγγι Κρέσνα του ποταμού Στρούμα.

Εδώ οι Έλληνες απλώθηκαν στα ανατολικά και δυτικά. Σε αυτό το σημείο, η επίθεσή τους σταμάτησε. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος είχε φτάσει στα όρια των υλικοτεχνικών και επικοινωνιακών συστημάτων του. Τα στρατεύματά του είχαν εξαντληθεί μετά τις νίκες τους και την ταχεία προέλαση τους στο Βορρά. Στην άλλη πλευρά του νότιου θεάτρου πολέμου, το ελληνικό ναυτικό κατέλαβε το λιμάνι της Καβάλας του Αιγαίου στις 11 Ιουλίου. Το Nevrokor έπεσε στους Έλληνες στις 19 Ιουλίου. Μέχρι τις 23 Ιουλίου, ο 2ος στρατός βρισκόταν ενώπιον των παλαιών βουλγαρικών-οθωμανικών συνόρων. Ο ελληνικός στόλος κατέλαβε το Dedeagach στις 25 Ιουλίου. Αυτό έκοψε τους Βούλγαρους εντελώς από το Αιγαίο Πέλαγος.

5.3 Φαράγγι Κρέσνα

Οι αμυντικές νίκες εναντίον των Σέρβων επέτρεψαν στη βουλγαρική διοίκηση να πραγματοποιήσει αντεπίθεση ενάντια στους προελαύνοντες Έλληνες. Είχαν αρχίσει να προγραμματίζουν αυτήν την δράση ακόμη και πριν την επιτυχία στο Καλλιμάντσι. Στις 29 Ιουλίου, οι βουλγαρικοί στρατοί, συμπίεσμένοι από τις υποχωρήσεις τους, ανέλαβαν την πρωτοβουλία. Περαιτέρω ενοποίηση είχε ως αποτέλεσμα τον 2ο, τον 4ο και τον 5ο στρατό υπό τη διοίκηση του στρατηγού Savov.

Ο στρατηγός Ιβάνοφ, ο οποίος είχε οδηγήσει τον 2ο στρατό στη νίκη στην Αδριανούπολη και στην ήττα στη νότια Μακεδονία, έχασε τη θέση του την παραμονή της βουλγαρικής αντεπίθεσης εξαιτίας μιας διαφωνίας με τον στρατηγό Σάβοφ. Οι Έλληνες βρίσκονταν στην περιοχή του φαράγγιού Kresna στον ποταμό Struma νότια της Gornya Dzhumaya (τώρα Blagoevgrad). Πρόκειται για ένα στενό πέρασμα όπου ο ποταμός Struma τέμνει τα βουνά της Ροδόπης, μια εξαιρετική αμυντική θέση. Μέχρι την τελευταία εβδομάδα του Ιουλίου, η ελληνική προέλαση είχε σταματήσει στο φαράγγι Kresna. Ήταν εξαντλημένοι και είχαν φτάσει στα όρια των υλικοτεχνικών τους δυνατοτήτων.

Σε αυτό το σημείο, η ελληνική κυβέρνηση ήταν έτοιμη να δεχτεί μια ανακωχή. Ο Βενιζέλος επισκέφθηκε την έδρα του στρατού σε μια προσπάθεια να επιτύχει τη συμφωνία του Βασιλιά. Ο Κωνσταντίνος, ωστόσο, επιδίωξε ακόμη ένα αποφασιστικό αποτέλεσμα στο πεδίο της μάχης. Ήταν απρόθυμος να αποδεχθεί τις εκκλήσεις του πρωθυπουργού του. Εν τω μεταξύ, η βουλγαρική ανώτατη διοίκηση άρχισε να μετατοπίζει τον 1ο στρατό από τη βορειοδυτική Βουλγαρία στη Μακεδονία για να ενισχύσει τον 2ο στρατό στις 25 Ιουλίου. Αυτή η συγκεντρωμένη δύναμη είχε προετοιμαστεί για να αποτρέψει τους Έλληνες από την εισβολή στα εδάφη της προπολεμικής Βουλγαρίας.

Με το αριστερό του ενοποιημένου στρατού να μπλοκάρει τους Σέρβους, το κέντρο και η δεξιά πλευρά ήταν σε θέση να αντεπιτεθούν εναντίον των Ελλήνων. Στις 29 Ιουλίου, επιτιθέμενοι από τις θέσεις τους ενάντια στο βουνό Ρίλα στην αριστερά και δεξιά πλευρά των Ελλήνων και κρατώντας τους στο κέντρο, οι Βούλγαροι τους ώθησαν πίσω στις κοιλάδες των ποταμών Struma και Mesta. Η βουλγαρική αριστερή πλευρά, προχωρώντας κάτω από την κοιλάδα του Στρούμα, και η δεξιά πλευρά, προχωρώντας κάτω από την κοιλάδα των Μεστών, ήταν σε θέση να περικυκλώσουν εντελώς τους Έλληνες.

Η έλλειψη υποστήριξης πυροβολικού λόγω των δυσκολιών μετακίνησης όπλων πάνω στο τραχύ έδαφος επιδείνωσε τις δυσκολίες των Ελλήνων. Η αδυναμία των ελληνικών και σερβικών εντολών να συντονίσουν αποτελεσματικά τις ενέργειές τους έγινε πλέον εμφανής. Λόγοι για βοήθεια από τους Σέρβους συμμάχους τους δεν έφεραν στους Έλληνες ανακούφιση. Οι Σέρβοι ήταν νευρικοί εξαιτίας των ελληνικών επιτυχιών και φοβόταν ότι οι Έλληνες είχαν σχέδια στη Μπίτολα. Επιπλέον, είχαν δικά τους προβλήματα μετά την ήττα στο Καλλιμάντσι.

Μέχρι τις 30 Ιουλίου, ο ελληνικός στρατός αντιμετώπισε τον αφανισμό σε μια μεγάλη μάχη. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος έστειλε ένα τηλεγράφημα στον Βενιζέλο στο Βουκουρέστι: *«Ο στρατός μου έχει εξαντληθεί σωματικά και ηθικά. Υπό το πρίσμα αυτών των συνθηκών, δεν μπορώ πλέον να αρνηθώ την ανακωχή ή την αναστολή των εχθροπραξιών. Προσπαθήστε να βρείτε κάποιον τρόπο για να εξασφαλίσετε την αναστολή των εχθροπραξιών.»* Η παρουσία του Κωνσταντίνου ήταν ένα αξιοθαύμαστο παράδειγμα στρατιωτικής ηγεσίας. Ο Κωνσταντίνος, ωστόσο, υπερεκτίμησε τον εαυτό του στο φαράγγι της Κρέσνα. Είχε ήδη καταλάβει το έδαφος που ήθελε η Ελλάδα. Δεν χρειαζόταν να μεταφέρει τον στρατό του τόσο βαθιά στη Βουλγαρία. Προσπαθώντας να το πράξει, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος κινδύνευε να επαναλάβει το ατυχές προηγούμενο του Ναπολέοντα Γ να αιχμαλωτιστεί από τον αντίπαλο στρατό.

Ακόμα και πριν από την επικείμενη εξόντωση των Ελλήνων, η βουλγαρική κυβέρνηση είχε ζητήσει από τον στρατό της να σταματήσει τη στρατιωτική δραστηριότητα. Η νίκη της τελευταίας στιγμής επί των Ελλήνων, όσο και συναισθηματικά ικανοποιητική, θα μπορούσε μόνο να επιδεινώσει την κατάσταση της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρική ανώτατη διοίκηση συμμορφώθηκε. Η συμφωνία της Βουλγαρίας για μια γενική ανακωχή στις 31 Ιουλίου στο Βουκουρέστι έσωσε τον ελληνικό στρατό από την καταστροφή. Αυτή η βουλγαρική επιτυχία ενάντια στους Έλληνες γύρω από το φαράγγι της Κρέσνα δεν θα μπορούσε να αντιστρέψει το αποτέλεσμα του πολέμου. Για τη Βουλγαρία ο πόλεμος, και μαζί του το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας και της ανατολικής Θράκης, χάθηκε. Η αμυντική νίκη, ωστόσο, βοήθησε να διασφαλιστεί ότι οι νεοαποκτηθείσες περιοχές της νοτιοανατολικής Μακεδονίας δεν θα ήταν ελληνικές. Αποκατέστησε επίσης τη βουλγαρική εμπιστοσύνη σε κάποιο βαθμό στον στρατό τους.

5.4 Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου

Οι ειρηνευτικές αντιπροσωπείες, αφού έφτασαν από το Νις, συναντήθηκαν στο Βουκουρέστι στις 30 Ιουλίου. Ο Βενιζέλος ήταν επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας και ο Πάσιτς ηγήθηκε της σερβικής αντιπροσωπείας. Ο πρωθυπουργός Βουκόιτς εκπροσώπησε το Μαυροβούνιο. Ο Titu Maiorescu ηγήθηκε της αντιπροσωπείας των οικοδεσποτών. Δουλεύοντας μέσω των πρεσβευτών τους στο Βουκουρέστι, οι Μεγάλες Δυνάμεις διατήρησαν παρουσία στις ειρηνευτικές συνομιλίες. Δεν κυριαρχούσαν στη διαδικασία, αλλά είχαν σημαντική επιρροή.

Οι Ρουμάνοι απέρριψαν το οθωμανικό αίτημα συμμετοχής, ισχυριζόμενοι ότι οι συνομιλίες αφορούσαν αποκλειστικά ζητήματα μεταξύ των βαλκανικών συμμάχων. Αυτό σήμαινε ότι, δυστυχώς, για τους Βούλγαρους, θα έπρεπε να ασχοληθούν μόνοι τους με τους Οθωμανούς. Οι εκπρόσωποι συμφώνησαν σε μια πενταήμερη ανακωχή ξεκινώντας την επόμενη μέρα. Οι συνομιλίες διήρκεσαν τριάντα τρεις ημέρες. Ο Ντιμιτούρ Τόντσεφ, ο νέος υπουργός Οικονομικών της Βουλγαρίας, ηγήθηκε της βουλγαρικής αντιπροσωπείας στο Βουκουρέστι. Ο Τόντσεφ ήλπιζε να διαιρέσει τον νικηφόρο συνασπισμό.

Αυτή η προσδοκία, ωστόσο, διαλύθηκε αμέσως όταν οι Έλληνες, οι Ρουμάνοι και οι Σέρβοι παρουσίασαν ένα ενωμένο μέτωπο. Οι Βούλγαροι συνομίλησαν πρώτοι με τους Ρουμάνους, αποδεχόμενοι την απώλεια του νότιου Dobrudzha. Οι Βούλγαροι είχαν ήδη συμφωνήσει στην παύση των εχθροπραξιών στις 19 Ιουλίου, πολύ πριν από την έναρξη των συνομιλιών στο Βουκουρέστι. Η Ρουμανία, έχοντας αποκτήσει τόσο το νότιο Dobrudzha όσο και την αποδυνάμωση της Βουλγαρίας, ενήργησε τότε ως δύναμη μετριοπάθειας.

Οι Ρουμάνοι δεν ήθελαν ο ελληνο-σερβικός συνασπισμός να γίνει υπερβολικά ισχυρός, περισσότερο από ότι ήθελαν μια ισχυρή Βουλγαρία. Με αυτόν τον τρόπο η Ρουμανία παρέμεινε η μοναδική ισχυρότερη δύναμη στα Βαλκάνια. Επιπλέον, το ξέσπασμα χολέρας στον ρουμανικό στρατό στη Βουλγαρία λειτούργησε ως κίνητρο για την επίλυση της σύγκρουσης. Στον ελληνικό Τύπο συχνά υπήρξαν τα εγκωμιαστικά σχόλια για το έργο που η ρουμανική πολιτική ηγεσία επιτελούσε στις διαπραγματεύσεις στο Βουκουρέστι⁸⁷ *«...ουδείς άλλος ηδύνατο να διαλλάξη τας αντιθέσεις και να ωθήση τας διαπραγματεύσεις προς το ποθούμενον τέρμα, ταχύτερον και ασφαλέστερον από την Ρουμανίαν. Και το έργον τούτο εξετέλεσεν ευθύτατα και ειλικρινέστατα ο βασιλεύς Κάρολος και η κυβέρνησις Μαγιορέσκου, υπό την επιδοκιμασίαν πάντων των εκτός της εξουσίας κομμάτων»*

Η επίλυση μεταξύ της Βουλγαρίας και των πρώην συμμάχων ήταν δυσκολότερη. Επικεντρώθηκε στο παλιό ζήτημα της Βόρειας Μακεδονίας. Και οι δύο πλευρές ήθελαν να αποκτήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα εδάφη ήταν δυνατό. Οι Βούλγαροι ήλπιζαν να αποκτήσουν την ανατολική όχθη του ποταμού Vardar ως τα σύνορά τους. Δεν μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν αυτή τη βλέψη. Η Σερβία αρχικά ήθελε να αποκτήσει την Βόρεια

⁸⁷ Εμπρός, Αθήνα 26 Ιουλίου 1913

Μακεδονίας ως την κοιλάδα του Στρούμα. Η πίεση στη Σερβία και από τη Ρωσία, που ήλπιζαν να διατηρήσει επιρροή στη Σόφια, και την Αυστρία-Ουγγαρία, που ήθελαν να αυξήσουν την επιρροή τους εκεί, ανάγκασαν τους Σέρβους να μετριάσουν τα αιτήματά τους. Ωστόσο, επέμειναν να διατηρήσουν το μεγαλύτερο μέρος της Βόρειας Μακεδονίας στην λεκάνη απορροής του Vardar.

Η μεγαλύτερη δυσκολία μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας ήταν το λιμάνι της Καβάλας. Το έντονο ενδιαφέρον της Βουλγαρίας να επιτύχει εδαφικά την έξοδό της στο Αιγαίο είχε ως συνέπεια να βρεθεί η ελληνική αντιπροσωπεία στο Βουκουρέστι αντιμέτωπη με⁸⁸ *«τρομεράς και ποικίλας αντιδράσεις»*. Έχοντας χάσει τη Θεσσαλονίκη, οι Βούλγαροι ήθελαν να διατηρήσουν μια καλή ναυτιλιακή εμπορική εγκατάσταση για να εξυπηρετήσουν τα νεοαποκτηθέντα εδάφη τους που βρίσκονταν σε όλη τη Ροδόπη. Η Καβάλα ήταν επίσης στο κέντρο μιας πλούσιας περιοχής παραγωγής καπνού στην ανατολική Μακεδονία. Οι Έλληνες δεν θα παρέδιδαν την Καβάλα. Η έξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο Πέλαγος θα συνεπαγόταν για την Ελλάδα, όπως επεσήμαινε σε άρθρο του στην εφημερίδα Αθήναι ο Ιωάννης Κουντουριώτης, τη διαρκή εμπόλεμη κατάσταση των δύο χωρών⁸⁹: *«Η κατοχή της Θράκης παρά της Βουλγαρίας και η κάθοδος αυτής εις το Αιγαίον, οριστικώς θα σημάνη την διαρκή εμπόλεμον κατάστασιν, ήτις θα έχη εις αναστάτωσιν αιώνας την Χερσόνησον του Αίμου [...] Ούτε σπιθαμή γης κατοικουμένη υπό Ελλήνων δεν πρέπει να εκχωρηθή εις αυτούς. Το σύνθημα της Ελλάδος και των συμμάχων πρέπει να είνε: Έξω οι Βούλγαροι εκ της Θράκης, έξω εκ του Αιγαίου, διότι ως το εβροντοφώνησεν ο ένδοξος Βασιλεύς μας Κωνσταντίνος ο Βουλγαροκτόνος, είνε αναξία η φυλή αυτή να συγκαταλέγεται μεταξύ των πεπολιτισμένων Εθνών»*. Ο Βενιζέλος εξήγησε την κατάσταση στον στρατηγό Φίτσεφ: *«Γενικά, δεν είμαστε διατεθειμένοι. Πριν από τις 16 Ιουνίου (29 Ιουνίου) σας φοβόμασταν και σας προσφέραμε τις Σέρρες και τη Δράμα και την Καβάλα, αλλά τώρα όταν σας βλέπουμε, αναλαμβάνουμε το ρόλο των νικητών και θα φροντίσουμε μόνο τα συμφέροντά μας. »* Σε μια ασυνήθιστη διαίρεση των Μεγάλων Δυνάμεων, η Αυστρία και η Ρωσία ήθελαν η Βουλγαρία να αποκτήσει την Καβάλα, ενώ η Γερμανία και η Γαλλία υποστήριζαν τους Έλληνες. Η επιθυμία του Kaiser Wilhelm να υποστηρίξει τον αδελφό του βασιλιά Κωνσταντίνο ήταν σημαντική για τη διασφάλιση του λιμανιού για την Ελλάδα. Αυτή η διαμάχη απέδειξε ότι σε ορισμένα Βαλκανικά ζητήματα, η συμμαχία των Μεγάλων Δυνάμεων διατήρησε κάποια

⁸⁸ Πατρίς, Αθήνα, 30 Ιουλίου 1913

⁸⁹ Αθήναι, Αθήνα, 3 Ιουλίου 1913

ευελιξία. Ως αποτέλεσμα, η Βουλγαρία διατηρούσε μόνο τη σχετικά ανεπτυγμένη εγκατάσταση στο Dedeagach ως πέρασμα στο Αιγαίο.

Ο Βενιζέλος βάσιζε τις ελληνικές αξιώσεις για τα σύνορα, αφενός, στην εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού, καθώς το μεγαλύτερο μέρος στις διεκδικούμενες περιοχές αποτελείτο από ελληνόφωνους χριστιανούς⁹⁰, και, αφετέρου, στη δημιουργία ισορροπίας μεταξύ των τεσσάρων βαλκανικών κρατών (Ελλάδας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Ρουμανίας). Στο πλαίσιο, πάντως, της διατήρησης ενδοβαλκανικής ισορροπίας η ελληνική πλευρά παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση της Δυτικής Θράκης, όχι όμως και από την Καβάλα. Η παραχώρηση της Καβάλας στην Ελλάδα παρουσιαζόταν σε σχετικό άρθρο ως υλική αποζημίωση για έναν πόλεμο⁹¹ *«όστις εστοίχισεν εις το κράτος πεντακόσια εκατομμύρια, εις δε την εθνικήν οικονομίαν οικονομίαν τρία τουλάχιστον δισεκατομμύρια...»*. Η ελληνική κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να αποτρέψει μελλοντικές βιαιότητες στη Θράκη ανάλογες μ' εκείνες που πραγματοποίησαν οι Βούλγαροι *–«το βδέλυγμα των κτηνανθρώπων»*⁹²– στη Νιγρίτα, τη Δοϊράνη, το Δεμίρ Ισάρ (Σιδηρόκαστρο), τις Σέρρες, την Καβάλα και το Δοξάτο, σκόπευε να ζητήσει από τη συνδιάσκεψη την αυτονόμηση της περιοχής⁹³. Ο ίδιος ο Βενιζέλος υποστήριζε ότι η απελευθέρωση της Θράκης αποτελούσε ευρωπαϊκή υπόθεση και γι' αυτό έπρεπε οι Μεγάλες Δυνάμεις να λάβουν θέση⁹⁴. Η παραχώρηση, τελικά, της Θράκης στους Βούλγαρους συνάντησε αντιρρήσεις. *«Άκρον άωτον μετριοπαθείας»* χαρακτήριζε η Ακρόπολις την παραχώρηση από την Ελλάδα *«ολοκλήρου της βορείας Μακεδονίας εις την Βουλγαρίαν»*. Η εφημερίδα μάλιστα θεωρούσε *«πολύ σκληρά παραχώρησις»* περιοχών *«τας οποίας επότισεν αφθόνως με το πολύτιμον αίμα του»* ο Ελληνικός Στρατός. Καλούσε, τέλος, τον Έλληνα Πρωθυπουργό να εμμένει στα δόγματα: *«ουδείς Έλλην υπό τους Βουλγάρους»* και *«η Βουλγαρία μακράν από το Αιγαίον»*, εάν σκόπευε *«να ξαναγυρίση στις Αθήνας»*⁹⁵.

Οι εκπρόσωποι ολοκλήρωσαν τις εργασίες τους στις 8 Αυγούστου. Δύο ημέρες αργότερα υπέγραψαν τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Το κύριο αποτέλεσμα αυτής της συμφωνίας ήταν η διαίρεση της Μακεδονίας σε τρία μέρη. Η Ελλάδα απέκτησε τις περιοχές του Αιγαίου. Η Σερβία

⁹⁰ Εμπρός, Αθήνα, 23 Ιουλίου 1913

⁹¹ Εμπρός, Αθήνα, 23 Ιουλίου 1913

⁹² Το ίδιο

⁹³ Εμπρός, Αθήνα 3 Ιουλίου 1913

⁹⁴ Ακρόπολις, Αθήνα, 10 Ιουλίου 1913

⁹⁵ Ακρόπολις, Αθήνα 21 Ιουλίου 1913

έλαβε το μεγαλύτερο τμήμα της Βόρειας Μακεδονίας, την περιοχή της λεκάνης απορροής Vardar. Αυτό περιελάμβανε τόσο τη «αμφισβητούμενη ζώνη» όσο και την περιοχή που υποσχέθηκε απόλυτα στη Βουλγαρία στη συνθήκη του Μαρτίου του 1912. Η Βουλγαρία απέκτησε μόνο τη νοτιοανατολική γωνία. Για την Ελλάδα και τη Σερβία, το Βουκουρέστι ήταν μια επιτυχία πέρα από τις προσδοκίες τους από το προηγούμενο έτος.

Όχι μόνο απέκτησαν περισσότερα εδάφη από ό, τι περίμεναν, αλλά και η ισχυρή θέση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Χερσόνησο είχε μειωθεί σημαντικά, τουλάχιστον προς το παρόν.

Η υπογραφή της συνθήκης για μέρος τουλάχιστον του τύπου και η απόκτηση της Καβάλας αποδόθηκε εξ' ολοκλήρου στον Βενιζέλο⁹⁶: *«Η ιστορία θα αναγράψει μίαν ημέραν χρυσοίς γράμμασι το όνομα του Ελευθερίου Βενιζέλου, ευτυχήσαντος διά της προσωπικής επιβολής του και του προσωπικού γοήτρου του να διασώση εν Βουκουρεστίω την Καβάλλαν, ευρεθείς αρχικώς εις τόσον δυσμενή πολιτικήν ατμόσφαιραν», βλ. «Πώς εκερδήσαμεν την Καβάλλαν».*

Η εφημερίδα χαιρέτησε την συμφωνία ως⁹⁷: *«Εντιμον ειρήνην προ πάντων οι νικηταί»*. Ομοίως ανέφερε την υπογραφή της συνθήκης και η εφημερίδα Εμπρός⁹⁸: *«Η είδησις ανεκούφισε τα στήθη του Ελληνικού λαού και γενική χαρά διεχύθη εις όλας τας πόλεις και τα χωρία. Οι κώδωνες ήχησαν χαρμοσύνως και Δοξολογία ανεπέμφθη εις τον Ύψιστον διά την παύσιν των δεινών του πολέμου».*

Η Εστία τόνιζε ότι η Συνθήκη αυτή⁹⁹ *«θα μείνη εις την Ιστορίαν ως μία των εντιμοτάτων και δικαιωμάτων συνθηκών εξ όσων είδον οι αιώνες».*

Την επομένη της υπογραφής ολόκληρο το κείμενο της Συνθήκης δημοσιεύτηκε σ' αρκετές εφημερίδες εντός και εκτός Ελλάδας¹⁰⁰¹⁰¹. Η εφημερίδα Πατρίς, προσπαθώντας να αναδείξει την αξία της συνθήκης, καλούσε τους αναγνώστες της να θυμηθούν την θέση των Ελληνικών

⁹⁶ Πατρίς, Αθήνα, 1 Αυγούστου 1913

⁹⁷ Ακρόπολις, Αθήνα, 21 Ιουλίου 1913

⁹⁸ Εμπρός, Αθήνα, 26 Ιουλίου 1913

⁹⁹ Εστία, Αθήνα, 26 Ιουλίου 1913

¹⁰⁰ Ακρόπολις, Αθήνα, 29 Ιουλίου 1913

¹⁰¹ Εμπρός, Αθήνα, 29 Ιουλίου 1913

συνόρων πριν τους πολέμους ¹⁰²: «πρέπει να ρίψουν το βλέμμα ολίγον προς τα οπίσω ... την προχθесινήν Ελλάδα, την Ελλάδα, η οποία επαρουσιάζετο μόλις προ 4ετίας, την μέχρι Κυθήρων και Άρτης και Τυρνάβου και Πλαταμώνος Ελλάδα, και ακόμη μικροτέραν Ελλάδα, την Ελλάδα την κακοδιοικουμένην, την σηπομένην, την δηλητηριασμένην». Παράλληλα η ίδια εφημερίδα έβλεπε¹⁰³ : «Τα δεσμά των Κρατών του Αίμου ελύθησαν. οι λαοί του χειραφετούνται πλέον από την κηδεμονίαν των Ισχυρών και ηνωμένοι εν αδελφότητι, πανίσχυροι εν δυνάμει, δύνανται να ατενίζουν ευέλπιδες εις ευδαίμονα βίον, και να επιτελέσουν την πραγματικήν ανάπλασιν της Ανατολής».

Με ιδιαίτερη επισημότητα αναφέρθηκε και η παρασημοφόρηση του πρωθυπουργού με τον Μεγαλόσταυρο του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος¹⁰⁴: «Η Α.Μ. ο Βασιλεύς απέστειλε προς τον Πρωθυπουργόν κ. Βενιζέλον το ακόλουθον τηλεγράφημα. «Ευχαριστώ υμάς επί τη αναγγελία της υπογραφής της ειρήνης. Ο Θεός πλουσιοπαρόχως ηυλόγησε τας προσπαθείας ημών. Εν ονόματι του Έθνους και Εμού εκφράζω υμίν τας Βασιλικάς Μου ευχαριστίας. Νέα και ένδοξος εποχή διανοίγεται ημίν. Εις πίστωσιν δε της ευγνωμοσύνης και της προς υμάς υπολήψεώς Μου απονέμω υμίν τον Μεγαλόσταυρον του Βασιλικού μου Τάγματος του Σωτήρος. Η Πατρίς σας είνε ευγνώμων». Κωνσταντίνος Β΄».

Παράλληλα το διάγγελμα του Βασιλέως που ακολούθησε την υπογραφή, καλύφθηκε εκτενώς στον Ελληνικό τύπο¹⁰⁵: «Προς τον στρατόν Μου και τον στόλον, Χθες το απόγευμα υπεγράφη εν Βουκουρεστίω το πρωτόκολλον το καθορίζον τα όρια μεταξύ της Νέας Ελλάδος και της Βουλγαρίας. Εν γενικαίς γραμμαίς τα προς βορράν και ανατολάς όρια ημών άρχονται από του μέσου της λίμνης Πρεσπών, διασχίζουν την πεδιάδα μεταξύ Μοναστηρίου και Φλωρίνης, ακολουθούσι τα νοτίως του Μορικόβου και προς βορράν του καζά Μογλενών υψηλά όρη, διέρχονται αμέσως νοτίως της Γευγελής και μεταξύ της πόλεως Δοϊράνης και του σιδηροδρομικού σταθμού, διασχίζουν την λίμνην Δοϊράνης, ανέρχονται το όρος Μπέλεσι, ακολουθούντα αυτό κατά μήκος, διαπερώσι παρά την Κούλαν το στενόν του Δεμίρ Ισσάρ, ανέρχονται εις το όρος Τσιγγελί, διέρχονται νοτίως του Νελενίκου και Νευροκοπίου, περιλαμβάνουσι μέγα μέρος της ανατολικής του Νέστου χώρας, πλην της Ξάθνης, και καταλήγουσιν εις τας εκβολάς του Νέστου. Αξιοματικοί,

¹⁰² Πατρίς, Αθήνα, 26 Ιουλίου 1913

¹⁰³ Πατρίς, Αθήνα, 27 Ιουλίου 1913

¹⁰⁴ Σκριπ, Αθήνα, 27 Ιουλίου 1913

¹⁰⁵ Πατρίς, Αθήνα, 18 Ιουλίου 1913

υπαξιοματικοί, στρατιώται και ναύται! Σεις είσθε οι εργάται της μεγαλυνθείσης ταύτης νέας Ελλάδος. Το αίμα σας, οι κόποι σας, οι αγώνες σας, αι στερήσεις σας, η ανδρεία σας και η καρτερία σας έκαμαν την πατρίδα μας μεγάλην, όχι δε μόνον μεγάλην, αλλά και τιμημένην, και σεβαστήν, και ένδοξον εις όλον τον κόσμον. Αυπούμαι διότι πολλοί, πάμπολλοι, από τους ανδρείους μαχητάς Μου δεν θα ακούσωσι τους λόγους Μου τούτους, αλλά το αίμα των δεν εχύθη επί ματαίω. Αιωνία η μνήμη των πεσόντων ηρώων μας. Εις σας δε τους επιζώντας εκφράζω τον θαυμασμόν Μου διά τα κατορθώματά σας και την υπερηφάνειάν Μου, διότι ηγούμαι τοιούτου στρατού και τοιούτου στόλου. Διέταξα όπως μετάλλια δοθώσιν εις πάντας τους μετασχόντας των δύο πολέμων. αλλά υπέρ παν μετάλλιον και υπέρ πάσαν αμοιβήν, είμαι βέβαιος ότι εις την καρδίαν εκάστου προέχει, η αρίστη αμοιβή, το συναίσθημα ότι έκαμε την Ελλάδα μεγάλην. Αλλά το έργον μας δεν ετελείωσε. Πρέπει η Ελλάς να γίνη ισχυρά, ισχυροτάτη. Θα εργασθώ ανενδότως διά τον σκοπόν αυτόν. Όσοι μέινετε υπό τας σημαίας θα Με συντρέξετε με την αυτήν αφοσίωσιν, όπως και εις τα πεδία των μαχών. Όσοι δε επιστρέψετε εις τον οίκον σας, μαζί με το αίσθημα της υπερηφανείας διά τους θριάμβους, να μεταφέρητε και να μεταδώσητε την άκαμπτον απόφασιν όλων μας να κάμωμεν Ελλάδα πολεμικώς ισχυροτάτην, σεβαστήν εις τους φίλους της και τρομεράν εις τους εχθρούς της. Ζήτω ο Ελληνικός στρατός! Ζήτω ο Ελληνικός στόλος! Εν Λιβονόβω τη 26 Ιουλίου 1913. Κωνσταντίνος Β΄». Τα εγκωμιαστικά σχόλια ήταν κοινά στον τύπο, όπως στην εφημερίδα Πατρίς¹⁰⁶: «Ο δημιουργός των μεγάλων έργων περισσότερον από κάθε άλλον γνωρίζει να τα υμνήση με τα βαθυστόχαστα, τα μεγάλα, τα υψηλά λόγια, τα οποία τους αξίζουν. Και από της απόψεως αυτής το Βασιλικόν Διάγγελμα θα μείνη μνημειώδες. Είνε υπέροχον εις την απλότητα και την επιβλητικότητά του Δωρικόν κιονόκρανον και είνε το μόνον, το οποίον ήρμοζεν εις το ύψος και το μεγαλείον του ηρώου της Νέας Ελλάδος». Η ίδια εφημερίδα ήταν διθυραμβική και στα σχόλια σε σχέση με τον Βενιζέλο¹⁰⁷: «Προς την εθνικήν προσωπικότητα του πολιτικού ανδρός, όστις εν τω τεραστίω έργω το οποίον συνετελέσθη ανέπτυξε δυνάμεις γίγαντος και επέδειξεν αρετάς θάρρους και συνέσεως, νοημοσύνης και επιφυλακτικότητος, σθένους και μετριοπαθείας, αντιλήψεως και διορατικότητος, οποίαι και μόναι ηδύναντο να καταστήσουν επαρκή διά το μέγα έργον τον πολιτικόν τον διευθύνοντα τας τύχας της Ελλάδος κατά την υπέροχον προσπάθειαν προς αναγέννησιν αυτής», και ¹⁰⁸ «Ουδείς ποτέ πολιτικός ενέπνευσεν, ως αυτός, εις τον λαόν, τον οποίον εκυβέρνα, την πεποίθησιν και την εμπιστοσύνην, με την οποίαν ο Ελληνικός λαός εν μέσω

¹⁰⁶ Πατρίς, Αθήνα, 28 Ιουλίου 1913

¹⁰⁷ Πατρίς, Αθήνα, 17 Ιουλίου 1913

¹⁰⁸ Πατρίς, Αθήνα, 28 Ιουλίου 1913

τόσης μέθης επιτυχιών, αλλά και τόσων κλονισμών αντιζών περιστάσεων, επανεπαύετο εις τον πρωθυπουργόν του. Εφύσησεν εις τον λαός της Ελλάδος πνοήν θελήσεως και ορμής ο Πρωθυπουργός, και υπό την πνοήν ταύτην είδομεν μεγαλουργούντα εις θυσίας τον λαόν της Ελλάδος. Έγνων όμως συγχρόνως να επαρκέση εις τα υλικά μέσα, τα οποία εχρειάζοντο, διά να μεγαλουργήση η θέλησις και η ορμή του Έθνους. Και τοιουτοτρόπως η Ελλάς, αυτάρκης και ισχυρά και κατ' ουδέν υστερούσα, συνετέλεσε το μέγα εν τη ιστορία της άλμα, το καταπλήξαν τον κόσμον.».

Ακόμα και οι αντι-Βενιζελικές εφημερίδες είχαν θετικά σχόλια για τον πρωθυπουργό, όπως η εφημερίδα Εμπρός¹⁰⁹: «Βεβαίως η Ελλάς είχε δικαιώματα μεγαλείτερα. Αλλ' εν ουδεμιά περιπτώσει θα ηδύνατο να λάβη πλειότερα των όσων έλαβε. Τα δε ανελιχθέντα καθ' όλον το δεκαήμερον τούτο απέδειξαν ότι αι προκαταβολικαί επικρίσεις περί του ότι ο κ. Βενιζέλος εγκαταλείπει την Θράκην, εξέδηλουν πλήρη άγνοιαν της καταστάσεως»

¹⁰⁹ Εμπρός, Αθήνα, 26 Ιουλίου 1913

6. Συμπεράσματα

Οι Έλληνες, ήταν μεταξύ των μεγάλων νικητών στους Βαλκανικούς Πολέμους.

Ο ελληνικός στρατός στο σύνολο των εκστρατειών του δημιούργησε ένα ρεκόρ στρατιωτικής επιτυχίας ιδιαίτερα κατά τον Β' Βαλκανικό. Ωστόσο, από ένα σημείο και μετά έφτασε στα όρια των δυνατοτήτων του ειδικά σε σχέση με την υποστήριξη και τις επικοινωνίες. Αυτό, σε συνδυασμό με την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των αρχών των συμμαχικών ελληνικών και σερβικών στρατών, συνέβαλε σε μια ελληνική ήττα και σχεδόν καταστροφή στο φαράγγι της Κρέσνα στο τέλος του πολέμου. Παραταύτα, η Συνθήκη του Βουκουρεστίου όχι μόνο έδωσε στην Ελλάδα σημαντικά μέρη της ανατολικής Μακεδονίας, συμπεριλαμβανομένων των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας, αλλά επίσης καθιέρωσε ουσιαστικά σύνορα με τη Σερβία. Αυτό εξασφάλισε ότι μια ισχυρή Βουλγαρία δεν θα μπορούσε να αποκλείσει την Ελλάδα από τα Βαλκάνια.

Μία από τις σημαντικότερες συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων ήταν η εμφάνιση ενός ανεξάρτητου Αλβανικού κράτους για πρώτη φορά από τον 15ο αιώνα. Όλοι οι γείτονες της Αλβανίας είχαν αξιώσεις για τα εδάφη της. Η αυτοκαταστροφή της Βαλκανικής Συμμαχίας έδωσε στο νεαρό Αλβανικό κράτος μια σύντομη ευκαιρία να αναπτυχθεί χωρίς παρέμβαση από την Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία. Στο τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου, αυτά τα τρία Βαλκανικά κράτη ανανέωσαν τις προσπάθειές τους να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα εις βάρος της Αλβανίας. Ακόμα και μετά την ανακοίνωση της αναχώρησης των Σερβικών στρατευμάτων από τη βόρεια Αλβανία, το νέο κράτος είχε πολλές δυσκολίες να ξεπεράσει. Μια συμφωνία των Μεγάλων Δυνάμεων στο Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας στις 19 Δεκεμβρίου 1913 επιβεβαίωσε τα σύνορα για την Αλβανία, συμπεριλαμβανομένου του Σκουτάρι στα βόρεια και του Κόρτσε στο νότο. Ωστόσο, ο ελληνικός στρατός συνέχισε να καταλαμβάνει το νότο της χώρας και τα σερβικά στρατεύματα παραμένουν στα βορειοανατολικά. Παρόλο που η ελληνική κυβέρνηση αποδέχτηκε τα σύνορα που έθεσε το Συμβούλιο της Φλωρεντίας τον Φεβρουάριο του 1914 και απέσυρε τον ελληνικό στρατό, οι μάχες συνεχίστηκαν μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών ατάκτων στη νότια Αλβανία κατά την άνοιξη του 1914.

Η διεξαγωγή του πολέμου από τους Βαλκανικούς συμμάχους απηχούσε τη διεξαγωγή του πολέμου από την Entente την επόμενη φορά. Καθένας από τους συμμαχικούς στρατούς ανέλαβε τη δική του εκστρατεία, χωρίς μεγάλη αναφορά στους συμμάχους του. Ο Βαλκανικός Σύνδεσμος δεν έκανε καμία προσπάθεια να δημιουργήσει μια μοναδική δομή διοίκησης. Αυτή η αποτυχία οφείλεται στα μοναδικά και αντικρουόμενα συμφέροντα των βαλκανικών συμμάχων. Ωστόσο, υπήρξαν πολλές εξαιρέσεις σε αυτήν την αποσύνθεση.

Ο μοναδικός πιο ενοποιητικός παράγοντας στον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο ήταν ο ελληνικός στόλος, ο οποίος μπλόκαρε τις οθωμανικές ακτές, μετέφερε βουλγαρικά και σερβικά στρατεύματα και μετέφερε προμήθειες και για τους τρεις άλλους στρατούς. Η ελληνική θαλάσσια δύναμη εξασφάλισε τον έλεγχο του Αιγαίου και των νησιών του για τους Έλληνες. Έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο υλικοτεχνικής υποστήριξης στους πολέμους των Βαλκανίων με τη μεταφορά και την προμήθεια υλικού για τα βουλγαρικά, σερβικά και Ελληνικά στρατεύματα. Επίσης μπλόκαρε τις ακτές του Οθωμανικού Αιγαίου. Από αυτή την άποψη, ο ρόλος του ελληνικού ναυτικού κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων ήταν παρόμοιος με εκείνον του βρετανικού ναυτικού κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παράλληλα η αξιοποίηση των όπλων άλλαξε. Όλοι οι συμμετέχοντες στους Βαλκανικούς Πολέμους, εκτός από το Μαυροβούνιο, χρησιμοποίησαν στρατιωτικά αεροπλάνα. Οι Βούλγαροι χρησιμοποίησαν επιθετικά τα αεροπλάνα στην Αδριανούπολη και στο Chataldzha. Οι Έλληνες χρησιμοποίησαν αντίστοιχα τα αεροπλάνα στα Ιωάννινα και τα Δαρδανέλια¹¹⁰. Οι Ρουμάνοι έφεραν αεροπλάνα μαζί τους όταν εισέβαλαν στη Βουλγαρία. Τα αεροπλάνα εξυπηρετούσαν κυρίως για αναγνώριση κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, ωστόσο οι Βούλγαροι βομβάρδισαν την Αδριανούπολη, και οι Έλληνες βομβάρδισαν τα Ιωάννινα αποδεικνύοντας την σημασία του νέου όπλου.

Η Βαλκανική συμμαχία απέτυχε για τρεις λόγους. Αφενώς επειδή η Βουλγαρία δεν επιδίωξε ένα γεωγραφικό διαχωρισμό της Μακεδονίας με την Ελλάδα. Η Βουλγαρία και η Ελλάδα θα μπορούσαν να καταλήξουν σε μια διευθέτηση ήδη από την άνοιξη του 1913. Οι μη ρεαλιστικές προσδοκίες των Βουλγάρων, ειδικά όσον αφορά τη Θεσσαλονίκη, το εμπόδισαν αυτό. Μια εδαφικά ικανοποιημένη Ελλάδα θα ήταν απίθανο να καταλήξει σε συμφωνία με τη Σερβία. Ένας

¹¹⁰ *Εμπρός*,. Αθήνα, 16 Ιανουαρίου 1912

δεύτερος λόγος για την αποτυχία της βαλκανικής συμμαχίας ήταν το αυστριακό και το ιταλικό ενδιαφέρον για την Αδριατική Θάλασσα. Αυτό το ενδιαφέρον οδήγησε στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου Αλβανικού κράτους με σκοπό την ανατροπή των φιλοδοξιών της Ελλάδας, του Μαυροβουνίου και της Σερβίας σε αυτήν την περιοχή. Η αποτυχία τους να αποκτήσουν παρουσία στην Αδριατική οδήγησε τους Σέρβους να ζητήσουν αποζημίωση στην Βόρεια Μακεδονία σε εδάφη που διεκδικούσαν οι Βούλγαροι. Ένας τρίτος λόγος για την αποτυχία της βαλκανικής συμμαχίας ήταν η ασυνεπής στάση του εγγυητή της Συνθήκης του Μαρτίου του 1912, της Ρωσίας. Οι Ρώσοι απέτυχαν άσχημα να προωθήσουν ένα αίσθημα δικαιοσύνης και μετριοπάθειας μεταξύ Βουλγαρίας και Σερβίας. Οι εκπρόσωποί τους στο Βελιγράδι και τη Σόφια έδωσαν αντικρουόμενες συμβουλές. Ως αποτέλεσμα, η Αγία Πετρούπολη έχασε τη σταθερή θέση της στη Σόφια και μαζί της μια ρεαλιστική ευκαιρία να επιτύχει τελικά τον φυσικό έλεγχο των Στενών.

Η Ελλάδα είχε εκπληκτικές νίκες και στους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, αλλά η υλική εξάντληση και η πολιτική διαφωνία οδήγησαν σε εθνική αδράνεια και ξένη κατοχή κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, η ανανεωμένη ελληνική προσπάθεια επίτευξης εθνικών στόχων στην Ανατολία το 1921 και το 1922, οδήγησε σε στρατιωτική πορεία. Η επακόλουθη καταστροφή επέφερε την εξάλειψη μιας παλιάς ελληνικής παρουσίας αρκετών χιλιετιών στην Ανατολία και την ανατολική Θράκη, και μια πλημμύρα προσφύγων σε μια εξαντλημένη και νικημένη Ελλάδα.

Ο Ελληνικός τύπος, όπως προκύπτει από την αναζήτηση και παράθεση των σχετικών κειμένων στην διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Αφενός αποτελεί την μόνη επιλογή πληροφόρησης του κοινού για τα τεκτονόμενα στο πεδίο των μαχών, όσο και στο διπλωματικό πεδίο, και ως εκ τούτου ελέγχει εν γένει τις εσωτερικές αντιδράσεις στα αποτελέσματα των κινήσεων των ελληνικών στρατευμάτων και διπλωματών ως προς αυτό. Είναι σαφές από την παρουσίαση του σχετικού υλικού ότι ειδικά σε σχέση με το πρώτο, οι αναφορές ως επί το πλείστον είναι διθυραμβικές στην περίπτωση των νικών και κατακτήσεων του ελληνικού στρατού, με εκτενείς αναφορές σε πρωτοσέλιδα. Αντίθετα, ήττες ή προβλήματα που τυχόν να συναντώνται από το στράτευμα κατά τις εκστρατείες εν γένει «υποβιβάζονται» σε θέματα μικρής έκτασης στις εσωτερικές σελίδες των φύλλων. Χαρακτηριστικό αυτού είναι η αναφορά των απωλειών στον ελληνικό στρατό που για παράδειγμα στην εφημερίδα Εμπρός

αναφέρεται κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων και στους δύο πολέμους στο 6^ο φύλλο κάθε έκδοσης σε μια παράγραφο με ιδιαίτερα μικρή γραμματοσειρά τίτλου. Η στόχευση των εφημερίδων είναι σαφής προς την διατήρηση του ηθικού στο εσωτερικό της χώρας σε υψηλά επίπεδα και ταυτόχρονα στην διατήρηση του πληθυσμού σε εγρήγορση σε σχέση με τα τεκτονόμενα.

Αντίθετα, στο διπλωματικό πεδίο οι περισσότερες εφημερίδες ακολουθούν την ίδια ιδεολογία. χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η κριτική που ασκεί η εφημερίδα Εμπρός στον Βενιζέλο κατά την υπογραφή της συμφωνίας του Λονδίνου, κριτική που δεν στερείται καθόλου και μιας παραίνεσης των συντακτών για παραίτηση καθώς εμμέσως αλλά σαφώς κατηγορούν τον πρωθυπουργό για ισχυρογνωμοσύνη και αβλεψία σε σχέση με την περιάγουσα κατάσταση μεταξύ των συμμάχων. Αντίθετα, είναι σαφής η στήριξη προς το παλάτι, όπου αναφέρονται μόνο οι θετικές δράσεις του βασιλέα και του διαδόχου, με ελάχιστη κριτική. Παρόλο που δεν κατέστη δυνατή η ανάκτηση αντίστοιχών κειμένων από φιλό-Βενιζελικές εφημερίδες, ο τρόπος γραφής και αναφοράς στον πρωθυπουργό των αντίθετα προσκείμενων σε αυτόν, εξάγει το λογικό συμπέρασμα ότι αντίστοιχη προς το θετικό όμως πρόσημο κατάσταση θα υπήρχε σε εφημερίδες φίλα προσκείμενες σε αυτόν.

Παράλληλα σε όλα τα φύλα είναι σαφής μια τάση σφοδρής κριτικής προς τις μεγάλες δυνάμεις που συχνά εγκαλούνται για μεροληψία κατά της Ελλάδας, είτε σε σχέση με την Τουρκία, είτε τους συμμάχους είτε και σε σχέση με τα συμφέροντα των ίδιων. Πολλές φορές δε υπάρχει ανοιχτά η κατηγορία ότι εμπαίζουν και εκμεταλλεύονται την Ελλάδα προς όφελος τους.

Βιβλιογραφία

D.J Cassavetti, *Hellas and the Balkan Wars*, London 1914

D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770 – 1923*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2005 (ε' ανατύπωση)

A. Gerolymatos, *The Balkan Wars*. Basic Books, New York 2008

R. C. Hall, *Balkan Wars (1912–1913). The Encyclopedia of War*, London 2011

E. C. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913 (Vol. 17)*. Harvard University Press., New York 1938

G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821 – 1936, τομ. Β'*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2008

K. Mitsakis, *Report on the activities of the Institute in 1977*. Balkan Studies, 18(2), 413-418., Θεσσαλονίκη 1977

J. S. Morton, S. Bianchini, C. Nation, & P. Forage, (Eds.). *Reflections on the Balkan Wars*. Palgrave Macmillan., London 2004

Σ. Αναγνωστοπούλου *Μικρά Ασία 19ος αι. - 1919, Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, 1998

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977

Γ.Ν. Μαργαρίτης, Σ. Μαρκέτος, Ν. Ρωτζώκος, Κ. Μαυρεύας, *Ελληνική Ιστορία τ. Γ' Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, ΕΑΠ, Πάτρα, 1999

Σ. Μελάς, *Η Επανάσταση του 1909*, Αθήνα 1972

Θ. Μποχώτης, «Εσωτερική πολιτική, 1900 – 1920», στο Χρ. Χατζιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας*, Αθήνα 2009

Κ. Μυστακίδου, *Η Μεγάλη Ιδέα στον Τύπο του Γένους*, Αθήνα, 2005

Α. Παπαναστασίου, *Η Τουρκική Επανάσταση*, Αθήνα, 1920

Εφημερίδα Ακρόπολις, Αθήνα, 1883-1921

Εφημερίδα Εμπρός, Αθήνα 1896-1969

Εφημερίδα Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 1911-σήμερα

Εφημερίδα Νέα Αλήθεια, Θεσσαλονίκη, 1909-1971

Εφημερίδα Πατρίς, Αθήνα, 1889-1938

Εφημερίδα Σκριπ, Αθήνα, 1893-1963

Εφημερίδα χρόνος, Αθήνα, 1890-σήμερα